magazin istoric

ANUL IV Nr. 4 (37) APRILIE 1970

DIN SUMAR:

B. P. Hasdeu • Treptele Bizanțului • Cuvintul-manifest al lui Panait Istrati • Citadela se prăbușește • A existat Aprodul Purice? • Un oraș infruntă un imperiu • Debarcarea aliată in Italia • Enigma unor dinastii.

VLADIMIR ILICI LENIN
1870-1970

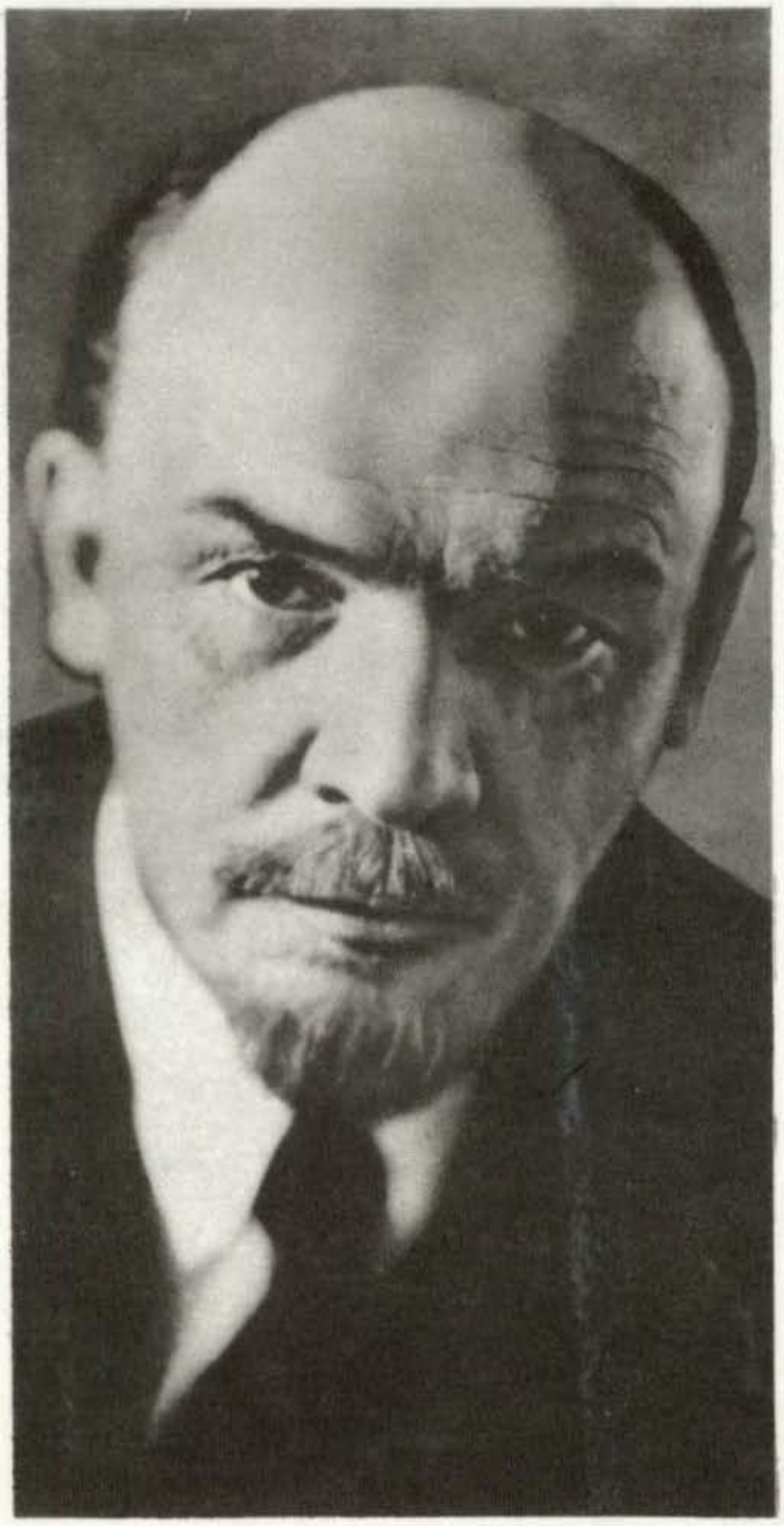

«A intrat în istorie ca o personalitate remarcabilă, pasionată pentru ceea ce era nou în știința și gîndirea socială a epocii sale, cu un larg orizont de cunoaștere și înțelegere a cerințelor dezvoltării societății omenești, a progresului și civilizației».

Din Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Comunist Român privind aniversarea în România a centenarului nașterii lui Lenin.

Bogdan Petriceicu Hasdeu, așa cum l-a înfățișat pictorul Nicolae Grigorescu. Muzeul memorial „B. P. Hasdeu" din Cîmpina (**Un pasionat luptător pentru Unire : B. P. Hasdeu,** pag. 23)

26 februarie 1491 : Ștefan cel Mare întărește lui Purice spătar, fraților și nepoților săi, dreptul asupra a două sate (**A existat Aprodul Purice ?** pag. 69)

REDACTOR ȘEF

CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției : DUMITRU ALMAȘ, CONSTANTIN ANTIP, VIRGIL CĂNDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU, NICOLAE MINEI (redactor-șef adjunct), ȘTEFAN PASCU, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

magazin istoric

Nr. 4 (37) — aprilie 1970

— MIRON CONSTANTINESCU : V. I. Lenin și științele istorice 2

Interesul constant al lui Lenin pentru aceste științe izvora din faptul că studiul trecutului îi permitea generalizări și aprecieri foarte însemnate pentru acțiunea revoluționară prezentă.

— Români care l-au cunoscut pe Lenin. Prezentare de ION BABICI . . . 10

— L. SĂRĂȚEANU : Un act de naștere cu numele lui Lenin 13

Undeva pe întinderile Olteniei : la 15 august 1920, la Castranova, un om puțintel de statură, cu chipul blînd, cu căutătura ușor visătoare, a cerut notarului să-i înscrie pruncul său cu prenumele Lenin...

— Drumul victoriei. Ne vorbesc comandanți de mari unități pe frontul antihitlerist 16

Momente emoționante relatate în interviuri cu generalii Leonard Mociulschi și Ilie Antonescu și cu colonelul Mîndru Costachi.

— VASILE MACIU : B. P. Hasdeu, un pasionat luptător pentru Unire 25

Combătînd „distincțiunea între moldoveni, munteni și transilvăneni", marele cărturar arată că, în cele trei provincii, „domnește un singur și același grai, precum domnește o singură și aceeași cugetare !"

— DAN DUMITRESCU : Meșterul tiparelor 28

Din presa de acum 100 de ani . 32

— VASILE NIȚESCU : Citadela se prăbușește 37

Cea mai mare bătălie de blindate din istorie s-a desfășurat în vara anului 1943, în zona Kursk, unde a răsunat cîntecul de lebădă al Panzer-elor germane.

— HORIA C. MATEI : Un oraș înfruntă un imperiu 46

Metropola deșertului, Palmyra, a ridicat în sec, al III-lea e.n. steagul luptei pentru independență împotriva romanilor.

— PETRE Ș. NĂSTUREL : Treptele Bizanțului 52

Un mileniu de istorie a Constantinopolului, de la întemeiere și pînă la cucerirea de către oștile musulmane.

— FLORIAN TUCĂ : Pentru tine am murit, sfîntă libertate 62

— N. CONSTANTINESCU : Basarab I, Tihomir și — poate — Seneslau . . 64

— MATEI CAZACU : A existat Aprodul Purice ? 69

— PER HANSSON : Riscînd mai mult decît viața (II) 70

— Zeița de la Vidra 77

— GH. I. IONIȚĂ : Cuvîntul-manifest al lui Panait Istrati 78

„De trei săptămîni alerg ziua și noaptea ca să mă încredințez de cele ce se petrec între Timișoara și Lupeni. Am văzut, am pipăit lucruri dureros de triste". Cuvintele acestea aparțin autorului „Chirei Chiralina".

— CĂLIN IONESCU : Asaltul Italiei Meridionale 81

În septembrie 1943, după trei săptămîni de lupte grele, aliații occidentali au stabilit un cap de pod pe continentul european.

— CORNELIU SECĂȘANU : Un ilustru medalist al antichității : Evainetos . 88

— MARIN DRĂGAN : Diagnostic medical și enigma unor dinastii . . . 89

Fișele medicale ale unor monarhi și, poate, influențele pe care le-au avut maladiile lor în curgerea istoriei.

— Studii românești în reviste străine 95

— Panoramic 96

— Poșta redacției 98

ÎN NUMĂRUL VIITOR:

• 25 DE ANI DE LA VICTORIA ASUPRA GERMANIEI HITLERISTE (articole, memorii, reportaje) • **Orașul „Banilor" de-a lungul veacurilor** • Istoria, o muză a muzelor • **Moartea lui Nelson, o sinucidere ?** • Pintea viteazul — împăratul codrilor • **Unul contra o sută** • Testamentul lui Antim Ivireanul • **Prima asociație a lucrătorilor din Țara Românească** • Un nume ilustru în Renașterea italiană : Guicciardini • **Istoricii lumii — la a treisprezecea întîlnire.**

1870-1970

V.I.LENIN

prof. univ. MIRON CONSTANTINESCU
Președinte al Academiei de Științe Sociale
și Politice a R.S.R.

Marele revoluționar și gînditor, creator al partidului comunist și conducător al Marii Revoluții Socialiste din Rusia, Vladimir Ilici Lenin, a lăsat o bogată moștenire în domeniul științelor istorice. Interesul constant al lui Lenin pentru aceste științe izvora din faptul că studiul trecutului îi permitea generalizări și aprecieri foarte însemnate pentru acțiunea revoluționară prezentă ; în cercetarea istoriei, tribunul revoluției vedea un sprijin permanent pentru activitatea sa politică și de stat. În știința istoriei, Lenin găsea un izvor ce ajuta la dezlegarea celor mai complexe probleme ale contemporaneității, la formularea sarcinilor, strategiei și tacticii partidului comunist.

Încă în 1894, V. I. Lenin scria că teoria revoluționară a social-democrației ruse trebuie să fie întemeiată „pe studierea amănunțită a istoriei și a realității ruse[...]". Lupta pentru o teorie revoluționară științifică, care să dea maselor înțelegerea scopurilor și mijloacelor transformării socialiste a societății, a fost un laitmotiv al întregii activități creatoare a lui Lenin ; în numele acestei opere nobile, marele om politic cerceta în permanență experiența istorică a popoarelor europene și a întregii omeniri. Rezultatul acestor preocupări a fost crearea unei opere de valoare deosebită — care cuprinde principalele ramuri ale științei istorice, fiind cu deosebire consistentă în ce privește metodologia, teoria dezvoltării sociale, teoria și istoria revoluțiilor și a mișcării de eliberare în genere —, contribuție importantă la istoriografia modernă și contemporană universală.

Concepția leninistă a istoriei, ca și cea a întemeietorilor marxismului, se bazează pe teoria științifică a dezvoltării sociale, materialismul istoric elaborat de Marx. Lenin a avut meritul de a relua ideile fundamentale ale lui Karl Marx privitoare la formațiunile social-economice și la organismele *sociale* ale producției, dezvoltîndu-le și explicîndu-le contemporanilor. „Descoperirea concepției materialiste a istoriei, sau, mai bine zis, consecventa aplicare și extindere a materialismului asupra domeniului fenomenelor sociale — precizează Lenin —, a înlăturat două neajunsuri principale ale teoriilor istorice anterioare. Întîi, acestea cercetau, în cazul cel mai bun, numai motivele ideologice ale activității istorice a oamenilor, și nu cercetau ce anume dă naștere acestor motive, nu sesizau legile obiective în dezvoltarea sistemului de relații sociale, nu vedeau că aceste relații își au rădăcinile în gradul de

ȘI ȘTIINȚELE ISTORICE

dezvoltare a producției materiale ; al doilea, teoriile anterioare nu țineau seama tocmai de acțiunile *maselor* populației, în timp ce materialismul istoric a făcut cu putință, pentru întîia oară, studierea, cu o precizie proprie științelor istorico-naturale, a condițiilor sociale de viață ale maselor și a schimbării acestor condiții. «Sociologia» și istoriografia dinaintea lui Marx nu au făcut, *în cazul cel mai bun*, decît să acumuleze fapte brute, strînse fragmentar, și să înfățișeze anumite laturi ale procesului istoric. Marxismul a arătat drumul cercetării multilaterale, atotcuprinzătoare a procesului nașterii, dezvoltării și decăderii formațiunilor social-economice, îmbrățișînd *totalitatea* tendințelor contradictorii, ridicîndu-le pe acestea la condițiile de existență și de producție precis determinabile ale diferitelor *clase* ale societății, înlăturînd subiectivismul și arbitrarul în alegerea ideilor «predominante» sau în tălmăcirea lor, arătînd că toate ideile și toate tendințele felurite, fără excepție, își au *rădăcinile* în starea forțelor materiale de producție. Oamenii sînt făuritorii propriei lor istorii". Apărînd și prelucrînd teoria marxistă a materialis-

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

mului istoric — în care locul central îl ocupă teza privind rolul determinant al evoluției formațiilor social-economice —, Lenin a fundamentat o noțiune de mare importanță a „epocii istorice". Marile epoci istorice sînt determinate, după Lenin, de clasa socială ce se află în centrul unei etape istorice și care imprimă conținutul ei principal, direcția dezvoltării sale, caracteristicile esențiale ale climatului său. Astfel, Lenin vorbește despre epoca ascensiunii burgheziei sau epoca mișcărilor burghezo-democratice (de la marea revoluție franceză la războiul franco-prusac), epoca dominației burgheziei și a declinului său (aproximativ 1871—1914), despre epoca imperialismului și zguduirilor imperialiste. În această privință o mare semnificație o are indicația lui Lenin referitoare la relativitatea, caracterul condițional al limitelor care despart epocile, indicație îndreptată, în esență, împotriva tendinței unei periodizări mecanice, dogmatice, împotriva tendinței de a absolutiza importanța unor date istorice concrete, ceea ce duce, în ultimă instanță, la reprezentarea simplistă a procesului istoric.

Metoda cercetării istorice folosită și propagată de V. I. Lenin pornea de la necesitatea stabilirii veracității materialului faptic și a amploarei datelor pe care se bazează o afirmație sau alta. Fenomenele istorice trebuie supuse unei analize concrete, fiecare fenomen — privit în toate legăturile, conexiunile sale, în evoluție ; este necesară desprinderea trăsăturilor sale fundamentale. În articolul său *Statistica și sociologia*, V. I. Lenin a ridiculizat „jocul de-a exemplele", una din cele mai răspîndite, dar și din cele mai inconsistente metode în științele sociale. Faptele, sublinia Lenin, trebuie luate „în ansamblul lor", „în conexiunea lor" ; atunci ele sînt absolut concludente. Metoda exemplificării creează bănuiala cu totul legitimă „că faptele au fost alese sau triate arbitrar, că în locul conexiunii și interdependenței obiective a fenomenelor istorice, în ansamblul lor, este servită o cîrpăceală «subiectivă», al cărei scop este de a justifica, poate, o treabă murdară".

Alături de dezvoltarea metodologiei marxiste și de contribuția adusă la teoria dezvoltării sociale se află și aportul lui Lenin la istoria revoluțiilor și mișcării de eliberare — socială și națională în genere. Caracterizarea într-o serie de lucrări a re-

OMUL PE CARE ÎL IUBESC MILIOANE DE OAMENI

LENIN

în memoria contemporanilor

Cabinetul din Kremlin în care Lenin a lucrat de la 12 martie 1918 pînă la 12 decembrie 1922

voluțiilor burgheze, a forțelor motrice ale acestora, a trăsăturilor specifice ale lor, manifestate în diferite epoci istorice (revoluțiile burghezo-democratice, ale epocii capitalismului ascendent și cele din epoca imperialismului) este întregită la V. I. Lenin prin evidențierea multor aspecte istorice concrete ale diferitelor revoluții și mișcări revoluționare, desfășurate în Europa (referiri la marea revoluție franceză, la revoluțiile anului 1848 și la multe alte evenimente de răsunet social, național și internațional).

Deosebit de consistent este aportul lui Lenin la cercetarea procesului istoric al perioadei contemporane. Pe prim plan se află aici concepția leninistă a procesului revoluționar mondial, care se referă la următoarea problematică : teoria generală a procesului revoluționar mondial, evoluția și

TUDOR ARGHEZI

„Pe cînd se fabricau celebrițăile curente, înjghebate din petice, rămășițe și crîmpeie, se ivea, crescînd în zare, personalitatea cu totul excepțională și nouă a lui Lenin.

El venea de departe, de peste toată lumea ; de dincolo de fruntariile ideilor, concepțiilor și demagogiilor uzuale. E singurul om care numai într-o viață, într-o singură viață scurtă, s-a realizat imens și deplin ca-n zeci de vieți consecutive, inteligența lui incomparabil genială sfărîmînd și timpul".

HENRI BARBUSSE

„Lenin, unul dintre cei mai mari conducători din istorie și cel mai curat din toate punctele de vedere, omul care pînă astăzi a făcut cel mai mult pentru oameni".

GEO BOGZA

„Dacă ar veni cineva de pe altă planetă și-ar întreba : — Cine e Lenin ? iar noi am vrea să-l facem să priceapă totul dintr-o dată, cred că i-am putea răspunde : — Lenin e omul pe care-l iubesc milioane de oameni".

GEORGE CĂLINESCU

„Lenin a fost întîi de toate un om de știință aplicată care a trecut din bibliotecă în mijlocul mulțimii. Om umblat, care cunoștea multe limbi și tot ce e fundamental în domeniul culturii și al artelor, el știa, ca marxist desăvîrșit, că revoluția n-a izbucnit decît fiindcă era coaptă și ineluctabilă. Biblioteca slujește lui Lenin să revadă teoria în toiul bătăliei..."

ALBERT EINSTEIN

„Respect în persoana lui Lenin omul care a folosit toate forțele sale, cu deplină abnegație, pentru înfăptuirea dreptății sociale".

MAXIM GORKI

„Vladimir Ilici a fost un om care nu i-a lăsat pe oameni să trăiască așa cum apucaseră ei și a știut să facă acest lucru ca nimeni altul pînă la el".

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

formele specifice ale manifestării lui în fiecare perioadă istorică. Concepția privitoare la procesul revoluționar mondial unic include teoria revoluției socialiste mondiale și naționale, învățătura despre revoluția populară, despre democrație și mișcarea de eliberare națională din epoca imperialismului, învățătura despre rolul maselor populare, al claselor și păturilor sociale, precum și al partidelor politice în noua epocă. V. I. Lenin trata toate acestea pe o bază istorică solidă, documentîndu-se atît din lucrări istorice, economice, sociologice rusești și străine, din presa multor țări, cît și din surse istorice de primă mînă, fiindu-i caracteristică — după cum subliniază cercetătorii metodelor sale de muncă — o atitudine atentă și riguroasă față de documentul istoric, și multă scrupulozitate în strîngerea datelor și faptelor. Documentarea universală a lui V. I. Lenin a fost, desigur, înlesnită de faptul că a trăit mult în Franța, Anglia, Germania și Elveția.

Deosebit de vast și prețios este aportul lui Lenin la cercetarea mișcării revoluționare din Rusia. Încă în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, V. I. Lenin a pus temelia marxistă a concepției procesului istoric general din Rusia, care, în opoziție cu teoria caracterului specific, cu totul aparte, al dezvoltării istorice rusești („samobîtnosti"), teoria dominantă a istoriografiei burgheze din Rusia, a fost prezentat ca un proces bazat pe legitățile social-istorice universale.

Analizînd cursul istoric general în Rusia, dezvoltarea capitalismului și imperialismului, Lenin a fundamentat periodizarea mișcării de eliberare și a devenit primul istoric al celor trei revoluții ruse. Caracterul, forțele motrice, semnificația reformelor burgheze, intervenite după revoluția din 1905, trăsăturile specifice ale revoluției burghezo-democratice din februarie 1917, cercetarea amănunțită și multilaterală a problemelor esențiale ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie — toate aceste probleme, oglindite larg în lucrări, articole și discursuri, constituie pentru istoricii marxiști un ajutor inestimabil în studierea acestor evenimente.

Numeroase lucrări ale lui Lenin se referă la istoria modernă și contemporană a centrului și sud-estului european. Și-a păstrat întreaga semnificație încadrarea țărilor din

LENIN

în memoria contemporanilor

VLADIMIR MAIAKOVSKI

„A fost om — dintre oameni cel mai omenos".

HEINRICH MANN

„Viața lui Lenin ilustrează ferma credință în cauză, inevitabil însoțită de o severitate fără egal față de toți acei care se pun de-a curmezișul drumului acestei cauze. Lenin nu a iubit mai puțin oamenii decît și-a iubit cauza și de aceea a fost măreț în creația lui".

PABLO NERUDA

„Omenirea a cunoscut și în trecut destui gînditori și luptători de seamă pentru idealurile înalte ale dreptății. Dar nici unul dintre ei nu a reușit să îndeplinească pe de-a-ntregul sarcinile mari pe care istoria i le-a pus. Numai Lenin, conducătorul proletariatului mondial, care a devenit conștiința, rațiunea și vocea poporului și a timpului său, a înfăptuit ceea ce pînă atunci părea imposibil".

ROMAIN ROLLAND

„Nu cunosc, în Europa secolului nostru, o altă personalitate croită pe aceeași măsură... Niciodată pînă acum omenirea n-a creat un stăpîn atît de dezinteresat al gîndurilor și al oamenilor".

HERBERT G. WELLS

„Sînt departe de a fi adeptul teoriei referitoare la rolul excepțional al «marilor personalități» în viața omenirii, dar dacă vorbim despre marii reprezentanți ai neamului omenesc trebuie să recunosc că în orice caz Lenin a fost cu adevărat un mare om".

grupaj realizat de Alvina LAZEA și Șerban RĂDULESCU-ZONER

ZEIŢA DE LA VIDRA

Cele mai vechi reprezentări plastice descoperite cu prilejul numeroaselor campanii de cercetare a zonei istorice a orașului București au fost reunite — recent — într-o expoziție. Găzduită într-una din sălile Muzeului de istorie a municipiului București, expoziția s-a bucurat de un remarcabil succes de public. Lucru explicabil dat fiind caracterul insolit al exponatelor create acum patru mii de ani cît și celebritatea unora dintre piesele prezentate. Unul dintre punctele de atracție ale expoziției l-a constituit figurina cunoscută sub denumirea „Zeița de la Vidra". Descoperită în 1934, în apropierea Bucureștiului, la Vidra, este apreciată ca unul dintre cele mai frumoase exemplare de artă primitivă neolitică. Este vorba de fapt de un vas din lut ars, înalt de 43 cm, modelat în forma unui trup de femeie cu mîinile pe piept, amintind, prin maniera de tratare, de figurinele de marmură descoperite pe malurile și în insulele Mării Egee. Întreaga suprafață a vasului este acoperită cu bogate motive ornamentale realizate prin incizii și subliniate prin linii trase cu roșu. „Zeița de la Vidra" personifică, desigur, cultul fecundității. A fost găsită într-un sanctuar, împreună cu alte statuete — majoritatea feminine, din os și lut ars —, exprimînd același cult, precum și o serie de stări sufletești ca rîsul, frica.

În colecția de statuete antropomorfe a muzeului se află și alt fel de piese, realizate cu o remarcabilă știință a proporțiilor și expresiei. Dintre ele se detașează aceea a unui bărbat șezînd într-un jilț, cu bărbia sprijinită în mîna stîngă, într-o atitudine meditativă. Foarte interesantă este statueta reprezentînd un om bătrîn, obosit, cu ochii închiși, ale cărui brațe formau suporturi pentru susținerea unui vas.

Figurinele de animale sălbatice sau domestice, ale căror trăsături viguroase sînt subliniate prin desene incizate sau reliefuri de un realism impresionant, completează suita reprezentărilor create în scopuri magice.

POENARI — CETATEA DE PE STÎNCĂ

Enigmatica cetate de la Cheile Argeșului — Cetatea Poenari — este supusă „tirului" investigației arheologice. În vara anului trecut au fost întreprinse numeroase lucrări de cercetare necesare programului de restaurare și consolidare ce se desfășoară sub egida Direcției monumentelor istorice. Scopul investigațiilor de la Poenari este însă dublu. Pe lîngă lucrările de amenajare, în vederea intrării acestui monument în circuitul turistic, cercetătorii urmăresc dezlegarea numeroaselor probleme legate de construcția și evoluția cetății, verificarea unor informații perpetuate în tradiția populară etc.

Letopisețele de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, de pildă, — preluînd probabil o tradiție populară — atribuie ridicarea cetății lui Vlad Țepeș, care pentru a pedepsi pe orășenii din Tîrgoviște, i-ar fi osîndit să muncească la ridicarea ei. Începînd din ultimele decenii ale secolului al XV-lea și pînă în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, în documente sînt amintiți frecvent pîrcălabi sau mari pîrcălabi ai cetății Poenari, unii dintre ei fiind boieri cu funcții însemnate în sfatul domnesc.

Cei mai mulți cercetători au presupus că cetatea este mai veche decît o socotește tradiția. Unii au căutat să o identifice cu „castrum Argias", amintit de izvoarele maghiare în legătură cu campania din 1330 a lui Carol Robert împotriva lui Basarab, presupunere ce a suscitat destule discuții și care pare puțin probabilă.

Ce au oferit săpăturile arheologice desfășurate în campania anului 1969 ? Mai întîi însemnate precizări privind vechiul aspect al cetății și tehnica de construcție folosită. Apoi indicii semnificative în legătură cu vîrsta cetății. Zidurile, degajate de stratul gros de dărîmături care le acoperea se văd acum bine. Ele se înalță direct pe stînci, traseul lor adaptîndu-se perfect vîrfurilor abrupte pe care se ridică. S-a observat — mai de mult — că într-o primă fază fortificația din vîrf se reducea la un mic turn pătrat din piatră. În jurul lui au fost ridicate celelalte ziduri care alcătuiesc cetatea ce era întărită cu bastioane rotunde avînd ziduri groase din piatră și cărămidă. La începutul secolului nostru o parte a cetății s-a prăbușit împreună cu stîncile pe care a fost clădită.

Dacă despre vechiul turn pătrat — în lipsa unor dovezi concludente — se poate formula doar ipoteza că ar fi din prima parte a secolului al XIV-lea, în legătură cu celelalte ziduri — din piatră și cărămidă — ce alcătuiesc cetatea, materialele arheologice recent descoperite, permit presupunerea că ele au fost ridicate la sfîrșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea, deci *în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn.*

Viitoarea campanie de lucru va aduce, desigur, noi elemente în elucidarea enigmelor cetății de pe stîncă.

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

Nici după o îndelungată boală, aflîndu-se în convalescență în orașul Gorki, nu și-a întrerupt meditațiile, pe care le va așterne pe filele de hîrtie, orînduite pe masa de lucru

Trebuie să subliniem faptul că Lenin nu s-a mărginit să dea definiția filozofică, *logică* a națiunii, ci a examinat *procesul istoric* de formare a națiunilor și, în cadrul acestuia, a reliefat *rolul statului național*.

Constatările acestea au avut o importanță deosebită, întrucît, atît în ajunul primului război mondial, cît și în timpul acestuia, a existat printre reprezentanții partidelor muncitorești, tendința minimalizării rolului mișcării de eliberare națională în condițiile imperialismului, negarea importanței și caracterului profund progresist al formării statelor independente sau desăvîrșirii construcției statale în această parte a Europei.

Este semnificativ faptul că relevarea tendinței progresiste a popoarelor din sud-estul european și a țărilor mici, cu problema națională nerezolvată, în luptă pentru desăvîrșirea eliberării lor naționale, era făcută de către V. I. Lenin nu numai din punctul de vedere al cerințelor dezvoltării capitalismului, ci și din punctul de vedere al intereselor proletariatului. El atrăgea atenția că „sarcinile proletariatului din aceste țări, atît în ceea ce privește desăvîrșirea transformării lor burghezo-democratice, cît și în ceea ce privește ajutorarea revoluției socialiste din alte țări, nu pot fi îndeplinite fără susținerea dreptului națiunilor la autodeterminare. Deosebit de grea și deosebit de importantă este aici sarcina contopirii luptei de clasă a muncitorilor națiunilor asuprite".

În legătură cu evidențierea acestui aspect al dezvoltării istorice a popoarelor din Europa de sud-est, se afla și analiza conținutului și tendințelor ce s-au manifestat aici în timpul războaielor balcanice, pe care V. I. Lenin le trece în rîndul evenimentelor ce demonstrau trezirea mișcărilor revoluționar-democratice în această parte a continentului. Din punct de vedere al progresului istoric, aceste mișcări aveau semnificația luptei pentru lichidarea reminiscențelor feudale în sfera politică și națională. „Războiul balcanic este o verigă din lanțul evenimentelor care marchează falimentul rînduielilor medievale din Asia și Europa de răsărit. În fața popoarelor balcanice se punea sarcina istorică de a-și crea state naționale unite, de a răsturna jugul feudalilor locali, de a elibera definitiv de sub jugul moșieresc pe țăranii de diferite naționalități din Balcani".

Această sarcină istorică, după cum arăta V. I. Lenin în continuare, ar fi putut fi rezolvată într-adevăr radical, larg și consecvent, pe calea revoluționară. Dar „slăbiciunea proletariatului din Balcani și, în afară de aceasta, influențele reacționare și presiunile exercitate de puternica burghezie europeană" au împiedicat o astfel de dezvoltare. O încercare de soluționare a sarcinii istorice a acestor popoare s-a făcut prin războiul balcanic „călăuzit de interese burgheze și dinastice", lucru care nu anihilează însă caracterul său progresist.

V. I. Lenin a urmărit cu atenție evenimentele istorice ce au avut loc în țările vecine și a făcut o serie de aprecieri prețioase privind multe aspecte și ale istoriei contemporane a României. Cea mai mare parte a acestor aspecte a fost relevată în studii și materiale apărute în țara noastră. Remarcăm interesul manifestat de V. I. Lenin față de mișcarea revoluționară din România, față de problema penetrației capitalului străin în țara noastră, în special în vederea acaparării petrolului românesc, precum și față de politica marilor puteri imperialiste, în raport cu România, și multe altele. Astfel, pe marginea unei lucrări de istorie contemporană (Egelhaaf), V. I. Lenin a criticat — în partea privind istoria României — faptul ocolirii de către autor a unor evenimente de mare semnificație, atenția acestuia fiind captată în întregime de istoria diferitelor familii domnești.

Printre evenimentele sociale importante, Lenin sublinia răscoala țărănească din 1907. În legătură cu aceasta, în *Caiete despre imperialism* se arată : „Răscoala țăranilor din 1907 (primăvara) a jucat același rol, în ceea ce privește îmbunătățirea situației lor, ca revoluția din 1905—1907 în Rusia".

Contemporan cu aceste evenimente, adeseori în posesie doar a unor date răzlețe referitoare la ele, V. I. Lenin, înarmat cu cunoașterea experienței istorice, cu simțul său politic excepțional și marea sa capacitate de analiză, a dat multora din ele aprecieri de o valoare deosebită și în zilele

noastre. Cele mai multe din aprecierile leniniste au fost confirmate de date suplimentare, provenite ulterior din arhive și alte surse istorice.

Un exemplu legat de cele afirmate mai sus îl constituie demascarea de către Lenin a atitudinii marilor puteri imperialiste față de România, atitudine manifestată atît de Antantă, cît și de Quadruplă, chiar și în timpul primului război mondial. Analizînd, în articolele sale din 1916, tentativele păcii separate între Germania și Rusia țaristă, Lenin arăta că prețul acestei păci imperialiste urma să fie plătit, printre altele, și de către România : „Baza alianței o va constitui, pe cît se vede, împărțirea Galiției[...], a Armeniei și, poate, și a României". Documentele publicate ulterior au dovedit existența în realitate a unor astfel de planuri. În războiul mondial imperialist, soarta țărilor mici și mijlocii era în permanență amenințată de marile puteri, chiar și atunci cînd se proiecta ieșirea din conflict pe calea unei păci separate.

Opera sa istorică constituie subiectul multor lucrări, sovietice și din diferite țări, în care se valorifică amănunțit această contribuție a marelui gînditor marxist la tezaurul istoric.

Satira comentează istoria — desen de V. Deni, apărut în 1920

Nu se poate încheia însă această succintă prezentare fără a se lua în considerare încă un capitol al activității lui Lenin, legat strîns de știința istorică — cel organizatoric.

În mai 1918, în condiții deosebit de grele pentru tînăra republică sovietică, conducătorul statului socialist găsea timpul necesar pentru a face recomandarea referitoare la crearea unei Academii de științe sociale în Rusia. În recomandarea leninistă în vederea organizării Academiei se prevedeau următoarele : 1 — punerea, în centrul activității, a unei societăți editoriale marxiste ; 2 — atragerea la această muncă și a cadrelor de marxiști din străinătate ; 3 — organizarea unei serii de cercetări sociale, considerată ca o sarcină primordială ; 4 — luarea unor măsuri pentru atragerea cadrelor didactice. Pe baza recomandării lui Lenin, în iunie 1918, în perioada cînd a izbucnit războiul civil în Rusia, guvernul sovietic a adoptat Decretul privind crearea Academiei de științe sociale. Tot din inițiativa lui Lenin a fost creată Comisia pentru cercetări de istorie a Revoluției din Octombrie (Istpart), în august 1920. Atenția permanentă față de problemele arhivisticii (la 1 iunie 1918, Lenin semnează Decretul privind reorganizarea și centralizarea arhivelor) este încă un moment important, caracteristic pentru atitudinea lui Lenin față de știința istoriei. Toate aceste idei și acțiuni leniniene sînt și astăzi actuale și semnificative.

*

Activitatea științifică istorică a lui Lenin constituie un exemplu strălucit al coeziunii dintre tratarea deosebit de concretă și amploarea materialului faptic, pe de o parte, și profunzimea analizei și sintezei teoretice largi, pe de altă parte. Lenin a scris unele opere speciale de filozofie, de economie politică, de stiințe politice, nu a scris însă o carte amplă de istorie. Cu toate acestea, studiile, lucrările, cuvîntările sale cuprind idei și aprecieri, caracterizări principale ale unor evenimente și epoci istorice, care reprezintă o contribuție fundamentală pentru dezvoltarea științelor istorice contemporane. Pentru cercetători și cadre didactice, tezele științifice și ideile formulate în lucrările, discursurile și articolele sale reprezintă un mare sprijin în cercetarea complexelor probleme ale trecutului.

Citatele au fost extrase din :

V. I. Lenin — Opere, Editura P.M.R., București, 1950 — vol. 1

— Opere, E.S.P.L.P., București, 1953 — vol. 19, 20, 22, 24.

— Opere complete, Editura politică — vol. 36.

V. I. Lenin despre România, Editura politică, București, 1960.

E. M. Jukov — Lenin i poniatie epoha v mirovoi istorii, din culegerea V. I. Lenin i istoriceskaia nauka, Moscova, 1958.

M. V. Necikina — V. I. Lenin, istorik revoluționovo dvijenia v Rosii, Moscova, 1968.

ROMÂNI CARE L-AU CUNOSCUT PE LENIN...

Numeroşi fruntaşi ai mişcării revoluţionare şi democratice din România l-au cunoscut. Colaboratorul nostru, ION BABICI, doctor în istorie, a solicitat cîteva impresii, pe care le reproducem pentru a pune la îndemîna cititorilor noştri noi mărturii privind personalitatea lui Vladimir Ilici şi puternicul ecou pe care activitatea sa l-a stîrnit printre românii care au avut prilejul să-l vadă.

VICTOR EFTIMIU

l-a văzut pe Lenin în Elveţia, în timpul primului război mondial. La întrebarea noastră: *În ce împrejurări l-aţi cunoscut pe Lenin?*, interlocutorul nostru ne-a răspuns: „Era pe la mijlocul primului război mondial, într-o cafenea din Geneva. Vladimir Ilici îşi trăia, pe ţărmurile Lemanului, ultimele luni de exil. La masa la care se aşeza el se iscau totdeauna discuţii aprinse. În jurul lui se adunau emigranţi din multe ţări şi studenţi revoluţionari. Tineretul vedea în el pe realizatorul marilor aspiraţii ale celor obidiţi, un conducător încercat pe care era gata să-l urmeze. Numeroşi scriitori şi artişti, din mai multe ţări europene, îşi puneau în Lenin speranţa de a vedea curmat războiul imperialist, care înşînge bătrînul continent. Vladimir Ilici este o figură care domină epoca şi se proiectează de-a lungul anilor. Nimeni n-a exercitat atîta influenţă asupra contemporanilor săi, n-a desfăşurat o asemenea activitate creatoare de istorie ca acest om de voinţă, de erudiţie şi de inteligenţă, al cărui spirit brăzda toate orizonturile. Am avut norocul să-i fiu contemporan. Mi-am publicat unele impresii despre Lenin la scurt timp după eliberarea patriei de sub jugul fascist".

ANATOL CREŢEANU

vechi militant al mişcării muncitoreşti din România, membru al P.C.R. din anul 1921, a luat parte în primii ani după victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie la lupta cu arma în mînă pentru apărarea Puterii Sovietice. Pentru meritele deosebite de care a dat dovadă în timpul luptelor, la 5 noiembrie 1967 a fost decorat, la Kremlin, cu Ordinul „Drapelul roşu". Răspunzînd aceleiaşi întrebări, ne-a spus următoarele: „Evenimentele din octombrie 1917, în urma cărora a fost instaurată Puterea Sovietică, m-au găsit la Odesa. Ştirile din Petrograd au stîrnit şi în rîndurile românilor care se aflau în Rusia un imens entuziasm.

M-am înrolat în batalionul revoluționar, creat la scurt timp după aceea. În cadrul acestuia — și din toamna anului 1918 într-un regiment internațional — am luat parte la o serie de lupte purtate împotriva trupelor intervenționiste germane și a albilor conduși de Petliura și Kolceak. Apoi am fost repartizat la departamentul de agitație și propagandă din Petrograd. Într-o zi am fost trimis la Moscova, unde urma să primesc o misiune importantă, împreună cu un vechi tovarăș de luptă, Ioniță Dumitrescu. Așa am ajuns la Kremlin. Am fost conduși într-o sală unde ni s-a spus să așteptăm puțin. Nu știam cu cine vom vorbi, de cine vom fi primiți. După cîteva clipe, a apărut Lenin — pe care noi îl mai văzusem la mitingul de 1 Mai 1918, la Moscova. Vioi, ne-a strîns mîna și ne-a spus ce aveam de făcut. Trebuia să plecăm la Feodosia, pentru a aduce documente importante, precum și o mare cantitate de valută.

— După cîte știu, drumurile sînt controlate de albi, am îndrăznit eu.

Zîmbind, Lenin ne-a spus că noi sîntem tineri, că el are mare încredere în tineret și că, dacă sîntem hotărîți să îndeplinim această misiune, este convins că, în ciuda numeroaselor piedici, o vom duce la bun sfîrșit.

Mai timid, tovarășul meu ezita să spună ceea ce gîndea, așa că am rostit eu, cu hotărîre, în numele amîndurora :

— Ne ducem !

Bucuros, Lenin ne-a sfătuit apoi ca pe drum să păstrăm o strictă conspirativitate asupra misiunii noastre, să spunem că sîntem români care ne întoarcem acasă. Totodată, ne-a sfătuit să nu luăm nici un fel de arme cu noi, pentru a nu da de bănuit și pentru a nu avea de suferit represalii. Ne vorbea simplu, direct, apropiat — după cîteva clipe nici n-am mai simțit vreo stînjeneală că stăm de vorbă cu un om atît de mare.

La înapoiere, i-am povestit lui Lenin toate peripețiile drumului. După ce ne-a ascultat cu multă atenție, Vladimir Ilici ne-a pus nenumărate întrebări. La sfîrșitul întrevederii, ne-a bătut pe umăr, ne-a felicitat, a rîs cu noi. Cînd să ne despărțim, s-a întors din ușă și ne-a întrebat, puțin îngrijorat, dacă o să avem unde să dormim la Moscova. I-am spus că dormitul ne este asigurat.

— Dar unde mîncați ?

— Găsim noi vreun birt prin oraș ! am răspuns.

Lenin n-a fost mulțumit de răspuns. A chemat imediat un tovarăș și i-a cerut să aibă grijă de noi.

Așa era Vladimir Ilici, apropiat de oamenii simpli, atent față de nevoile și cerințele lor zilnice".

GHEORGHE CRISTESCU

veteran al mișcării muncitorești din țara noastră, care de la crearea P.C.R., în mai 1921, și pînă la Congresul al III-lea al partidului comunist din 1924 a fost secretar general al partidului, a făcut, în urmă cu 50 de ani, o vizită în Rusia Sovietică, împreună cu alți socialiști români. Cu această ocazie, l-a cunoscut pe Lenin. Iată ce ne-a declarat el : „În toamna anului 1920, după o lungă călătorie prin Ungaria, Austria, Cehoslovacia și Germania, am sosit la Moscova în fruntea delegației socialiștilor români. La începutul lunii decembrie, înainte de întoarcerea în patrie, delegația a fost primită de Lenin, în cabinetul său de lucru de la Kremlin. S-a întreținut îndeaproape cu noi.

Vladimir Ilici era un bărbat de statură mijlocie, îmbrăcat simplu, cu fruntea bombată și largă, sub care descopereai o privire clară și pătrunzătoare. Îmi amintesc că de la început Lenin a manifestat un interes deosebit față de mișcarea muncitorească din România, pe care o cunoștea bine încă dinaintea victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Care este situația din partidul socialist ? Ce activitate desfășoară sindicatele ? Cum stați cu munca de propagandă ? etc. — întreba el. Întrebările erau scurte și precise, ceea ce mi-a ușurat sarcina de a formula pe loc răspunsurile.

Lenin ne-a vorbit apoi pe larg despre preocupările partidului comunist și ale guvernului sovietic în opera de făurire a societății socialiste. Cînd s-a referit, cu înflăcărare, la proiectele grandioase privind electrificarea întregii Rusii, ne-a emoționat pe toți. Vorbea cu sinceritate și cu acea convingere ce izvorăște numai din mintea unui om genial, sigur de izbînda operei pe care o slujește.

Lenin n-a omis să ne prezinte și unele greutăți prin care trecea primul stat al muncitorilor și țăranilor, ca urmare a intervenției antisovietice dezlănțuită de reacțiunea internațională. Cu acest prilej, a evocat cu căldură contribuția oamenilor muncii din diferite țări, printre care și România, la apărarea Puterii Sovietice în bătăliile duse împotriva albgardiștilor și a intervenției imperialiste străine, insistînd asupra importanței întăririi în continuare

a solidarității internaționaliste a celor ce muncesc din lumea întreagă.

La plecare, Lenin a urat, prin intermediul delegației noastre, proletariatului român succes deplin în acțiunea istorică de transformare a partidului socialist într-un puternic partid comunist, apoi m-a îmbrățișat și mi-a strîns tare mîinile".

ZAMFIR ENACHE

a luat, de asemenea, parte la lupta cu arma în mînă pentru apărarea Puterii Sovietice, în perioada ce a urmat victoriei lui Octombrie Roșu. Pentru abnegația și curajul de care a dat dovadă în cursul luptelor, la 5 noiembrie 1967 a fost decorat, la Kremlin, cu „Ordinul Lenin". L-am rugat să ne răspundă mai întîi la întrebarea : *Cînd ați auzit pentru prima oară despre Lenin ?*

„În vara anului 1917 — ne-a spus el — eram șofer pe un autoturism ce deservea Misiunea militară română, cu sediul la Odesa. Pentru întreținerea și gararea mașinii, aveam legături cu diferite garaje și ateliere de reparații auto din localitate. La garajul din strada Gîvalnaia, l-am cunoscut pe Piotr Ivanovici, un muncitor de ispravă, care s-a interesat de viața și familia mea, împrietenindu-se cu mine. Am început să-i inspir încredere și discuțiile au ajuns să depășească sfera problemelor familiale și să se axeze pe unele teme mult mai importante : lupta muncitorimii împotriva exploatării, necesitatea cuceririi puterii de către proletariat etc. De la el am aflat că în fruntea luptei duse de clasa muncitoare din Rusia se găseau bolșevicii, conduși de marele Lenin".

Răspunzînd apoi întrebării despre împrejurările în care l-a cunoscut pe Vladimir Ilici, tovarășul Enache Zamfir ne-a relatat în continuare : „Sînt unul dintre românii care au avut fericirea să-l vadă și să-l audă pe Lenin. Nu împlinisem încă 18 ani cînd m-am înrolat ca șofer în cadrul Comandamentului Gărzilor roșii din Odesa. La începutul anului 1918, am fost trimis, împreună cu alți tovarăși, la Moscova, pentru a urma cursurile școlii de autoblindate. După absolvirea școlii, am fost repartizat la eșalonul 31 de autoblindate. În iunie 1918, unitatea noastră a avut un rol de seamă în zdrobirea acțiunilor contrarevoluționare ale esserilor din Moscova.

Autoblindatele au primit și misiunea de a asigura paza guvernului sovietic, al cărui sediu se afla la Kremlin. Într-una din zile, eram de gardă la Kremlin. Deodată, în fața intrării principale a palatului s-a oprit o mașină. Nu i-am acordat prea mare atenție, întrucît nu era nimic neobișnuit. Din mașină a coborît un om nu prea înalt, sprinten în mișcări, cu ochii vii, scăpărători, foarte ageri. Animația stîrnită la apariția lui mi-a trezit interesul și am început să-l privesc mai atent. Toată lumea îl saluta cu un deosebit respect, iar el răspundea cu amabilitate, înclinîndu-și cu repeziciune capul în stînga și dreapta. Abia după ce a intrat în Kremlin am aflat că a fost Lenin. Aceasta este prima împrejurare din viața mea în care am avut ocazia să-l văd pe marele conducător.

Peste un an, l-am revăzut la Uzinele de reparat locomotive din Moscova, unde se afla și unitatea noastră de autoblindate. Era în ajunul unor lupte deosebit de grele și Lenin venise să se consulte cu muncitorii, să-i îmbărbăteze, să le întărească încrederea în forțele lor. Apariția lui a dezlănțuit ovații și urale nesfîrșite. La un semn al său, apoi la primul său cuvînt, s-a așternut o tăcere profundă.

Lenin știa să stăpînească masele, să le cucerească. El a spus atunci că lozinca «Totul pentru victorie» trebuie să devină preocuparea de căpetenie a oricărui muncitor, a oricărui soldat. Dușmanii revoluției — arăta Lenin — sînt puternici, bine organizați și bine echipați, așa că trebuie să mobilizăm toate mijloacele, să ne încordăm toate forțele pentru a-i zdrobi.

Ultima dată cînd l-am văzut pe Lenin era prin luna ianuarie 1921, tot la Moscova, la o adunare. De data aceasta, ne-a spus că războiul civil este pe sfîrșite, că bolșevicii au reușit să zdrobească dușmanul și că revoluția a învins. Muncitorii însă trebuie să fie în continuare vigilenți.

M-au impresionat și atras în mod deosebit o seamă de trăsături ale caracterului lui Ilici : modestia și simplitatea, receptivitatea la tot ceea ce este nou, puterea de muncă neobișnuită, obiectivitatea cu care aprecia diferite fapte și evenimente, profunzimea și puterea de analiză și sinteză, devotamentul său față de clasa muncitoare, grija față de membrii de partid, încrederea în masele populare, puterea formidabilă de convingere, previziunea lucidă a desfășurării evenimentelor".

La sfîrșitul convorbirii, tovarășul Enache Zamfir mi-a arătat cu mîndrie „Ordinul Lenin", pe care i l-a decernat Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S., prin decretul din 26 octombrie 1967. Această înaltă distincție a mai fost acordată pînă în prezent în România lui C. I. Parhon, I. Crișan, A. Moga, C. Pîrvulescu și M. Fekete.

UN ACT DE NAȘTERE CU NUMELE LUI LENIN

L. SĂRĂȚEANU

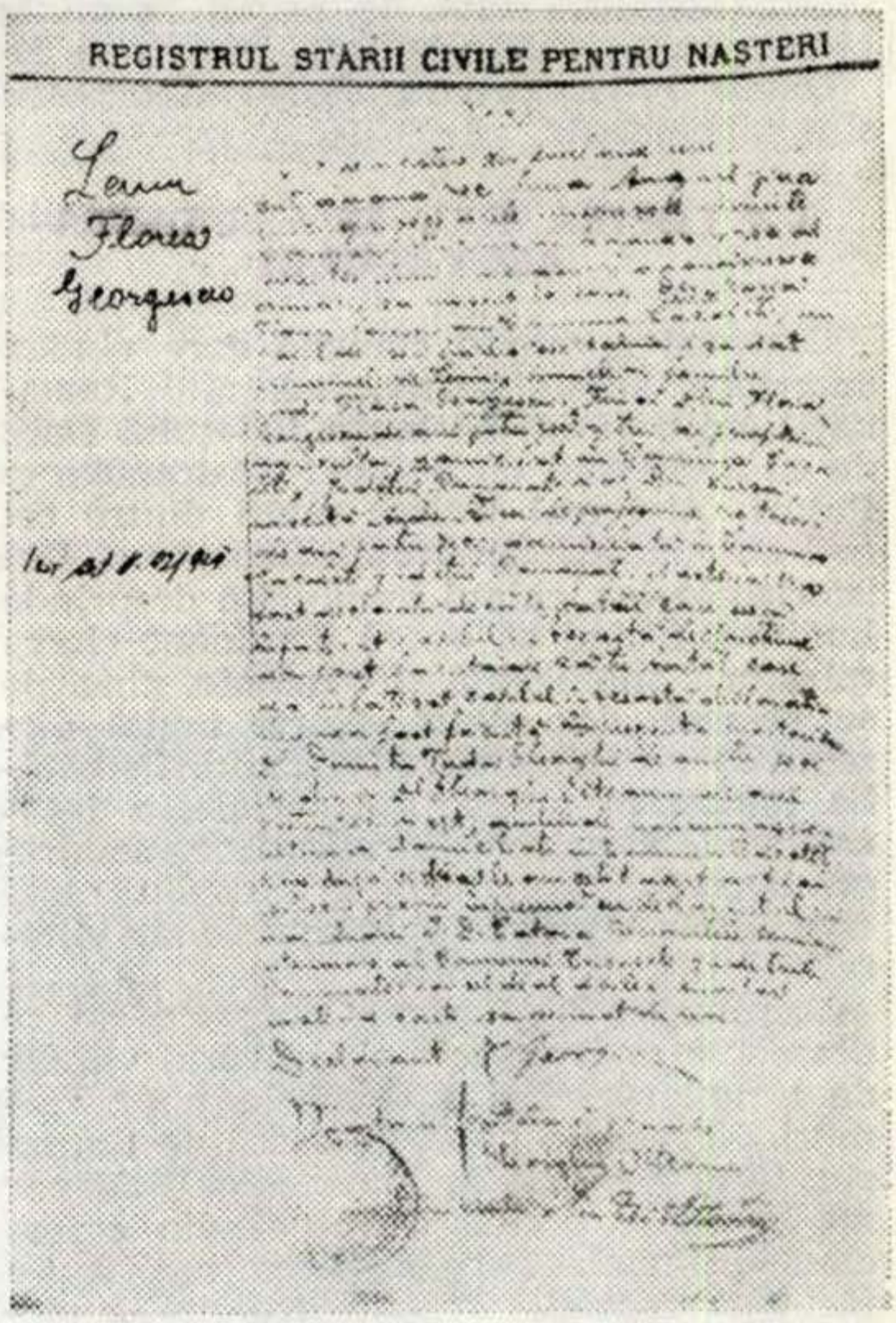
REGISTRUL STĂRII CIVILE PENTRU NAȘTERI

În anii care au urmat Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Lenin constituia un simbol al năzuințelor de dreptate socială al celor mai largi mase populare. De aceea, numele lui a fost ales, nu o dată, de părinți din numeroase țări, pentru copiii lor, ca un omagiu adus marelui conducător al proletariatului.

Nimeni nu mai știe azi, la Castranova, cum a reacționat notarul căruia i s-a înfățișat la 15 august 1920 un om potrivit de statură, cu chipul blînd, cu căutătura ușor visătoare, pentru a-i anunța nașterea pruncului căruia dorea să-i dea numele „Lenin". Poate că slujbașul a privit puțin uimit pe „ciudatul părinte", dar... s-a conformat dorinței lui. Dovadă actul pe care-l reproducem în facsimil și care certifică venirea pe lume a micuțului *căruia i s-a dat prenumele de Lenin, numele de familie fiind Florea Georgescu.*

Sau poate că slujbașul — care-l cunoș-tea, de bună seamă, pe noul tată — va fi înțeles ce semnificație are pentru acesta numele marelui dascăl al proletariatului. Căci Florea Georgescu — tatăl — nu ostenea să-i lămurească pe cei din jur povestindu-le despre revoluția condusă de Vladimir Ilici, despre biruințele bolșevicilor, despre greutățile și vrăjmășiile ce apăreau continuu, dar nu-i îngenuncheau pe luptătorii marii cauze a dreptății celor mulți. Și așa cum spun și azi bătrînii din Castranova — *Florea Georgescu avea haru convingerii.*

Despre acesta și despre cei ai lui — rude, prieteni, tovarăși de luptă — mîini harnice de istorici au adunat date și documente, împletind rîvna cu simțămîntul de respect față de memoria unor oameni a căror activitate pune în lumină, cu încă un exemplu, poate modest, dar emoționant, conștiința de clasă a muncitorimii și țărănimii sărace de la noi, lupta revoluționarilor, activitatea lor neobosită,

Centenarul nașterii lui V. I. LENIN

destinată a sădi în inima și conștiința celor mulți din țara noastră patriotismul adevărat și simțămîntul de solidaritate internaționalistă față de prima revoluție biruitoare a proletariatului.

Datele referitoare la Florea Georgescu sînt concludente.

UN COPILANDRU ÎN CĂUTAREA ADEVĂRULUI

Castranova este o comună care cîndva aparținea, administrativ, județului Romanați. Azi o găsim pe harta județului Dolj, de ea depinzînd două sate : Castranova și Puțuri. Aici mai trăiesc mulți dintre cei ce l-au cunoscut pe Florea Georgescu. Din istorisirile lor, chipul omului se desprinde luminos, făcînd să apară dominant cîteva trăsături : inteligență și bunătate, gingășie sufletească, dar multă, foarte multă dîrzenie în proclamarea adevărului, în bătălia împotriva nedreptății sociale, a întunericului, a prigonirilor. În fine, se desprind pasiunea mare pentru studiu, ca și deosebitele înzestrări intelectuale ale viitorului militant comunist.

Debuturile lui Florea Georgescu nu se deosebesc mult de cele ale oricărui vlăstar de țărani săraci din România altor vremuri. Nevoia l-a gonit de acasă de timpuriu. Cînd a pornit în lume, micul băjenar nu isprăvise decît... trei luni din prima clasă primară. Dar istețimea nativă l-a făcut să deprindă repede mai multe meserii — mecanica, fierăria — și să învețe treptat, singur, limbile engleză, franceză, rusă, spaniolă, germană.

Legătura cu mișcarea muncitorească din România se face firesc, în portul Galați, unde — pentru cîtva timp — Florea e muncitor. Aci îl cunoaște pe Ștefan Gheorghiu. Acesta apreciază de îndată pe luptătorul plin de experiență și care — în plus —, înzestrat poliglot, poate îndeplini și munca de translator pentru cele cinci limbi pe care le stăpînea. Contactul cu Ștefan Gheorghiu este hotărîtor. Florea Georgescu va ști să evoce tot restul vieții, în imagini vibrante, pe marele nostru militant.

Despre peregrinările lui Florea Georgescu prin alte orașe ale țării se știe puțin. În schimb, învățătorul pensionar Dumitru Badea confirmă că, părăsind România și muncind în diferite țări, se afla în preajma izbucnirii primului război mondial în Statele Unite ale Americii, unde lucra ca mecanic. Contactul cu proletariatul european și cel nord-american, lectura cărților socialiste au contribuit la formarea personalității viitorului activist.

DATORIA DE CLASĂ

Primind ordinul de mobilizare în 1916, Florea Georgescu revine în țară pentru a se distinge apoi pe front, la Mărășești, ca ostaș într-un regiment de infanterie. Dar atunci cînd — demobilizat — e povățuit să se ducă acasă, Florea Georgescu știe bine că pentru el lupta cu arma în mînă n-a luat sfîrșit. A aflat că, în 1917, în Rusia, proletariatul, însuflețit de Lenin, a pornit marele asalt visat de atîtea generații de oameni ca el. A mai aflat că bolșevicii au de făcut față înverșunării gărzilor albe. Iată de ce Florea Georgescu nu pregetă să se înroleze în unitatea revoluționarilor români ce avea să lupte la Odesa și în alte puncte ale bătăliilor date împotriva forțelor contrarevoluționare. Pentru omul pornit de pe întinderile oltenești să caute „adevăr și dreptate", marile întrebări își află răspuns în lucrările lui Lenin, în cuvintele lui. Realitățile revoluției îl luminează și-l îmbărbătează. Întors acasă, Florea Georgescu știe bine ce are de făcut.

Viața îl învățase multe și în primul rînd îl învățase că are datoria de clasă de a-i lămuri și pe ceilalți. Îl regăsim deci în casa surorii sale Ecaterina (Tinca) Măcești din Castranova, unde își instalează un atelier de fierărie. Sursă de existență — mai mult decît modestă, desigur — acest atelier avea însă și un alt rol. Aici veneau tineri care-și făceau nu numai ucenicia alături de un admirabil meșter fierar, dar și o altă ucenicie : aceea politică.

Membru al Partidului Comunist Român, Florea ținea legătură cu organizația de partid din Craiova, de unde — cum își amintesc bătrînii — *revenea pe jos, parcurgînd 30 de kilometri, cu traista plină de cărți, de broșuri, de manifeste.* Aici, în atelierul din Castranova, s-a format ucenicul Dumitru Popa, care avea să fie, în 1933, unul dintre eroii Griviței Roșii. Tot aici lucra ca ucenic și nepotul său, Ion Măcești, fiul Tincăi, devenit membru al cooperativei agricole de producție din Castranova [1].

În atelierul din casa Tincăi au luat naștere nuclee comuniste. Iar prin 1932—1933, organizația ilegală de partid din comună număra ca membri pe țăranii mun-

---

[1] Cooperativa a fost printre primele șase create în România. Iar dacă a luat numele de „16 Februarie 1933", aceasta are desigur o legătură cu prezența cîndva a ucenicului Dumitru Popa în atelierul lui Florea Georgescu.

Florea Georgescu, căutător de adevăr şi dreptate

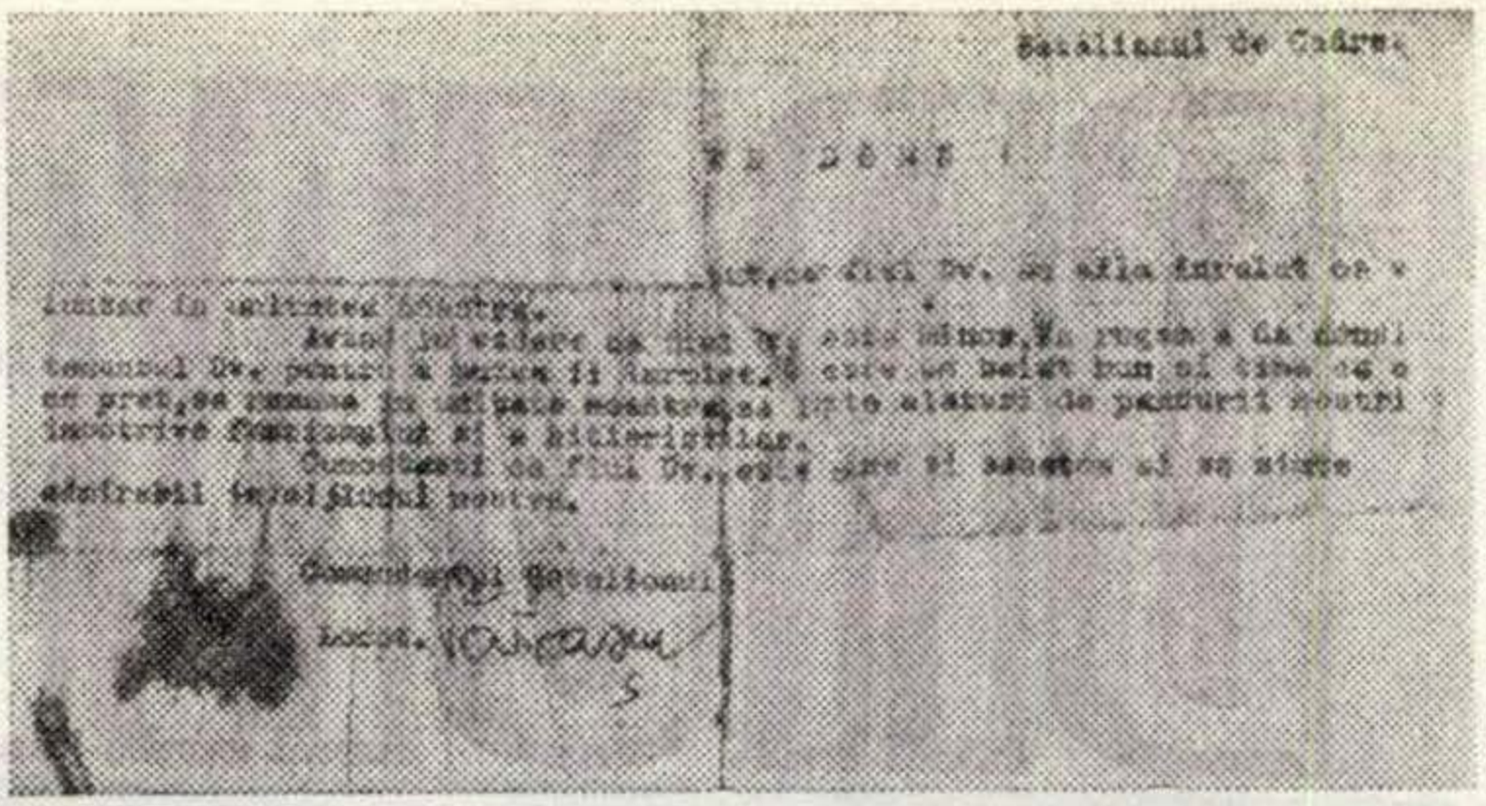

Batalionul de Cadre.

[illegible]

[illegible] ce dori Dv. să afle [illegible]
[illegible] unitatea noastră.
Avînd în vedere că fiul Dv. este minor, Vă rugăm a ne anunţa [illegible]
[illegible] Batalionul Dv. pentru a putea îi furniza [illegible] este un băiat bun şi ţine cu orice preţ, se numere în rîndurile noastre, intr-o atitudine de pandurii noştri împotriva fascismului şi a hitleriştilor.
Consimţămîntul Dv. este [illegible] să rămînă în unitatea noastră, să lupte alături de pandurii noştri împotriva fascismului şi a hitleriştilor.

Comandantul Batalionului
[illegible]

„Este un băiat bun şi ţine cu orice preţ să rămînă în unitatea noastră, să lupte alături de pandurii noştri împotriva fascismului şi a hitleriştilor" — scrie locotenentul Pătraşcu din Divizia „Tudor Vladimirescu" părinţilor lui Constantin Măceşanu, cerîndu-le consimţămîntul ca fiul lor minor să facă parte în continuare din unitatea respectivă

Aspect de la inaugurarea cooperativei agricole de producţie „16 Februarie 1933", în anul 1949

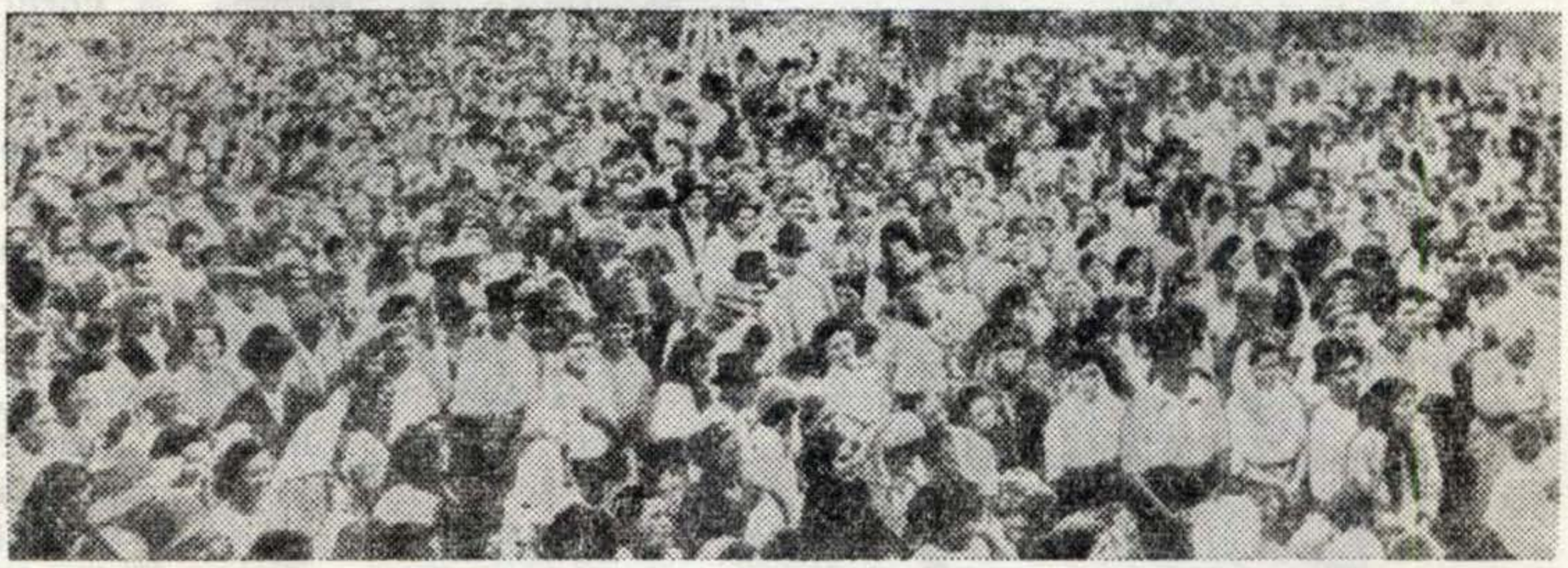

citori Marin Antonie, Marin Savu, Tudor Diaconescu şi alţii.

PE FRONTUL ANTIFASCIST

Anii au trecut. Pe fotografiile învechite, chipurile au început să pălească. Dar amintirea celor din Castranova păstrează neofilită imaginea primilor comunişti din acele locuri. La ele, alte chipuri au venit să se adauge. Vorbesc bătrînii de Dumitru Antonie, fiul lui Marin Antonie, care în anii grei ai celui de-al doilea război mondial sosea adesea în comună îmbărbătînd pe oameni. Într-o zi, Dumitru le-a vorbit de Divizia „Tudor Vladimirescu". Opt tineri au pornit ca voluntari împotriva fasciştilor. Printre ei, băiatul de 16 ani, cu numele de Constantin Măceşanu. Era fiul lui Ion, nepotul şi fostul ucenic al lui Florea Georgescu. A căzut în Munţii Tatra, în bătăliile purtate împreună de către ostaşii noştri şi de cei sovietici, adăugînd şi jertfa tinereţii lui la cauza libertăţii poporului român şi a celorlalte popoare. Adolescentul, crescut într-o casă de vechi comunişti, printre consăteni, dintre care mulţi urmau de vreme îndelungată cuvîntul partidului şi care nu-l puteau uita pe cel ce luptase pe frontul Marii Revoluţii Socialiste şi cinstise şi prin numele fiului său numele lui Lenin, înscria astfel în istoria Castranovei un gest ca o preluare de torţă.

Iar oamenii comunei de pe întinderile cîmpiei dunărene, istorisind adeseori fapte mai vechi şi mai noi din trecutul aşezării lor, nu uită niciodată cele relatate aici şi pe care le evocă pentru a spune, în forma cea mai directă, cît de pătrunzătoare a fost de la început şi prin locurile lor lumina învăţăturii lui Lenin, cît de însufleţitoare — pilda celor educaţi de partidul comuniştilor din ţara noastră.

DRUMUL

Ne vorbesc comandanți de mari unități românești pe frontul antihitlerist

Interviul nostru cu:

general-locotenent în rezervă

LEONARD MOCIULSCHI

general-locotenent în rezervă

ILIE ANTONESCU

colonel în rezervă

MÎNDRU COSTACHI

Oameni obișnuiți, care n-au făcut nimic altceva decît să-și îndeplinească o datorie supremă față de țară și de popor. Emoția noastră a apărut atunci cînd acestor oameni le-am cerut să ne vorbească despre Victorie. Și era firesc să fie așa. A vorbi despre victorie — pentru acești oameni — înseamnă o smulgere din prezent și retrăirea unor evenimente cruciale, petrecute cu un sfert de secol în urmă, începînd cu izbînda insurecției de la 23 August 1944. Cruciale, pentru că ele marcau destinele unei națiuni, dar și pentru că, în viața fiecăruia dintre ei, aceste evenimente aveau să lase o amprentă față de care chiar scurgerea vremii avea să rămînă neputincioasă. Și nici nu putea să fie altfel. Au fost clipe în care viața fiecăruia dintre ei s-a contopit cu însăși viața națiunii, cînd voința tuturor devenise una singură — voința Țării.

Interlocutorii noștri sînt doar cîțiva dintre cei care, pe cîmpurile de luptă, au urcat, zi și noapte, alături de glorioasa Armată sovietică drumul aspru al Victoriei.

— Multe sînt, desigur, momentele de tensiune pe care le-ați trăit în timpul luptelor de pe frontul antihitlerist. Totuși, v-am ruga să vă opriți la unul dintre ele...

ILIE ANTONESCU — general-locotenent în rezervă :

— Multe, într-adevăr, și cu greu reușești, făcînd o recapitulare de o clipă, să te oprești la unul anume. Fiindcă trebuie să fie unul *anume*, care să aibă, după părerea mea, putere de simbol. Am comandat Divizia 9 cavalerie. Era spre sfîrșitul lunii decembrie a anului 1944. Se dădeau lupte îndîrjite pentru nimicirea rezistențelor inamice din fața Budapestei. Dar zilele de

VICTORIEI

Vînători de care în războiul antihitlerist. (Desen de Noël Roni, din colecţiile Muzeului militar central)

29 și 30 decembrie mi-au rămas în amintire. Bravii luptători din escadronul comandat de căpitanul Constantin Popescu, din Regimentul 13 călărași, săvîrșeau adevărate minuni. Inamicul se apăra cu îndîrjire, ceda cu greu fiecare palmă de pămînt, aruncînd în luptă ultimele sale rezerve. Dar ostașii purtau în ochi acea licărire caldă a încrederii în victorie, a încrederii în forțele lor, în cauza pentru care luptau.

În dimineața zilei de 29 decembrie, sergentul Bucura, din escadronul amintit, a fost rănit la un picior și evacuat la ambulanța diviziei, pentru tratament. A făcut ce-a făcut și-n după-amiaza aceleiași zile s-a întors la unitatea sa, care se afla în linia întîia. Acolo s-a înțeles cu caporalul Balaban și cu soldatul Nauman să execute o incursiune în liniile inamicului pentru a captura o „limbă" (prizonier — *n.n.*).

Totul fiind stabilit, au luat un aparat telefonic și cablul necesar și pe la ora 17,

Ostași români în timpul luptelor de stradă din Budapesta

s-au strecurat tiptil în dispozitivul inamic. S-au ascuns într-o groapă de proiectil și au luat legătura cu comandantul escadronului. Cînd acesta l-a auzit la aparat pe sergent și, mai ales, cînd și-a dat seama unde se află, a rămas uimit. Îl știa undeva înapoia frontului, la ambulanță. Nici n-a apucat să se dezmeticească bine și peste vreo două ore echipa condusă de sergentul Bucura a predat la punctul de comandă șapte hitleriști prizonieri.

Sergentul însă nu era pe deplin mulțumit. S-a prezentat comandantului, cerîndu-i permisiunea pentru o nouă incursiune.

L-am cunoscut pe acest sergent Bucura. Îmi era drag. L-am decorat de cîteva ori pentru faptele sale. Odată l-am întrebat :

— Sergent Bucura, cum reușești să capturezi cu atîta ușurință prizonieri ?

— Să trăiți, domnule general, mi-a răspuns el, în grupa mea sînt numai oameni de nădejde, curajoși, și cînd mergem în vreo misiune acționăm foarte repede. Nu-i lăsăm pe fasciști să se dezmeticească...

De altfel, Bucura era cunoscut în toată divizia pentru iscusința și curajul pe care le dovedise în atîtea și atîtea incursiuni... Pentru faptele sale, pentru comportamentul său, cu totul excepțional, printr-o aprobare specială, a fost avansat de la gradul de caporal la cel de plutonier.

— *Cunoaștem multe figuri de eroi... Mulți ostași ai armatei noastre au căzut la datorie. Totuși există vreunul care, prin faptele sale, să aibă un loc aparte în memoria dv.?*

MÎNDRU COSTACHI — colonel în rezervă, fostul șef al Biroului 3 operații al Diviziei 21 infanterie:

— Există, și încă cel mai pilduitor, pentru caracterul și tăria sa. Acest erou, după părerea mea, se cheamă Armata română. Nu greșesc de loc și am datoria de conștiință de a o spune încă o dată că întreaga noastră armată s-a purtat ca un erou... Cei pe care-i cunoaștem noi nu sînt decît stropii tributului de sînge pe care acest erou a trebuit să-l plătească pentru dobîndirea Victoriei.

— *Dar care-i secretul tăriei, al dăruirii și jertfei de sine dovedite de ostașii noștri de-a lungul întregii campanii antihitleriste ?*

LEONARD MOCIULSCHI — general-locotenent în rezervă, fostul comandant al Diviziei 3 vînători de munte :

— Ostașul român este un luptător disciplinat, entuziast, un adevărat patriot, are o mare capacitate de a rezista încercărilor. Am avut încredere în ostașii mei. Majoritatea erau originari din regiunea Crișana, din zona Munților Apuseni. Oamenii acestor pămînturi fuseseră prea des încercați de vremuri, luptaseră cu sete pentru dreptate și libertate. Flacăra atîtor răscoale a izbuc-

La comandamentul Diviziei 3 munte se stabilesc măsurile de cooperare cu marea unitate sovietică vecină

nit aici. Nicăieri nu-i mai trează ca aici amintirea lui Horea, Cloșca, Crișan și Avram Iancu. De altfel, chiar în divizia mea, unul dintre batalioane se numea Avram Iancu. Erau puternic legați de glia strămoșească. La ei patriotismul nu se exprima prin vorbe meșteșugite, ci prin acel spirit de sacrificiu întîlnit doar la luptătorii care știu pentru ce luptă. Și ei știau. Soldatul simplu a înțeles războiul. Mai bine zis i-a dibuit rosturile. El făcea legătura între țară, brazdă și casă. Și atunci cînd el a plecat pe front, legătura aceasta funcționa, ca să spun așa, perfect sau aproape perfect. Comuniștii cereau pămînt pentru țărani, primari care să le apere interesele, o Românie în care săracul să nu-și mai frîngă degetul bătînd în ușa boierului pentru a-l îndupleca să-i dea o baniță de păpușoi.

Și apoi mai era ceva. Poate lucrul cel mai important. Războiul acesta nu mai era al cuiva sau al intereselor cîtorva. Era al țării, care trebuia să meargă înainte. Și asta o știa și-o pricepea ostașul. El știa că fiii noștri trebuie să aibă o țară, o țară liberă. Și că, așa cum strămoșii noștri făcuseră totul pentru a o păstra, aveam și noi aceeași datorie.

Comandant fiind, îmi mai dădeam seama și de altceva. Se schimbase mult psihologia acestui război. Acest factor nu privea numai armata. Nu ! Pe tot timpul luptelor am simțit ajutorul celor rămași acasă. Fiindcă și acasă se purta un război. Noi aveam datoria de onoare de a face totul pentru Victorie, cei din țară, la chemarea partidului comunist, se obligaseră să facă totul pentru front și, într-un sens mai adînc, totul pentru Viitor. Aceste două eforturi au mers mînă în mînă și, dacă vreți, ele sînt două mari bătălii ale unui singur război. În orice caz, unul fără celălalt nu poate fi, nicicînd, înțeles în profunzime.

— *Ultima întrebare. Cum au întîmpinat ostașii primele clipe ale păcii ? Știu că...*

MÎNDRU COSTACHI — colonel în rezervă :

— Noaptea de 8 mai 1945. Una din multele nopți ale războiului. Oamenii își vedeau de treburi. Erau preocupați să întîmpine orice contraatac al inamicului. Și-apoi, din clipă în clipă, atacul putea fi reluat... Dar în acea seară, către ora 22, s-a petrecut un lucru cu totul neprevăzut. Cerul a fost scăldat într-o uriașă flacără multicoloră. Rachete de toate culorile, cartușe și proiectile trasoare au brăzdat întinsul... Veselia a izbucnit întocmai rîului ajuns la șes, năvalnică. Era pace, era pace !... Nimănui însă nu i-ar fi trecut prin minte că luptele vor continua încă. Și totuși...

Ordinul nr. 279, dat de Armata a 4-a română, printre altele, ne atrăgea atenția asupra posibilității depunerii armelor de către trupele hitleriste din sectorul nostru. S-au dat și instrucțiunile necesare asupra dezar-

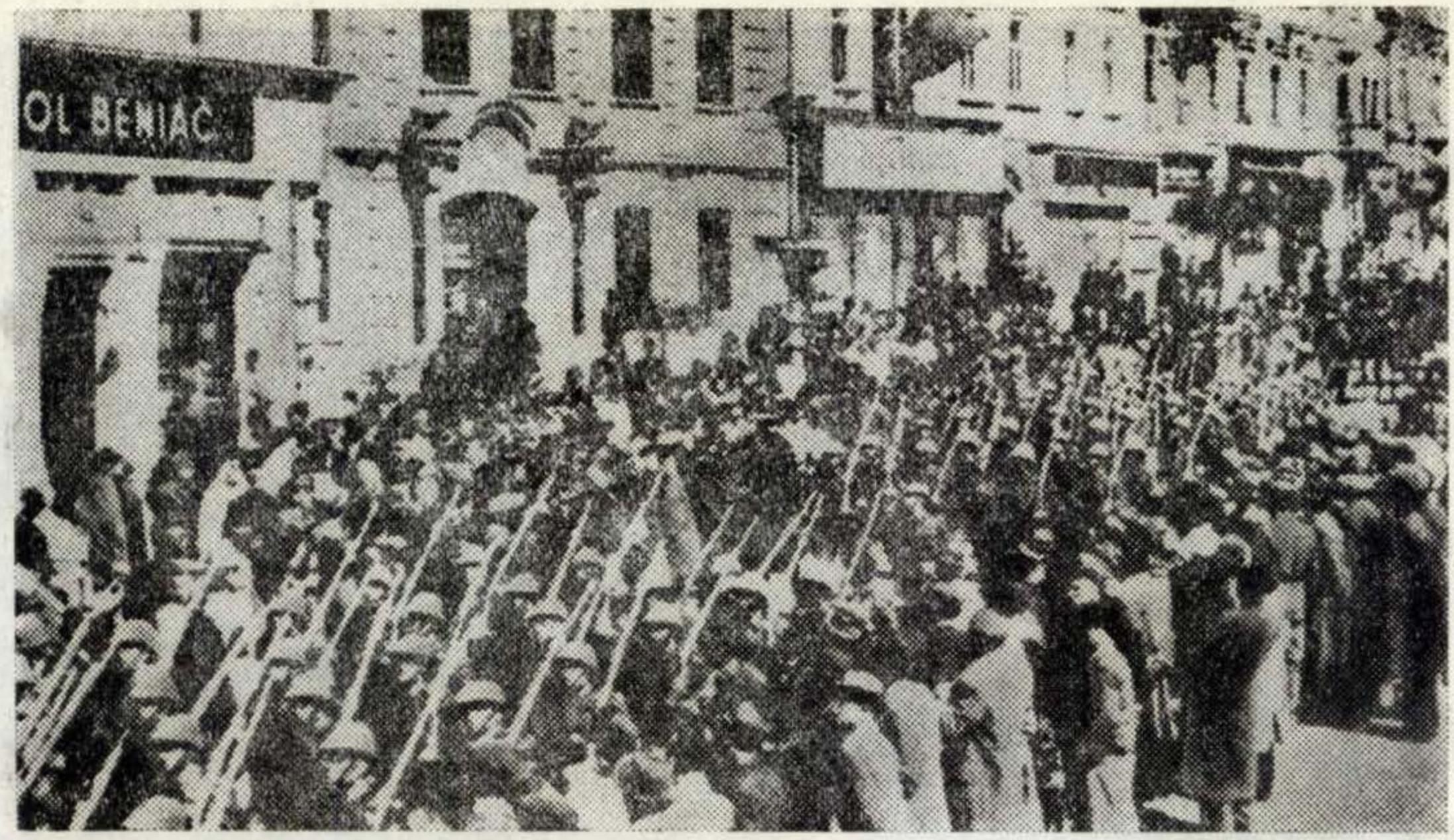

Unitate românească pe o stradă din Banska Bystrica, după eliberarea oraşului.

mării și capturării trupelor naziste. În cadrul fiecărui comandament de divizie s-a constituit o așa-numită „grupă de parlamentari" care, începînd din ziua de 9 mai, ora zero, trebuia să se prezinte în prima noastră linie și să anunțe, la megafoane, ordinul de capitulare, cerînd trupelor adverse să trimită parlamentari. Instrucțiunile precizau însă că în caz de refuz din partea inamicului luptele vor continua pînă la nimicirea lui completă.

Am primit ordin ca în cadrul Diviziei 21 infanterie să conduc personal grupa de parlamentari. Alături de mine, din grupă mai făceau parte, între alții, și maiorul Mihailov Aleksandr Alekseevici, ofițerul de legătură al Armatei a 40-a sovietice, care în

Într-un moment de repaus citind presa sosită din țară

urma îndelungatei noastre colaborări îmi devenise și un bun prieten. Știam cu toții că Armata sovietică purtase pe umerii săi greul acestui război și-și adusese contribuția hotărîtoare la zdrobirea hitlerismului.

În miez de noapte deci ne-am apropiat emoționați de șanțurile de tragere ale primei noastre linii de luptă. Noaptea era senină. Un miros reavăn anunța primăvara. Din pădurea Skalka se deslușea, din cînd în cînd, trilul unei privighetori.

Am trecut pe lîngă trupurile de ostași mutilate în acea ultimă zi de război... Ciudat, eram mai emoționat ca de obicei, deși văzusem adesea cum oamenii încremeniseră pe vecie, în urma unui șuierat de glonț sau a unei trombe ridicate de explozia unui proiectil. Dar știam că așa se întîmplă în război. Acum... Era ultima zi a războiului... Dar ei n-au știut acest lucru... Dureros, într-adevăr...

M-am scuturat ca de un vis urît în momentul în care, la megafoane, s-a anunțat, în limba germană, să ni se prezinte parlamentarii. Tăcere adîncă. Așteptăm. Nici un semn de viață. Soldații noștri ne-au raportat că de peste o oră nu s-a mai tras nici un foc și inamicul n-a mai făcut nici o mișcare.

Am înaintat în spațiul dintre liniile de luptă.

Tăcere !

Mergem mai departe. Iată-ne în șanțurile de tragere hitleriste.

— Aici a fost o mitralieră. N-am putut trece de ea, blestemata ! a spus printre dinți un sergent din Regimentul 24 infanterie, care însoțea grupul nostru.

Peste tot tuburi trase, lăzi goale de muniții...

Se strigă din nou :

— E cineva aici ?

Nu primim nici un răspuns...

Așadar, iată-ne în fața unor poziții părăsite !... Inamicul reușise să se retragă pe neobservate.

Imediat, din ordinul comandantului, am alarmat întreaga divizie și către ora 4,30, în ziua de 9 mai 1945, am pornit în urmărirea inamicului, pentru a-l intercepta și captura.

Acțiunea de urmărire a continuat în toată perioada de 9—12 mai, cînd s-a încheiat o etapă de 260 de zile de încleștări, în care Divizia 21 infanterie a plătit un greu tribut de sînge : peste 8000 de militari morți și răniți.

În perioada 8—11 mai Divizia 21 infanterie a reușit să dezorganizeze elemente din circa 15 divizii inamice, să facă numeroase capturi și foarte mulți prizonieri.

Generalul V. Atanasiu, comandantul Armatei I române, și generalul I. Managarov, comandantul Armatei a 53-a sovietice, pe frontul din Cehoslovacia

ILIE ANTONESCU — general-locotenent în rezervă :

— 9 mai 1945. Ultima noapte de război. Știrile confirmau capitularea necondiționată a Germaniei. Noi mai aveam un ciot de rezistență hitleristă în față. Și totuși era ultima noapte de război.

Ora 8,30. Artileria noastră a executat cîteva ciocane de foc asupra inamicului. Din localitatea Jinacovice, hitleriștii au tras asupra noastră cu tunurile antitanc, silindu-ne să oprim atacul. Și era 9 mai ! Am reluat înaintarea și la ora 10 localitatea Jinacovice a fost eliberată. Înaintarea s-a desfășurat normal. Pînă la ora 19 am interceptat comunicația Chudcice — Veverska Bityška, unitățile punînd stăpînire pe aliniamentul Deblin-Marsov.

Inamicul, definitiv înfrînt, a început retragerea precipitată spre nord-vest. La ora 19,30 am început urmărirea, executată fără întrerupere pînă în ziua de 12 mai, ora 12, cînd divizia a sosit în zona Humpolec-Dube-Suduslavice, unde urma să rămînă pentru refacere.

Terminasem războiul. Ostașii se îmbrățișau cu lacrimi de bucurie. Erau supraviețuitorii celui mai dezastruos război cunoscut de omenire. Dar în același timp fiecare era conștient că lupta sa fusese dreaptă, pusă în slujba vieții, a omenirii. Și sentimentele lor de mîndrie erau legitime.

Generalul de divizie Leonard Mociulschi decorînd ostaşii ce s-au distins în cursul unei lupte pe frontul din Ungaria

LEONARD MOCIULSCHI — general-locotenent în rezervă :

— Nu eram printre luptătorii Diviziei 3 munte, în acele clipe. De la 9 aprilie 1945, divizia intrase sub ordinele Corpului 4 armată. Urmărind permanent acţiunile diviziei pe care o comandasem, am putut afla, din relatarea colonelului în rezervă AURELIU LUPESCU, fostul şef de operaţii de la divizia mea : „În seara cînd s-a citit actul de capitulare cerul deasupra oraşului Brno era luminat feeric. Ce repede am uitat !... Parcă am fi fost la o zi de mare sărbătoare, la o uriaşă manifestaţie.

Mii de rachete erau trase de pretutindeni. Cele mai frumoase erau rachetele cu multe stele sau cele cu parașute. Altădată ele vesteau pornirea la atac sau cucerirea obiectivului ordonat. Acum vesteau marea cucerire a PĂCII".

Interviu realizat de MARIAN ŞTEFAN

Victorie (Irina Borovschi)

Un pasionat luptător pentru Unire:

B.P HASDEU

prof. univ. VASILE MACIU

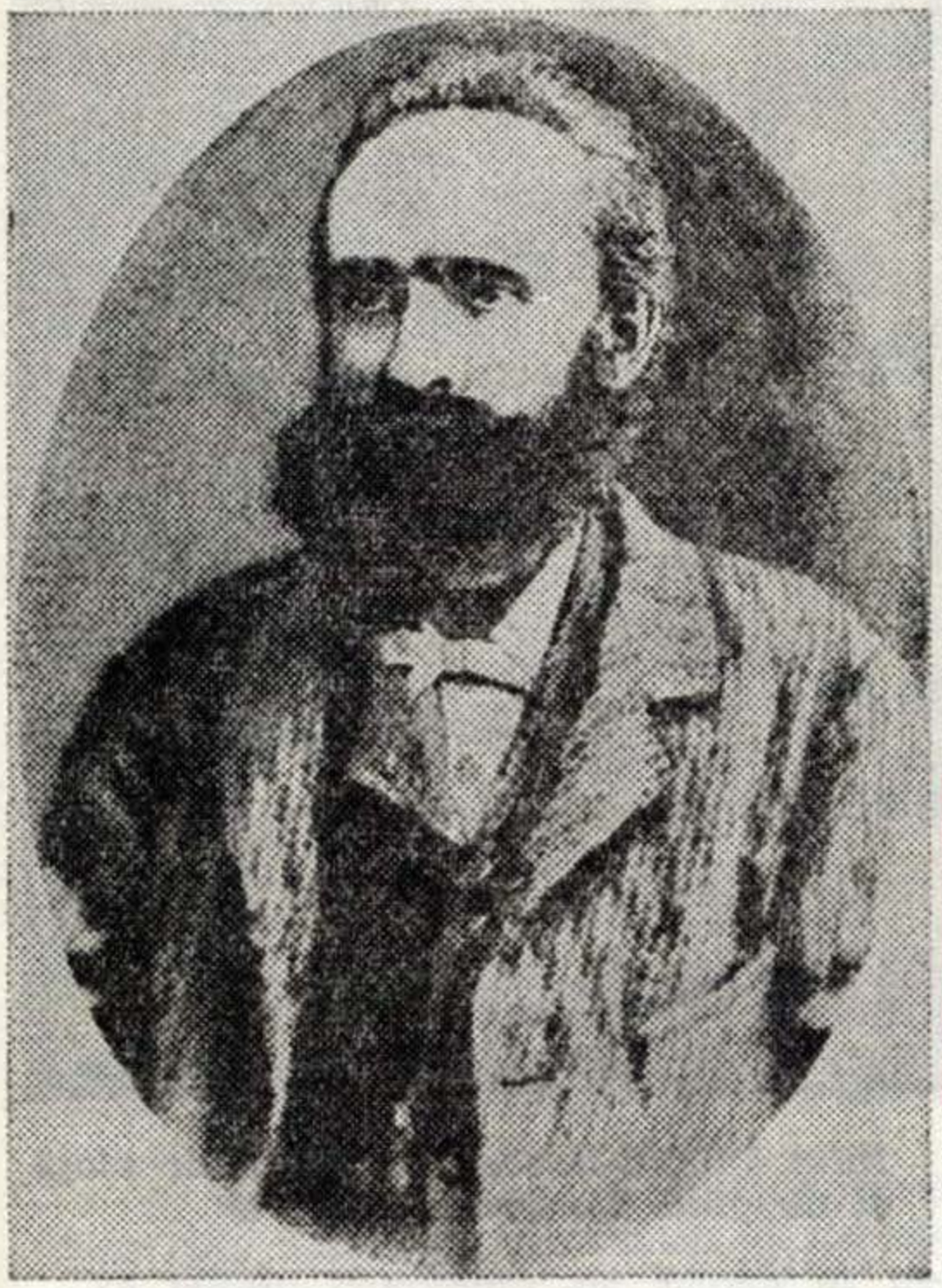

B. P. Hasdeu, portret de tinereţe

Activitatea politică a lui B. P. Hasdeu este puţin cercetată, deşi ponderea ei în viaţa sa este mare. A existat o vădită neglijare şi subapreciere a acestei activităţi din partea unor tineri de marcă ai generaţiei ce se ridica mai ales la sfîrşitul secolului trecut. Nicolae Iorga, cel mai de seamă dintre aceştia, considera că Hasdeu ar fi fost dominat de un „îndelungat sbucium", cuprins de „multe schimbări de ocupaţie" şi de „acea nestatornicie în idei şi păreri"; ar fi fost împins la „acea veşnică înlocuire de prieteni", la „înduşmănirea cu toţi fruntaşii generaţiei lui", „la întoarcerea-i mînioasă împotriva tineretului". Iorga merge atît de departe încît îl socoteşte îngîmfat şi individualist, fiind totuşi, în sensul romantic al cuvîntului, un erou care „a înţeles să-şi supuie, cu orice silinţe ale sale şi suferinţe şi pagube ale altora, toate". Hasdeu ar fi trăit izolat de societatea românească din anii vremii sale, ar fi rămas străin de aspiraţiile politice şi sociale ale poporului român. Nu s-ar fi preocupat de ce năzuiau alţii, de ce dorea o societate întreagă, nu s-ar fi preocupat de frigurile Unirii.

Acest rechizitoriu este dezminţit de fapte, aşa cum apreciam şi într-un articol publicat în revista „Studii" nr. 6/1969. Sosind la Iaşi în 1858, B. P. Hasdeu, care nu avea decît 20 de ani pe atunci, nu numai că nu s-a ţinut departe de clocotul luptei pentru Unire, dar a devenit un militant al ei. Cu ajutorul lui Anastase Panu, a scos gazeta „Romania". În editorialul acesteia el scria: „Sub pavăza dar a legii din 12 martie (1856), susţinînd mai înainte de toate marele princip năciunal al unirii Principatelor române, «Romania» va avea de programă apărarea constituciunii prin neatîrnarea Adunării". Chiar dacă se întemeia pe o concepţie idealistă, Hasdeu nu s-a izolat, cum i se impută, ci a luptat, din primii ani după Unire, pentru conso-

lidarea acesteia, pentru democrație și progres.

M. Kogălniceanu și Cezar Bolliac s-au numărat printre personalitățile românești care l-au atacat. Kogălniceanu l-a criticat, contestîndu-i calitatea de mare istoric, iar Cezar Bolliac i-a adus, de asemenea, învinuiri dintre cele mai nedrepte. Cu toate acestea, nu trebuie să se uite colaborarea lui Hasdeu, în anii 1863—1864, la „Buciumul" lui Bolliac, sprijinitor al domniei lui Cuza și nici monografia sa *Ion Vodă cel Cumplit*, apărută în 1865, în care era indirect justificată politica domnului Principatelor Unite față de moșieri și de țărani. Se simțea atît de apropiat de Cuza, încît a fost gata să accepte a-i fi ministru în 1864, cînd acesta îi împroprietărise pe țărani. Nu a intrat însă adînc în viața politică, deoarece pasiunea cercetării științifice îl reținea mai mult în biblioteci și în arhive decît în cluburile politice ale vremii.

„Despre dreptul constituțional al românilor"

Trăind între anii 1858 și 1863 în mediul intelectual ieșean, B. P. Hasdeu a suferit influența lui Simion Bărnuțiu, pe atunci profesor la Universitate. Nu și-a însușit însă întru totul concepția școlii latiniste privitoare la istoria românilor, el fiind potrivnic părerii acesteia că dacii ar fi pierit cu toții și n-ar fi avut nici un rol în formarea poporului român. Criticînd mai tîrziu „școala nouă" a lui Hasdeu în domeniul istoriei, Gheorghe Panu o acuza că este „în privința adevărurilor generale aproape identică cu cea veche" (latinistă). Făcînd apropierea între vechea și noua istoriografie românească, criticul ieșean voia să spună că și lucrările de istorie ale lui B. P. Hasdeu erau dominate de tendințe politice, naționale și democrate, ca și cele ale lui M. Kogălniceanu, N. Bălcescu și A. T. Laurian!

Părerea că Hasdeu nu s-ar fi adaptat mediului românesc, s-ar fi izolat, n-ar fi militat în nici un partid politic este dezmințită și de faptul că el s-a încadrat, în vara anului 1866, în gruparea liberal-radicală. După cum scria trei ani mai tîrziu Iosif Vulcan, aceasta se desfăcuse atunci de alianța „cu boierii, pe care îi întrebuințase numai ca un mijloc". În anul 1871 însuși Hasdeu va scrie că în 1868 el a fost „ministeriabil", deoarece I. C. Brătianu „începuse pentru un moment a zgîndări idealul Daciei". În afara programului oficial anunțat, întemeiat pe corecta aplicare a principiilor liberale de constituire abia promulgate, gruparea liberal-radicală a reluat și programul național al revoluției române (nedeclarat fățiș în 1848), menit să întrunească, într-un singur stat democratic, cele trei țări: Moldova, Țara Românească și Transilvania.

Iulia Faliciu-Hasdeu, tovarășa de viață și de gînd a marelui cărturar

Hasdeu a fost cel care a deschis pe acest teren lupta, printr-un curs public expus cu începere de la 4 septembrie 1866: *Despre dreptul constituțional al românilor*. Aci spunea între altele: „Va veni un timp cînd «articolul fundamental» al constituțiunii poporului român va fi: toți românii sînt frați, toate provinciile române sînt unite, toate naționalitățile neromâne, învecinate, de aceeași forță cu noi și cari au suferit ca și noi sînt confederate cu românii contra inamicilor celor puternici și cuceritori". Referindu-se la unirea „provinciilor române", pentru timpurile mai vechi dă exemplul lui Ștefan cel Mare, care a încercat să unească Moldova cu Țara Românească. Acestea s-au unit însă în anul 1859, și în chestiunea Unirii „puntul cel mai interesant și mai important, cel puțin astăzi sau deocamdată, mi se pare a fi Transilvania". În continuare, combate părerea „că românii de acolo n-ar fi dorind de loc unirea cu principatele".

Dacă prima prelegere a cursului public amintit a fost favorabil apreciată de

PANTEONULU ROMANU.

47·50·

PORTRETELE SI BIOGRAFIELE

CELEBRITATILORU ROMANE.

COMPUSU SI EDATU

DE

IOSIFU VULCANU.

BIBLIOTHECA ACADEMIEI ROMÂNE

PESTA 1869.
CU TIPARIULU LUI ALESANDRU KOCSI.

Iosif Vulcan l-a trecut pe B. P. Hasdeu, pe cînd acesta nu avea decît 30 de ani, în rîndul oamenilor de seamă ai poporului nostru

C. D. Aricescu în „Trompeta Carpaţilor", cea de-a doua a fost atacată în mod vehement, acelaşi autor aducîndu-i grave învinuiri tînărului istoric. Deşi Hasdeu a răspuns criticilor, atacurile lor repetate au dus la suspendarea cursului, care a putut fi reluat abia o lună mai tîrziu.

Unirea cea mare

Pentru a explica criticile cărora Hasdeu le-a fost nu o dată supus, trebuie să ţinem seamă de faptul că el a fost adesea un răsturnător de idei consacrate. La 28 octombrie 1866, B. P. Hasdeu a ţinut în sala Slătineanu un discurs politic în care a atacat cele patru colegii pentru alegerea deputaţilor, comparîndu-le chiar cu castele din India. El a cerut, între altele, înarmarea întregii ţări, controlul finanţelor, înfăptuirea instrucţiunii primare obligatorii şi gratuite. „Nu ţin cu Rosetti, nu ţin cu Brătianu — îşi încheia el discursul —, ţin cu aceia cari astăzi se luptă contra boierilor".

În primii ani ai activităţii sale ştiinţifice, B. P. Hasdeu atacase pe istoricii transilvani latinişti, care considerau istoria românilor exclusiv o continuare a istoriei romanilor, susţinînd că la cucerirea Daciei de romani dacii au dispărut, aşa încît românii se trag numai din coloniştii romani veniţi din Italia. Ulterior, poziţia sa a evoluat, în sensul unor concesii făcute latiniştilor, fără a renunţa însă la teza sa de bază privind originea daco-romană a poporului nostru. O asemenea evoluţie a fost determinată de necesitatea colaborării cu militanţii transilvani, în vederea desăvîrşirii unităţii naţionale a poporului român, prin unirea Transilvaniei cu România. A contribuit la aceasta şi căsătoria sa, în 1865, cu Iulia Faliciu, originară din Roşia Abrudului. Din relatările lui Iosif Vulcan, care-l considera pe Hasdeu în rîndul „celebrităţilor române", reiese că fratele Iuliei Faliciu pierise în timpul revoluţiei din 1848 „bătîndu-se la Vinţ sub steagurile lui Popa Balint". Însuşi B. P. Hasdeu scria: „Eram o noapte despre zori de zi, nu încă dimineaţă; eram o mică parte din *eu*, o parte obosită şi desgustată. De atunci încoace, prin nevasta mea, deodată eu m-am simţit întreg şi luminos".

În martie 1867 apare ziarul „Perseverenţa", sub redacţia lui Al. Candiano-Popescu, la puţină vreme după formarea guvernului de sub preşedinţia lui C. A. Creţulescu, în care rolul conducător îl aveau liberalii-radicali. Hasdeu publică în ziar poema sa dramatică *Răzvan-vodă*, precum şi studii cu caracter istoric, cu o vădită orientare democratică şi patriotică. Articolul său *Românii şi sîrbii*, prilejuit de vizita la Bucureşti a prinţului Mihail al Serbiei, subliniază vechea prietenie dintre sîrbi şi români, arătînd totodată şi necesitatea colaborării lor prezente şi viitoare, în vederea împlinirii, împreună, a aspiraţiilor naţionale îndreptăţite ale ambelor popoare. Hasdeu arată că dacă secolul al XVIII-lea a emancipat filozofic şi politic individualităţile, secolul al XIX-lea are menirea să realizeze „principiul naţionalităţilor sau emanciparea filozofică şi politică a popoarelor întregi, considerate şi ele ca unităţi individuale prin limbă, prin obiceiuri, prin tradiţiuni, prin tendinţe, prin totalitatea acelor «semne deosebite» prin care orice naţiune se distinge de toate celelalte". Conchizînd, B. P. Hasdeu constată identitatea poziţiei actuale şi a intereselor viitoare ale românilor şi sîrbilor: „unii şi alţii nemaiavînd a face decît un singur pas pentru ca pe harta Europei să figureze două regaturi: regatul României, cu hotarele Daciei lui Traian şi regatul Serbiei, de la Dunăre pînă la Marea Adriatică".

Această idee este reluată în studiul *Unirea*, publicat în vara anului 1867 în

AGHIUȚĂ

Una dintre publicațiile satirice ale vremii. Sub titlul ziarului citim: „Director fără speranță de a fi ministru, și proprietariu fără frică de legea rurală: Bogdan Petriceico-Hajdeu"

mai multe numere din „Perseverența". Aci Hasdeu susține, de la început, că preocuparea sa „nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele țărmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de acum înainte între toate pîraiele ce trebuie să se verse în Oceanul românesc, între toate acordurile fără cari nu se poate armoniza hora noastră națională, între toate pietricelele cîte sînt necesare a reconstitui anticul mozaic: Dacia lui Traian!" Studiul are o reală valoare științifică, prin încercarea unei periodizări dialectice a istoriei poporului român, dar mai ales prin prezentarea unirii depline a românilor ca o necesitate istorică.

La 27 mai 1867 a avut loc încoronarea lui Francisc Iosif ca rege ereditar și apostolic al Ungariei și al țărilor anexate ei. La 15 iunie 1867 avea loc ceremonia încheierii pactului dualist austro-ungar.

În aceste condiții, conducerea politică a guvernului din România a luat contact cu exponenții românilor din Transilvania, în scopul stabilirii unor măsuri în vederea eliberării acesteia. Al. Candiano-Popescu a trecut în Transilvania, după ce organizase un depozit de arme la Sinaia, studiind condițiile unei eventuale insurecții. B. P. Hasdeu, împreună cu soția sa, a făcut o călătorie în Transilvania, cu caracter de informare politică. A vizitat Brașovul, Făgărașul, Sibiul, Alba Iulia, Aiudul, Clujul, Turda, l-a cunoscut pe Ioan Rațiu, unul dintre conducătorii politici ai românilor transilvani, cu care s-a și împrietenit. La întoarcerea în țară, Hasdeu a devenit, pentru mai bine de un an, colaborator permanent al oficiosului grupării liberal-radicale „Românul", fiind într-un contact permanent cu directorul gazetei, C. A. Rosetti.

Pe atunci se pregătea deschiderea sesiunii de constituire a *Societății literare române*, devenită peste puțină vreme Societatea Academică Română. Era o adevărată manifestare a solidarității naționale, îndreptată în special către Transilvania, cea lovită atît de greu prin pierderea autonomiei: se crea un organ central de conducere ideologică a poporului român, cu reprezentanți din toate provinciile.

O distincțiune falsă și absurdă

Atitudinea lui Hasdeu față de noua organizație culturală este ilustrată de interesantul articol intitulat *Părțile României*, publicat în „Românul" din 6 august 1867. Aci el subliniază, din nou, datele istorice, lingvistice și etnografice ale unității românilor. Hasdeu fusese neplăcut impresionat, cu prilejul deschiderii sesiunii amintite, de repetarea, în discursurile ținute, a numirilor provinciale de moldoveni, munteni și transilvani, ca și de expunerea „blazonurilor" provinciilor românești. Împotrivindu-se la tot „ce poate introduce măcar umbra unei separațiuni nominale în colonia lui Traian", el condamnă pe cei care încearcă „a distruge eterna unitate a României". Consideră falsă și absurdă chiar și „distincțiunea între moldoveni, munteni și transilvani", căci în cele trei provincii „domnește un singur și același grai, precum domnește o singură și aceeași cugetare!"

Ulterior, în articolul *Transilvania și Austria*, publicat tot în „Românul", el subliniază că majoritatea zdrobitoare a populației Transilvaniei este românească și că existența României dunărene a dat aspirațiilor Transilvaniei „un scop asupra căruia să-și ațintească ochii, în loc de a-i preumbla rătăcit în toate părțile".

Situația politică internă și externă a României s-a schimbat în vara anului 1868.

Ofensiva grupărilor conservatoare contra politicii externe a guvernului liberal-radical, prezidat acum de Nicolae Golescu, și acțiunea Imperiului otoman, a Austro-Ungariei, a Franței și Angliei, care amenințau cu trimiterea în România a unei comisii de anchetă pentru dovedirea participării guvernului român la organizarea și la trecerea în sudul Dunării a cetelor revoluționare bulgare, au creat o atmosferă de neîncredere în posibilitatea realizării planului de eliberare a Transilvaniei și de cucerire imediată a independenței României. Împotrivindu-se acestei atmosfere, B. P. Hasdeu o constată condamnînd-o. Transilvania continuă să formeze mai departe preocuparea lui principală. Activitatea lui Hasdeu pentru eliberarea și unirea Transilvaniei cu România i-a atras simpatia românilor de peste munți. Adunarea generală a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura po-

porului român (Gherla, 1868), l-a ales membru de onoare.

La 16 noiembrie 1868 guvernul liberal-radical a fost nevoit să demisioneze, datorită atît ofensivei reacționare și nepatriotice a grupărilor conservatoare, cît și atitudinii potrivnice politicii externe a României a majorității puterilor garante. La acestea s-au adăugat în octombrie și noiembrie 1868 presiunile guvernului Prusiei (pînă în septembrie apărător al României) și cele ale rudelor apropiate lui Carol I.

Noul guvern venit la putere era prezidat de conservatorul D. Ghica.

În aceste împrejurări, B. P. Hasdeu a dezvoltat pe cont propriu, dîndu-i o accentuată nuanță bărnuțiană, lupta sa pentru unitatea politică și de stat a poporului român. De la 16 aprilie 1869 a început să apară, editat de Hasdeu, ziarul „Traian", numele acestuia simbolizînd idealul daco-român, al unei Românii din care să facă parte și Transilvania, una din părțile importante ale Daciei romane.

Încă din primul număr al ziarului, Hasdeu scria că „în imaginea lui Traian se întrunesc ambele elemente ale existenței noastre naționale: românism și democrație". Tot în 1869, Hasdeu înființează și organizația politică *Românismul*. La 1 martie 1870, schimbă titlul ziarului său, care devine „Columna lui Traian". Ideologia sa națională și democrată este completată de pronunțate tendințe antidinastice și republicane. În urma mișcării antidinastice din 8 august 1870, B. P. Hasdeu este chiar arestat sub învinuirea de a fi participat la mișcare. E eliberat, după 9 zile, din lipsă de dovezi.

După noua mișcare antidinastică și republicană — 10-15 martie 1871 — și după formarea guvernului autoritar prezidat de conservatorul Lascăr Catargiu, B. P. Hasdeu este silit să transforme (22 decembrie 1871) „Columna lui Traian" din ziar politic în revistă științifică. Bătălia sa nu este însă abandonată, ci mutată pe un alt teren.

Dacă străduințele lui Hasdeu din anii 1866—1870 pentru desăvîrșirea unității poporului român într-un stat democratic n-au avut rezultatul practic așteptat și nici n-au fost lipsite de insuficiențe, activitatea lui a constituit totuși o contribuție substanțială la pregătirea Unirii din 1918, prin aprofundarea și dezvoltarea științifică a ideologiei daco-românismului. Iar cei care în tinerețe l-au atacat, aveau să recunoască mai tîrziu marile calități ale istoricului și cetățeanului care a fost Hasdeu. Printre aceștia, însuși N. Iorga va aprecia pe Hasdeu ca „un om genial", care „a dispus de cunoștințe neobișnuite în toate domeniile" și „un erou al cugetării românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea".

„Scrînciobul parlamentar", desen de B. P. Hasdeu, publicat în revista „Satyrul" nr. 7/1866

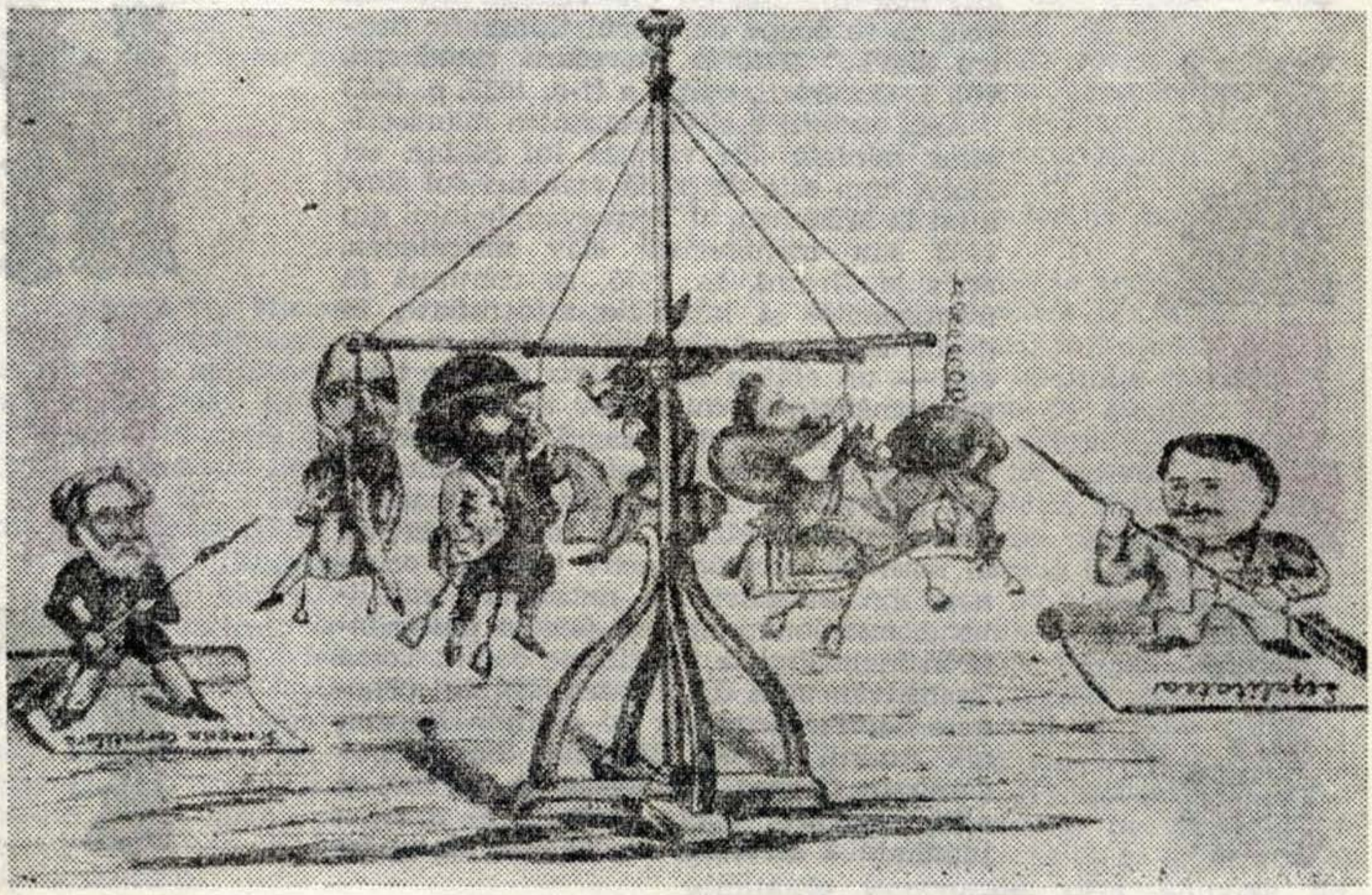

MEȘTERUL TIPARELOR

DAN DUMITRESCU
doctor în filozofie

Tipărirea cărților — chiar și în acel început al veacului al XVI-lea, cînd vicisitudinile istorice împiedicau dezvoltarea culturală a statelor din sudul Dunării — constituia o aspirație obiectivă a societății sud-est europene. Apariția tiparului în Balcani era însă întîrziată de înaintarea otomană. „Meșterii — scrie *sine ira et studio* Nicolae Iorga — trebuiau să-și caute un sprijin, un ocrotitor, dincoace de Dunăre, unde se păstrau vechile forme de stat. Această îndreptare spre noi era cu atît mai impusă, cu cît Veneția nu mai voia să se ocupe cu lucrul tipografic pentru slavi..." *(Istoria literaturii românești*, vol. I, București, ediția a II-a, 1925, p. 138.)

Arta autentică și virtuozitatea manuscriselor miniate din vremea lui Ștefan cel Mare, cum este de pildă manuscrisul slav, aflat la München, al Tetraevanghelului din 1493 sau manuscrisul slav miscelaneu, scris la Neamț, în 1475, se continuă în frontispiciile și inițialele xilografiate, în grafia literei metalice din edițiile macariene — un etalon *sui-generis* pentru tiparul românesc și chiar slav de mai tîrziu. Dar în noua „artă neagră" a tiparului exista și un alt precedent. În perioada eroică, inovatoare, renascentistă, a tiparului vest-european, alături de meșterii intrați în legendă, participă activ tipografi originari din îndepărtatele meleaguri transilvane, menționați modest pentru posteritate în incunabulele imprimate de ei : Toma Transilvăneanul din cetatea Sibiului (Thomas Septemcastrensis de civitate Hermani), Andrei Corbu Bîrsanul din Brașov (Andreas Corvus Burciensis de Corona) și alții, ale căror opere, apărute în a doua jumătate a secolului al XV-lea, sînt păs-

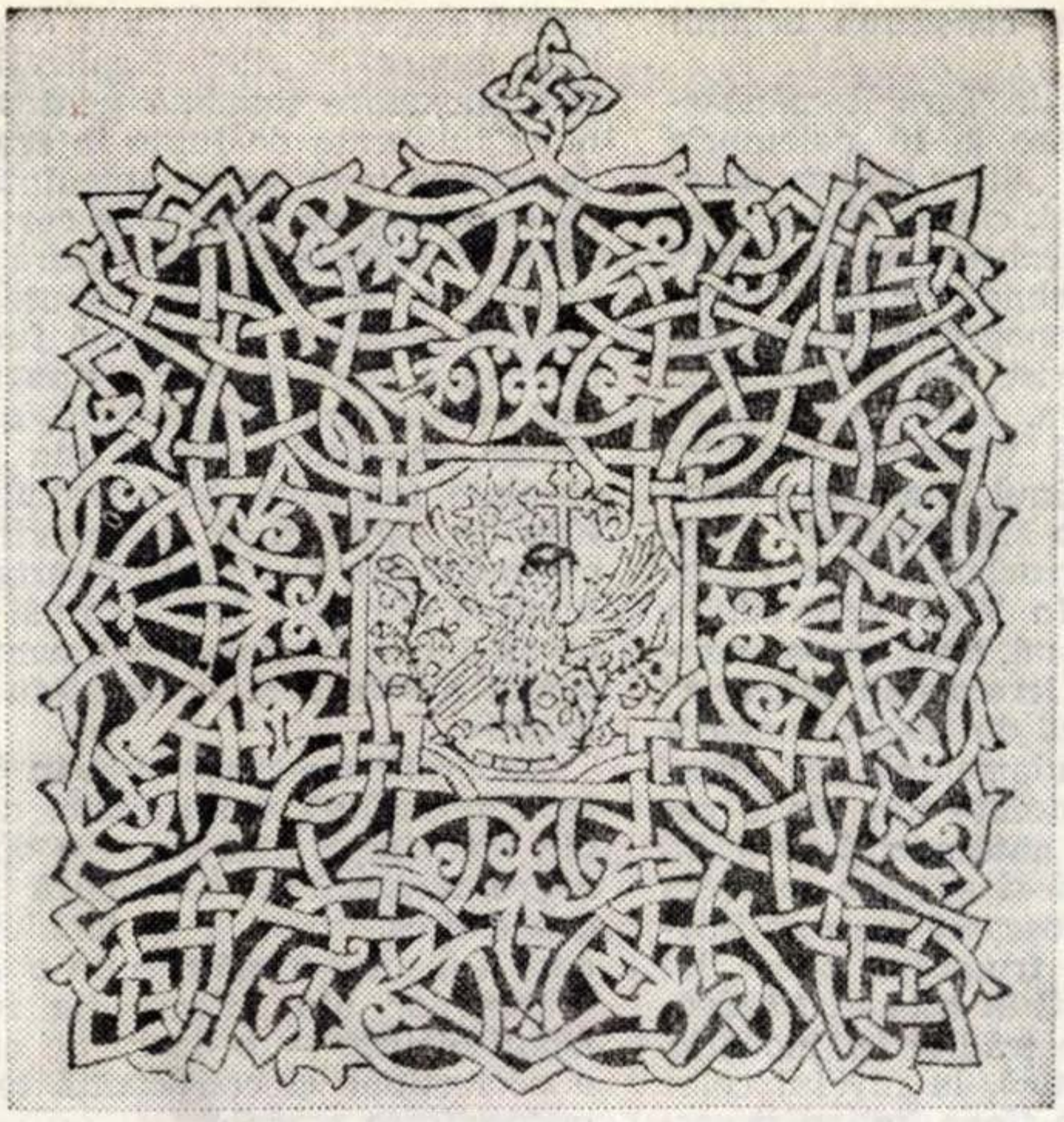

Intr-o xilografie cu temă laică, Macarie a pus stema Țării Românești

trate *ad perpetuam rei memoriam* în biblioteci ori sînt înregistrate în repertoriile bibliografice.

De aceea merită atenție observația cunoscutului paleograf rus A. I. Sobolevski, care, studiind grafia literelor slave semiunciale utilizate în cărțile tipărite de Schweipoldt Fiol la Cracovia în anul 1491, consideră că aceste litere au la temelie texte de origine românească, fiind editate, după toate probabilitățile, la cererea unor beneficiari din Țara Românească, Moldova și Transilvania

UN NOU STIL ÎN ARTA CĂRȚII

Activitatea lui Macarie, primul tipograf din Țara Românească, este un act civilizatoriu de o amploare cu totul deosebită, care a sfărîmat liniștea vechiului *orbis terrarum*: Macarie tipograful era omul epocii, „care avea nevoie de titani și care a generat titani, titani ai gîndirii, ai pasiunii și ai caracterului, ai multilateralității și ai erudiției" (Engels).

Informațiile biografice în privința lui Macarie sînt extrem de zgîrcite. Majoritatea biografilor (I. Karataev, Đ. Tomić, Đ. Stojanović, V. Jagić ș.a.) consideră că Macarie a învățat arta și tehnologia imprimării cărții la Veneția, în oficina ilustrului tipograf Aldo Manuzio cel Bătrîn, ale cărui celebre ediții princeps grecești și latinești i-au înălțat un monument durabil în istoria culturii.

După ce ajunge un mare și recunoscut „meșter al tiparelor", Macarie vine la Cetinie, în Muntenegru (Cerna Gora), unde, între anii 1493 și 1496 imprimă o serie de cărți sub patronajul „gospodinului" țării, Gheorghe Cernoievici. Spre deosebire de materialul ilustrativ elaborat ad-hoc în Țara Românească în spiritul artei cărții manuscripte autohtone, iconografia tipăriturilor macariene din Cetinie evidențiază integral originea sa venețiană, cu atributele renascentiste specifice: mascaroni, amorași, cornul abundenței, ghirlande, păsările, iar în textul chirilic unciale, grafemele latine corespunzătoare literelor „H", „X", „C", „B", „P" etc. au valoarea fonetică transferată conform alfabetului slav.

De la Cetinie, Macarie tipograful a sosit în Țara Românească la invitația lui Radu cel Mare pentru înființarea unei tipografii. O astfel de instituție corespundea necesităților generate de evoluția social-culturală în cadrul procesului istoric de centralizare a țării, de trecere de la fărîmițarea feudală la statul feudal autoritar.

Tiparul, instrument spiritual dependent de domnitor, căruia îi consolida autoritatea — a devenit de la început în Țara Românească și Moldova un monopol de stat, spre deosebire de Transilvania, unde, datorită condițiilor sociale diferite, tipografiile erau orășenești și chiar particulare. O caracteristică aparte în istoria culturii feudale românești o constituie răspîndirea cărților imprimate de Macarie în toate țările române, ceea ce se explică prin afinitățile structurale, prin unitatea de

cultură, limbă și prin conștiința originii comune.

Prima carte tipărită în Țara Românească, la Tîrgoviște, apare la 10 noiembrie 1508. A fost începută „din porunca domnului Io Radul Voievod, căruia să-i fie pomenirea vecinică", și continuată în cursul procesului artistic și tehnologic de xilografiere a materialului iconografic preluat din tradiția cărții manuscrise din Muntenia și mai ales din Moldova. Literele metalice mobile, imprimarea și finisarea tirajului s-au executat cu sprijinul financiar și moral al noului domn „Io Mihnea mare Voievod a toată țara Ungrovlahiei și a Podunaviei, fiul marelui Io Vlad Voievod, în primul an al domniei lui, trudindu-se pentru aceasta smeritul ieromonah Macarie" (Epilogul *Liturghierului* din 1508). Construită cu elementele fundamentale din tezaurul manuscriselor miniate din țările române, unde scriptorii antecedenți au știut, cum scria N. Iorga, să-și apropie tot ceea ce dă lumină și să folosească toate mijloacele pentru a realiza frumosul, opera lui Macarie *a creat un stil în arta cărții tipărite*, chintesență între tradiție și inovație, de mare valoare estetică, la nivelul celor mai bune exemple de tipar italian renascentist, dar nei dentificîndu-se plastic și tematic cu acestea.

Macarie, înțelegînd sensul politic al epocii istorice frămîntate în care se organiza statul feudal centralizat, a introdus stema Țării Românești între elementele decorative ale *Liturghierului*, în frontispiciul de la pagina 16, ca un semn al vremurilor noi și de gratitudine subtilă pentru actul de cultură al lui Radu cel Mare, pentru statul în care a găsit solicitudine față de el și interes față de carte.

Din prima carte tipărită de fostul ucenic al lui Aldo Manuzio au rămas cinci exemplare în bibliotecile românești, dar influența stilului macarian — prototip tutelar de-a lungul întregului secol al XVI-lea — ajunge pînă în contemporaneitate: *habent sua fata libelli* — cărțile își au destinul lor!

ROȘU OPTIMIST ȘI NEGRU STRĂLUCITOR

În prefața *Octoihului*, tipărit de Macarie la Tîrgoviște în anul 1510 se arată: „am rîvnit [...] și am scris această carte [...] pentru folosul cetitorilor..." Meșterul necontestat al tiparelor, confirmă și el, cum „din porunca domnului Io Vlad mare voievod, eu [...] ieromanahul Macarie, am muncit pentru aceasta și am terminat această carte în anul 7018 (1510 — *n.a.*) crugul soarelui 18, al lunii 7, indiction 12, luna august 26 zile". Explicații uimitoare și edificatoare totodată pentru acele vremuri tulburate de lupte interne acerbe și de latența unor grave amenințări din afară. *Octoihul*, cea de-a doua carte tipărită în Țara Românească, exemplară în componentele ei structurale, impuse de aceeași tradiție artistică autohtonă fundamentală, asemenea întregii opere tipografice datorată meșterului tîrgoviștean, a fost multă vreme cunoscută numai din informațiile succinte furnizate de articolul lui Leonid Kavelin. Abia după descoperirea unicului exemplar din *Octoihul* macarian într-o bibliotecă din Blaj, Ion Bianu și Dan Simionescu într-o lucrare monumentală, *Bibliografia românească veche*, l-au descris exhaustiv.

Xilografiile perfect puse în pagină și litera macariană din inițiale, din titluri și din text, imprimată cu roșu optimist și cu negru strălucitor, subliniază convingător capacitatea artistică și tehnică deosebită, care a făcut din matrițe un obiect de orfevrerie, iar din xilografiile inițialelor și frontispiciilor — o operă de artă cultă de o perfecțiune și consistență tematică încă nedescifrate complet.

Alături de xilografiile frontispiciilor tradițional decorative sau cu un revelator accent politic, pentru prima oară în cartea românească tipărită apar figuri umane într-o compoziție frontală cu perspectivă cavalieră. Din tirajele *Octoihului*, editat la Tîrgoviște în 1510, s-a mai păstrat în țara noastră un singur exemplar; alte cărți, probabil macariene, la care fac o trimitere aluzivă nenumăratele elemente iconografice identice ca factură, întîlnite mai tîrziu în opera tipografilor Liubavici, Moise, Coresi, au dispărut fără urmă.

ASEMENEA CLIPEI FAUSTICE

Capodoperă autentică de artă aplicată, dar și de tehnică poligrafică neobișnuită pentru vremea apariției, de la care a trecut aproape o jumătate de mileniu, *Tetraevanghelul* tipărit la Tîrgoviște de Macarie, în 1512, este totodată și un cîntec de lebădă. În această ultimă carte a meșterului s-a păstrat materializată toată străduința sa de artizan neobosit al artei tiparului.

Splendida carte macariană, apreciată elogios de Nicolae Iorga, de C. C. Giurescu, de savantul ceh F. P. Safarik, a constituit un etalon neîntrecut de frumusețe, de funcționalitate și de execuție poligrafică, copiat tipografic sau cu pana, cu perseverență pus în circulația sa umanistă atît în cele trei țări române, cît și peste hotare, mai ales în sudul Dunării, unde a ajuns

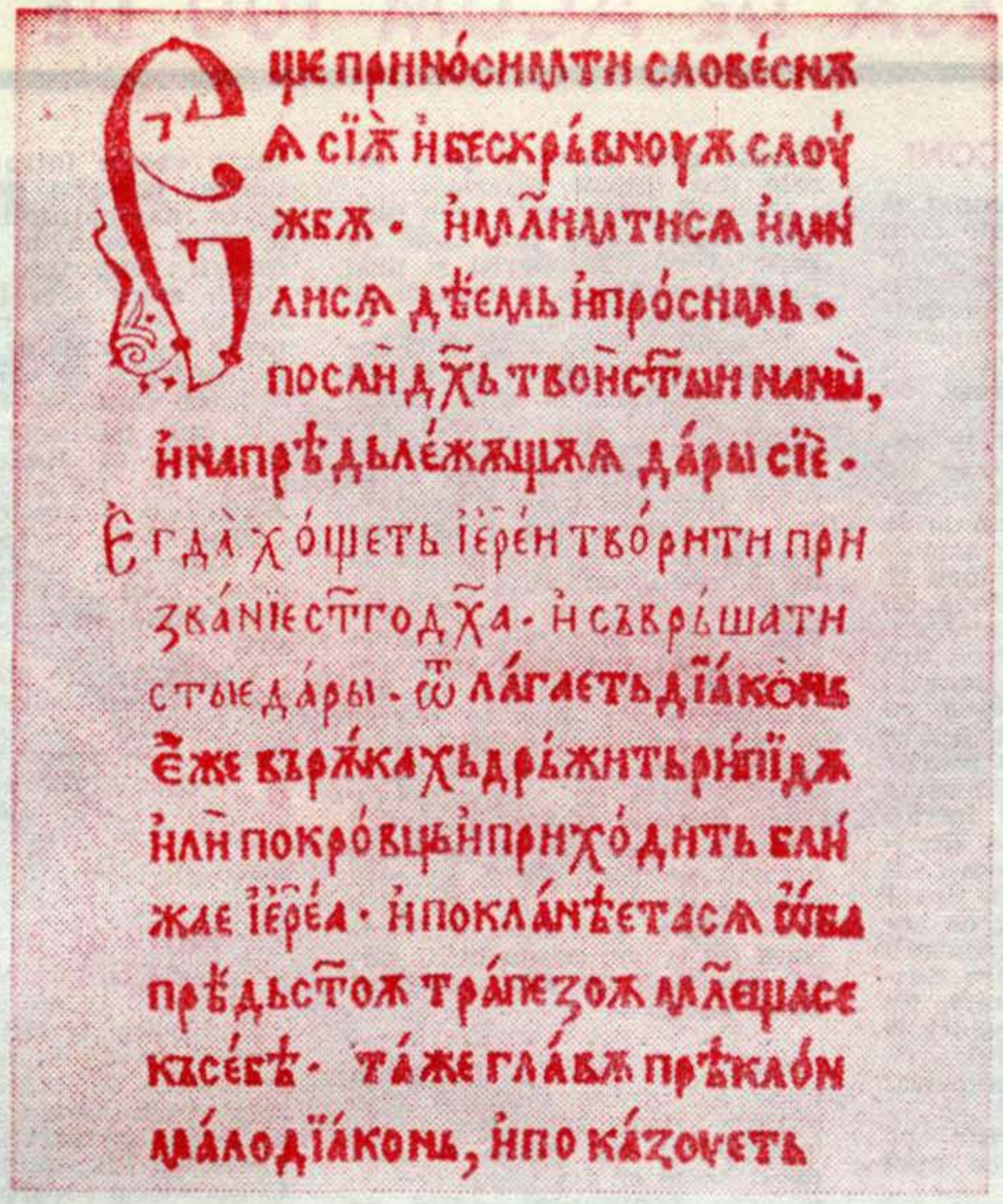
ЄЩЕ ПРИНЮСНАТИ СЛОВЕСНЯ
А СІЯ НЕБЕСКРАВНОУЖ СЛОУ
ЖБЖ. ИМАНАТНСА ИАН
ЛНСА ДЄЕМЬ ИПРОСНИЛЬ.
ПОСЛИ ДХЬ ТВОИСТЫИ НИМЬ,
ИНАПРЄДЬЛЄЖЩІЯ ДАРЫ СІЄ.
ЄГДА ХОЩЕТЬ ІЄРЄИ ТВОРИТИ ПРИ
ЗВАНІЄСТГОДХА. ИСВРЬШАТИ
СТЫЕДАРЫ. ѠЛАГАЄТЬДІАКОНЬ
ЄЖЕВЪРЯКАХЬДРЬЖИТЬРИПІЇДЖ
ИЛИ ПОКРОВЦЬИПРИХОДИТЬ ЕЛИ
ЖАЄ ІЄРЄА. ИПОКЛАНЬЄТАСЯ ѠБА
ПРЄДЬСТОЖ ТРАПЕЗОЖ ДАЩЕЦАСЄ
КАСЄЄТЬ. ТАЖЕ ГЛАВА ПРЄКЛОИ
ДАЛОДІЇАКОНЬ, ИПОКАЗОУЄТЬ

Pagină de rînd din Liturghierul *vestitului tipograf*

ca urmare a inițiativei clarvăzătoare și permanente a statului valah.

Este interesant de subliniat că un examen oricît de sumar al arhitecturii din epoca lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab poate evidenția pilduitor asemănarea frapantă a ornamentelor arhitectonice întrebuințate în decorarea mănăstirilor de la Dealu ori de la Argeș — constituite din cercuri și pătrate întretăiate, împletite din lujere stilizate, cioplite în piatră de meșteri autohtoni — cu iconografia decorativă a ilustratorilor din scriptorii dar și cu xilografia macariană tipărită.

În *Tetraevanghelul* din 1512 sînt reproduse treisprezece frontispicii, cu patru gravuri în lemn. Motivul central, structurat într-un decor geometrizant și somptuos de lujeri florali, reprezintă omagial stema Țării Românești ; modalitatea plastică de exprimare a subordonării tiparului intereselor statului protector, subordonare care se va generaliza neîntrerupt în practica tipografilor români de mai tîrziu.

Frontispiciile și inițialele macariene continuă, într-o evoluție logică, experiența estetică singulară a caligrafilor și miniaturiștilor uitați pe nedrept, confirmînd cu strălucire o virtuozitate autentică și o vocație continuă, transmisă din generație în generație.

* * *

Cărțile tipărite la Tîrgoviște în 1508, 1510 și 1512, prin strădania neostenită a lui Macarie și a ucenicilor săi, au vehiculat în timp și spațiu un model strălucit de estetică aplicată în industria cărții, în care exuberanța elementelor decorative — din frontispicii, din inițiale (între care unele mai simple, cu o funcționalitate grafică redusă la esență, preluate din hrisoavele emise de cancelaria statului), din titlurile interioare, proporționalitatea și realizarea ireproșabilă a semiuncialei metalice mobile, sistemul de prezentare artistică și de reproducere poligrafică *in extenso* nu au fost întrecute (deși au fost reeditate și chiar transcrise manual de nenumărate ori) nici în țările române, nici peste hotare, rămînînd o capodoperă de artă și tehnică tipografică — unică, fecundă și inalterabilă.

Tradiția manuscriselor transfigurate cu minuție lirică de scriptorii și ilustratorii de odinioară este, așadar, asimilată cu entuziasm de „meșterul tiparelor" în măiestria și tehnica lui dinamică, demiurgică și necesară — opera lui Macarie fiind, prin perfecțiunea ei, asemenea clipei faustice rămase în curgerea timpului să dureze mai mult decît bronzul.

DIN PRESA DE ACUM 100 DE ANI

PARLAGII ȘI COCONI

Să luăm numai un punct și să cercetăm numai acolo cum s-au urmat astă dată alegerile municipali, după comunicatul atît de asigurător al guvernului actual. Să vedem cum s-au petrecut alegerile numai în coloarea albastră, biuroul de la Radu Vodă.

Aici, ca pretutindeni la celelalte biurouri, detașamentele de perturbători, armați cu reteveie și parlagii sub comanda lui Dumitru Brătianu, armați cu cuțite, și-au ocupat locu în tinda bisericii Radu Vodă de pre la patru ore dimineața. La noue ore trecute, unul din membrii communei, domnul Pangăt, președinte de drept al biuroului, a deschis colegiul în presența a unui mic număr de alegători, pre lîngă marele număr de perturbători intrați în sala de votare fără dreptul de alegători și a designat pe doi dintre cei mai tineri alegători să-și ia locu, ca secretari, la biurou. Perturbătorii văzînd că nu sînt dintre dînșii cei designați secretari, au ridicat d-uă-dată protestări și amenințări presedentului, că n-a făcut alegerea secretarilor bună.

Presedentele [...]previne pe perturbători că va face apel la gardă.

— Poți să faci, că nu ne spăriem ! i se răspunse și amenințîrile urmară din nou, coatele începură să lucreze și prin îmbrîncele isbutiră a-și planta la birou pe secretarii lor.

Garda se ivi fără zăbavă la apelul făcut de presedente. Dar în momentul ce se ivi, cu toată furia lor, perturbătorii se aruncară asupră-i, unii cu cuțitele scoase, alții cu reteveie și alții cu ciomege. Nepregătiți de așa atac violent, cea mai mare parte dintre gardiști au luat fuga și nu mai remase pre teren decît veri-uă doui-trei [...]

Căpitanul de gardă, junele Pancu, pre cînd era aproape să primească uă lovitură de cuțit, fu scăpat de unul dintre gardiști care, în posițiunea sa de apărare, pătrunde cu baioneta pre unul din cei ce-l încolțiseră cu cuțitele întinse și le sparge cercul. În alt colț, un alt gardist care nu voise nici să-și părăsească postul, nici să capituleze cu arma în mînă, constrîns de perturbatori, a primit trei lovituri de cuțit, din care duo la cap în spre timplă ca de veri uă 10 centimetre fără să poată face us de baioneta sa [...]

Pre cînd carnagiul se mai potolise, sosesce în fuga mare un escadron de gendarmi călări ai poliției, cu săbiile scoase, împreună cu prefectul și procurorul care fusese informat, ocupă toate intrările monastirii și începe percuisițiunile prin curte și prin casele din giurul bisericei.

Veri-uă patru spre zece dintre ucigași pitiți pre unde au putut fură descoperiți și puși între baionete [...], ceilalți se făcuseră nevăzuți...

În același timp sosesce și batalionul de pompieri pornit cu pași alergători și după toate asigurările luate, forța armată se așează în liniă, pompierii pe partea dreaptă a intrării monastirii, eară gendarmii de partea stîngă și procurorul își începe acțiunea sa în sala de votare.

Se constată mai multe capete sparte și cîte-va alte răniri mice ; ucigașul, care fusese împuns alături ea cu căpitanul de gardă, este trămis la spital ; celălalt gardist, care primise trei lovituri de cuțit, stă de față cu șiroaiele de sînge pre gît și pre pept [...]

Se mai constată că pe lîngă armata de parlagii și uă altă armată de sluge, pre la care s-au găsit pumnale cu mînere de ivoar, ce nu ar fi putut aparține de cît veri-unui nobil cocon...

. . . . . .

Resultatul votului în urma unor așa grave violențe prin cuțitele PARLAGIILOR BRATIANULUI nu putea fi altul decît acela ce s-a văzut la despuiarea scrutinului, adică de 900 de votanți la 6 000 de alegători [...]

Neîntrunindu-se dară decît numai un număr de 900 alegători, la alegerea de Duminică 26 Aprilie, alegerea e nulă și din punctul de vedere al numărului voturilor exprimate.

TROMPETTA CARPAȚILOR
30 aprilie 1870

OPT PAVILIOANE LA GALAȚI

După informațiuni exacte luate din registrele de port, toate vasele intrate în portul nostru (Galatz) de la deschiderea navigațiunii pe Dunăre și pînă acum la diferite categorii : vapoare, probele, corăbii, caice etc, încărcate cu marfe, atît cele provenite de peste marea cît de la porturile Dunării sau de cabotagiu, sînt 242, (de fapt 244—n.r.)

98 sub pavilioane Otomane, 53 Elene, 33 Române, 25 Engleze, 17 Italiene, 8 Ruse, 4 Austriace, 1 Meclemburg.

Productele cereali încărcate și exportate sînt 20,539 Chile grîu ; 8,841 Chile păpușoi ; 2,498 Chile secară ; 1,170 Chile orz.

Vasele venite de la Marea, afară de acele de cabotagiu sînt numai 59 (în realitate 49, n.r.) — din care au plecat 24 încărcate rămînînd în port 25 față spre descărcare și încărcare.

TROMPETTA CARPAȚILOR
14 aprilie 1870

FESTIVAL BEETHOVEN ACUM UN VEAC

Dumineca trecută sala Ateneului se deschidea iar celei mai alese societăți din Bucuresci care alerga să asiste la al 5-lea concert simfonic al Societății Filarmonice Române. Concertul a reușit bine ca totdeauna : piesele care au impresionat mai mult au fost : Marșul nupțial de Mendelssohn, adagio din Quintetul pentru instrumente cu coarde și clarinetă de Mozart și Sinfonia în Re major de Beethoven. Nu găsim espresii cu cari să mulțumim acestei nobile societăți pentru aceste serbări la cari de cît-va timp conviă publicul bucurescean.

Această Societate ne mai prepară un mare Festival în onoarea marelui compositor Beethoven.

ECO MUSICALE DI ROMANIA
4 aprilie 1870

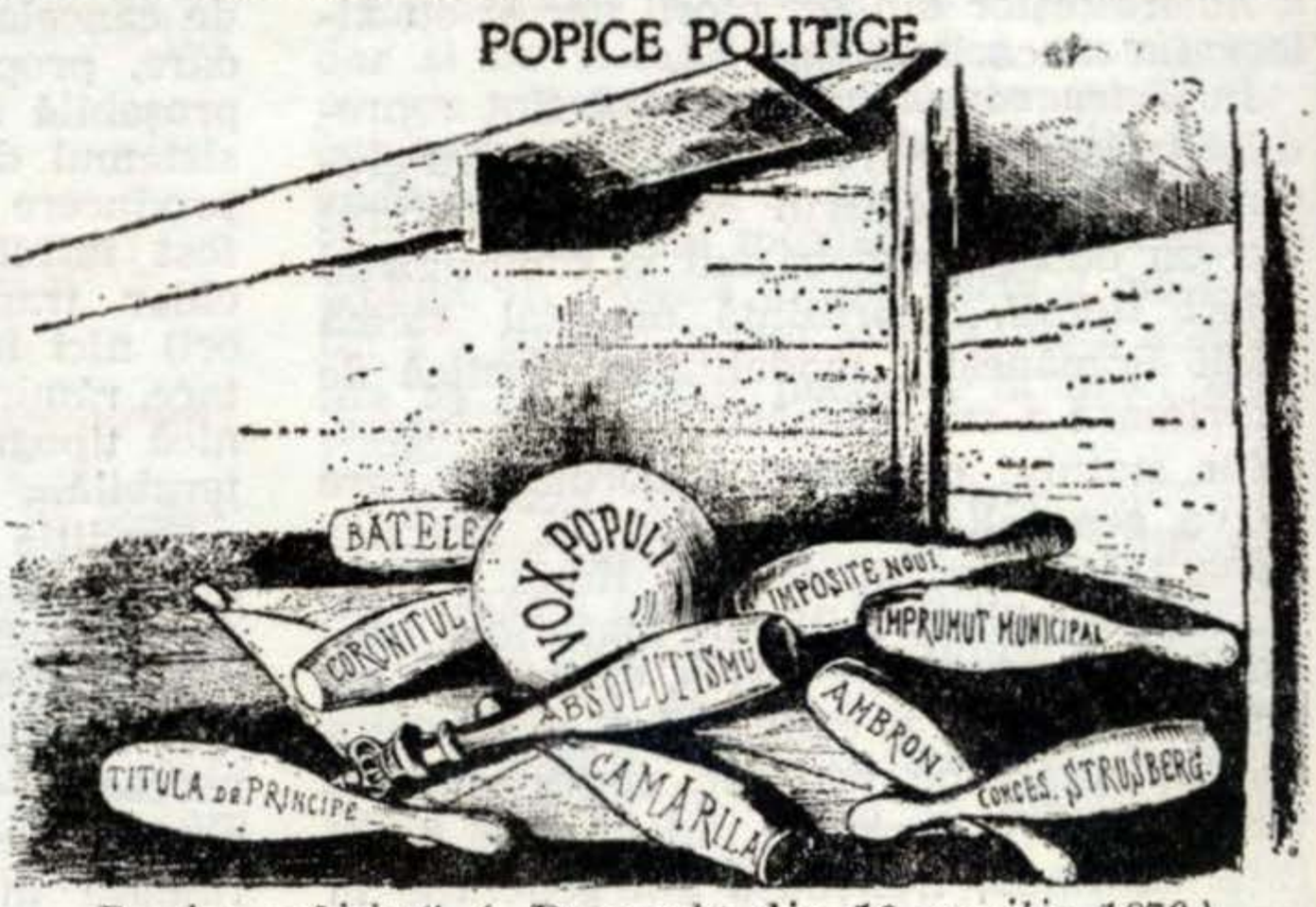

„Popice politice" („Daracul" din 19 aprilie 1870)

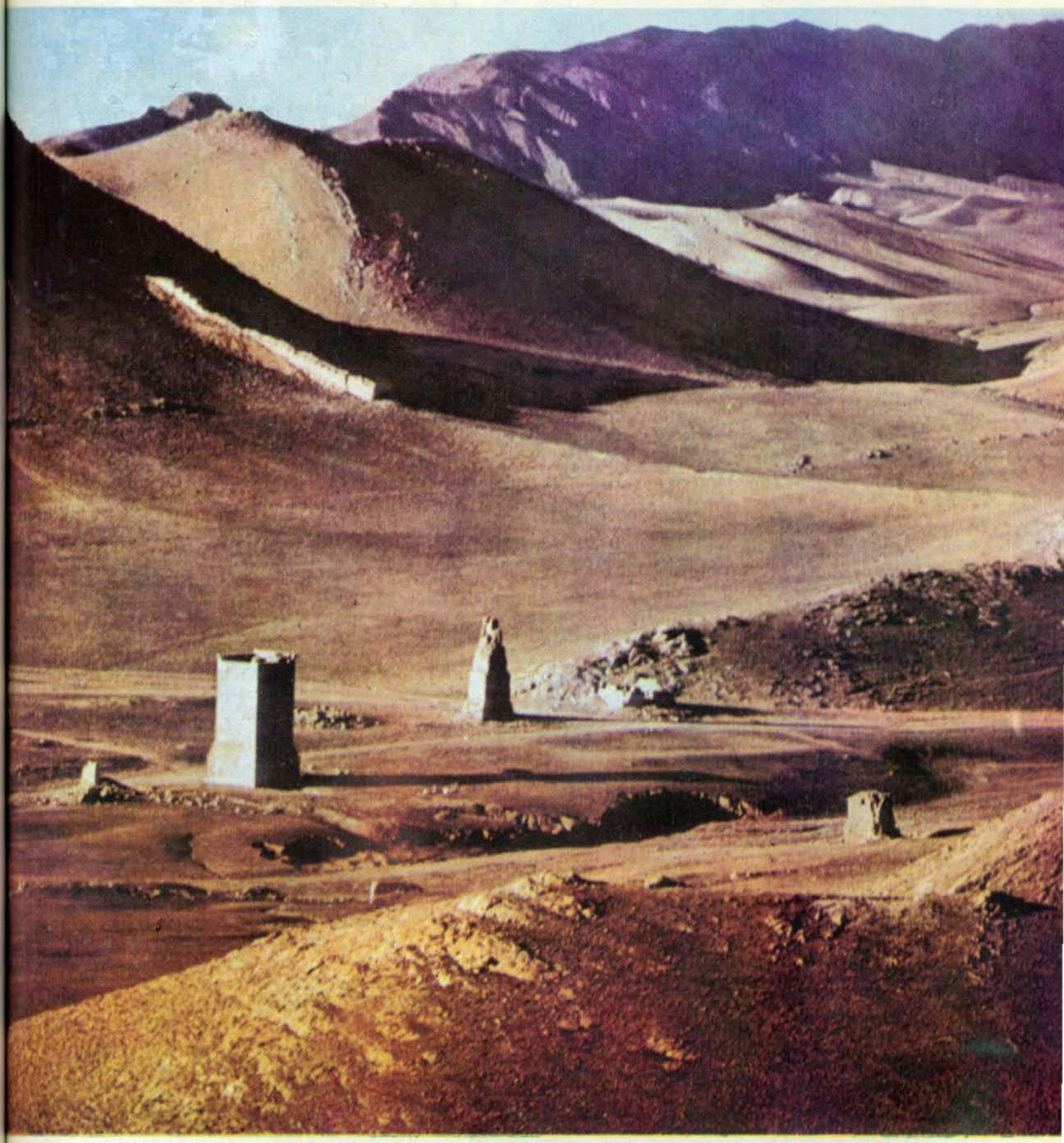

În aceste locuri, viteaza armată a Zenobiei a înfruntat cohortele împăratului Aurelian. Valea mormintelor, unul dintre vestigiile fabuloasei Palmyre (**Un oraş înfruntă un imperiu,** pag. 46)

În fiecare an, sute de mii de vizitatori admiră biserica San Marco din Veneția, vestită prin mozaicurile bizantine care o împodobesc în interior, ca și prin bogăția tezaurului de obiecte bizantine. Planul bisericii reproduce tipul unei biserici constantinopolitane (**Treptele Bizanțului,** pag. 52)

— Fotocolor E.N.I.T.—Roma

„Eu socot că purpura este cel mai frumos giulgiu", a spus împărăteasa Teodora soțului ei, împăratul Justinian, care voia să fugă din Bizanțul măcinat de lupte interne. Mozaicul din biserica San Vitale (Ravena) o reprezintă pe Teodora însoțită de curtea ei

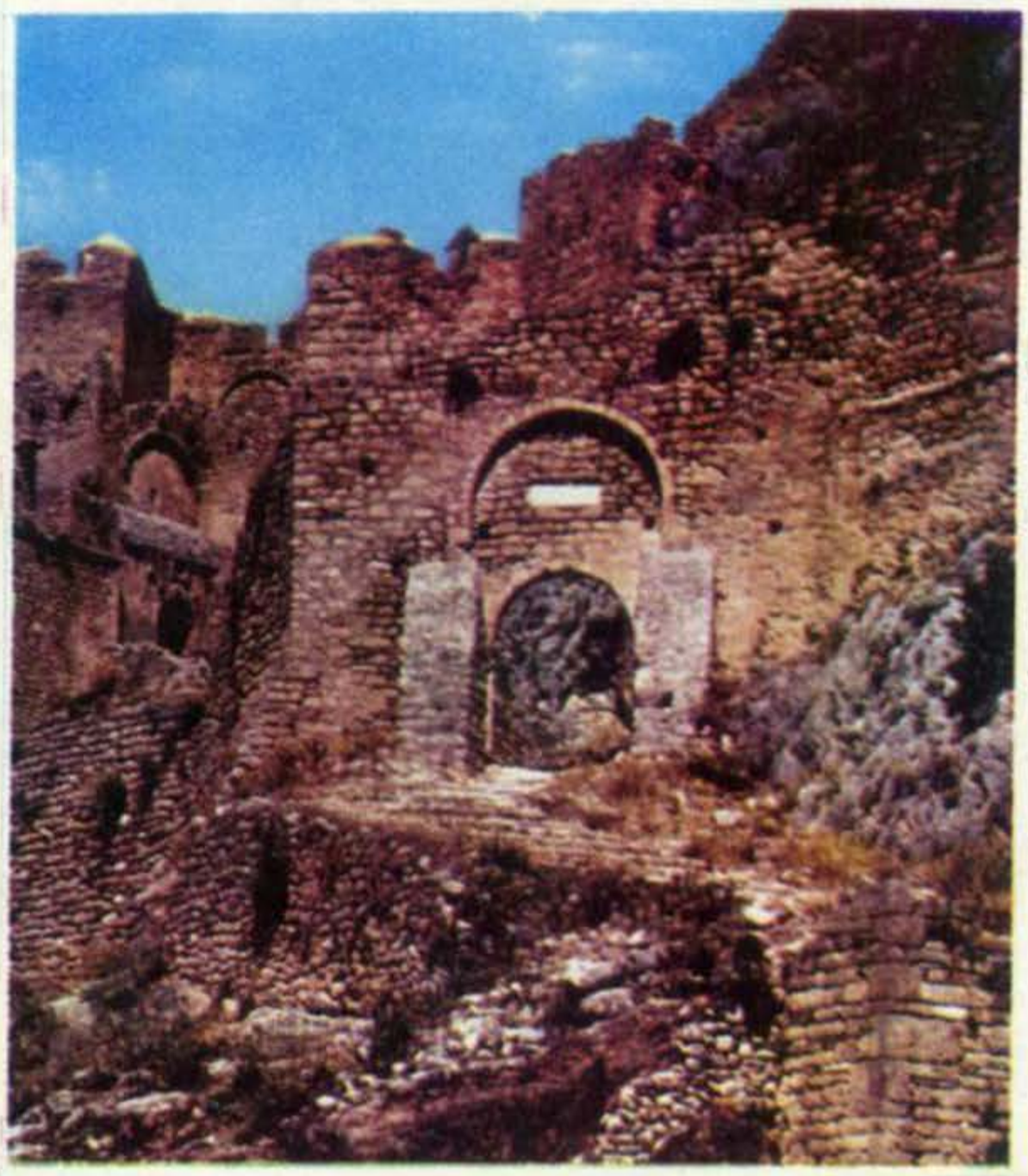

Poarta cetății bizantino-venețiene Acrocorint, de la intrarea în Peloponez. Orașul a fost înfrînt de Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului (dreapta sus)

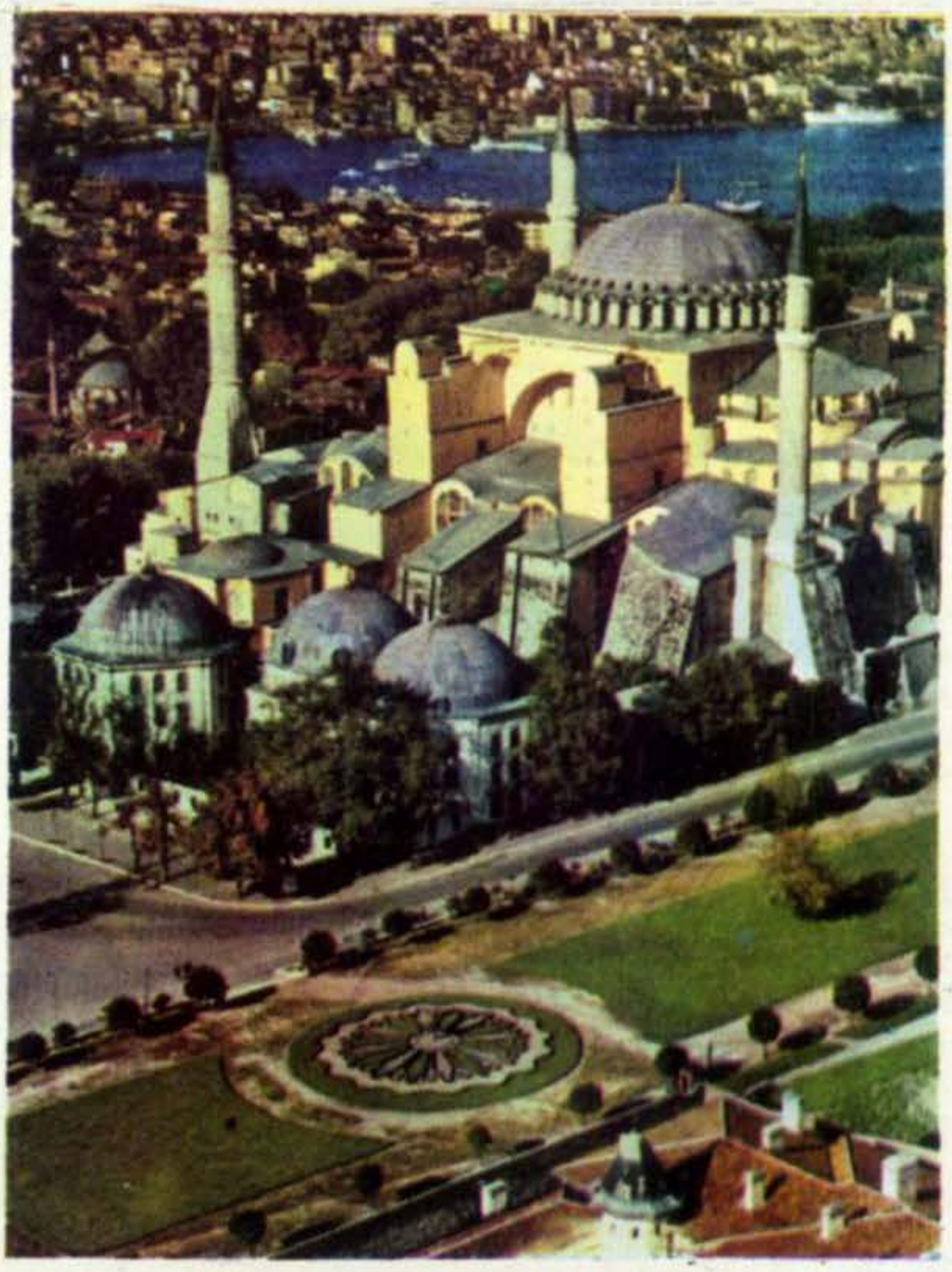

Cu toate adăugirile din epoca otomană (minarete si contraforturi). biserica Sf. Sotia (astăzi muzeu) rămîne, poate, cel mai desăvîrșit monument al arhitecturii bizantine (**Treptele Bizanțului,** pag. 52)

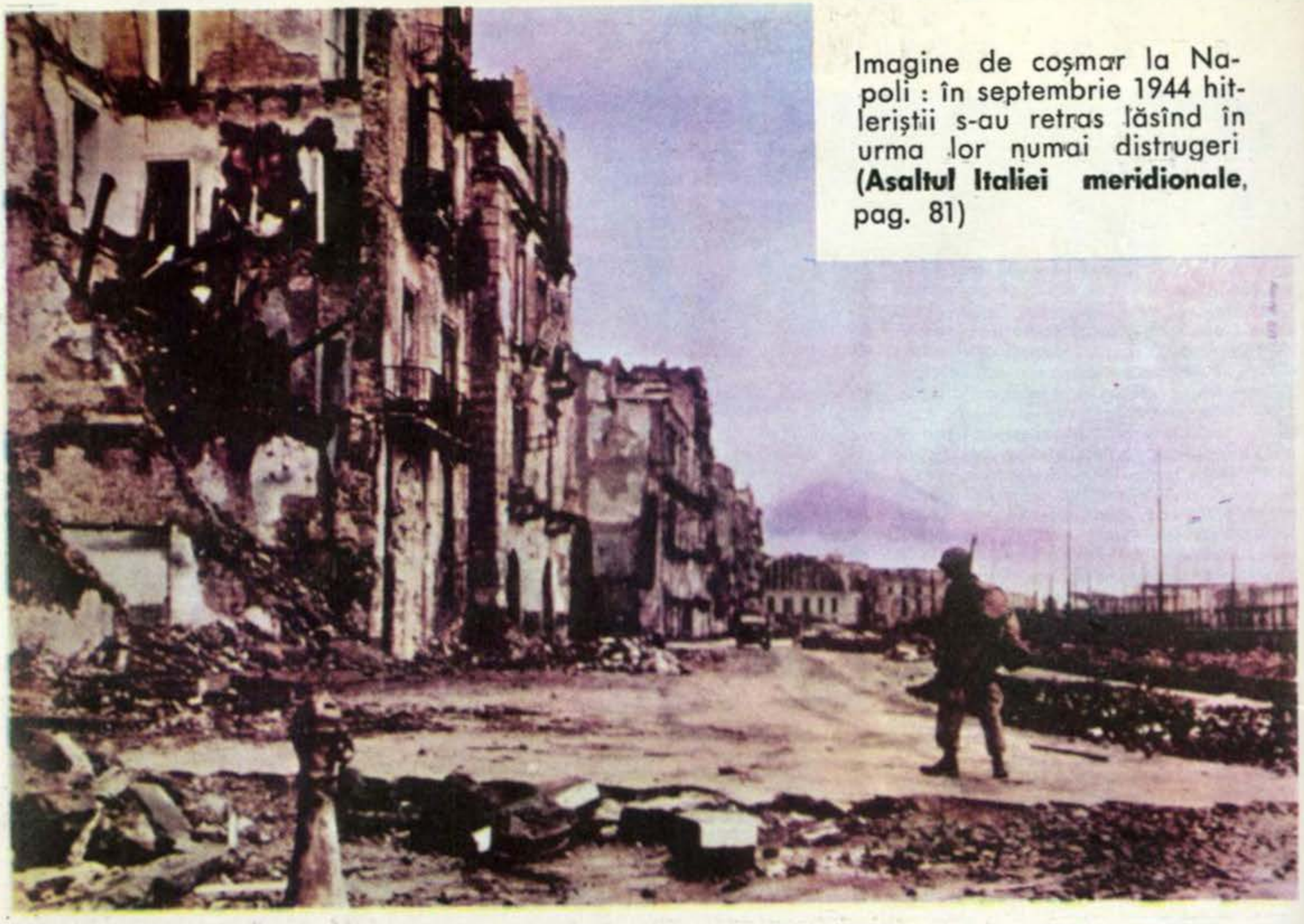

Imagine de coşmar la Napoli : în septembrie 1944 hitleriştii s-au retras lăsînd în urma lor numai distrugeri (**Asaltul Italiei meridionale**, pag. 81)

Două dintre miile de tancuri germane al căror cîntec de lebădă a răsunat în stepele Rusiei centrale (**Citadela se prăbuşeşte,** pag. 37)

Cea mai mare bătălie de blindate din istorie

Tancuri și infanterie sovietică în plină acțiune

CITADELA se prăbușește

VASILE NIȚESCU

De cînd izbucnise cel de-al doilea război mondial, primăvara, anotimpul preferat al omului, căpătase în Europa o sumbră semnificație: ziua, care devenea din ce în ce mai lungă, cerul de pe care dispăreau ultimele scame ale norilor vineții, ogoarele pe care se zvîntau urmele umede ale zăpezii încetaseră să mai fie simple fenomene ale unei naturi generoase și se asociau cu ofensivele Germaniei hitleriste. Ultima, cea din iunie 1942: dezlănțuirea unui puternic atac în sectorul de sud al frontului de Răsărit, care avea să ducă trupele Wehrmacht-ului pînă pe malurile Volgăi și pînă în inima Caucazului.

În primăvara anului 1943, întreaga omenire urmărea, cu respirația tăiată, evenimentele de pe acest front, singurul din Europa care ridica forța militară organizată a unui stat în calea hoardelor naziste. Armata Roșie nu se năruise sub loviturile de berbece ale mașinii de război germane, dimpotrivă, dovedise că era capabilă nu numai să o oprească, ci să o oblige să înceapă cale întoarsă, pricinuindu-i totodată înfrîngeri răsunătoare, așa cum fuseseră cea de lîngă Moscova și, mai ales, cea de la Stalingrad, care prefigurau un sfîrșit lipsit de glorie pentru invadatori.

Dar în ultimele săptămîni ale iernii 1942—1943 se simțeau unele semne rău

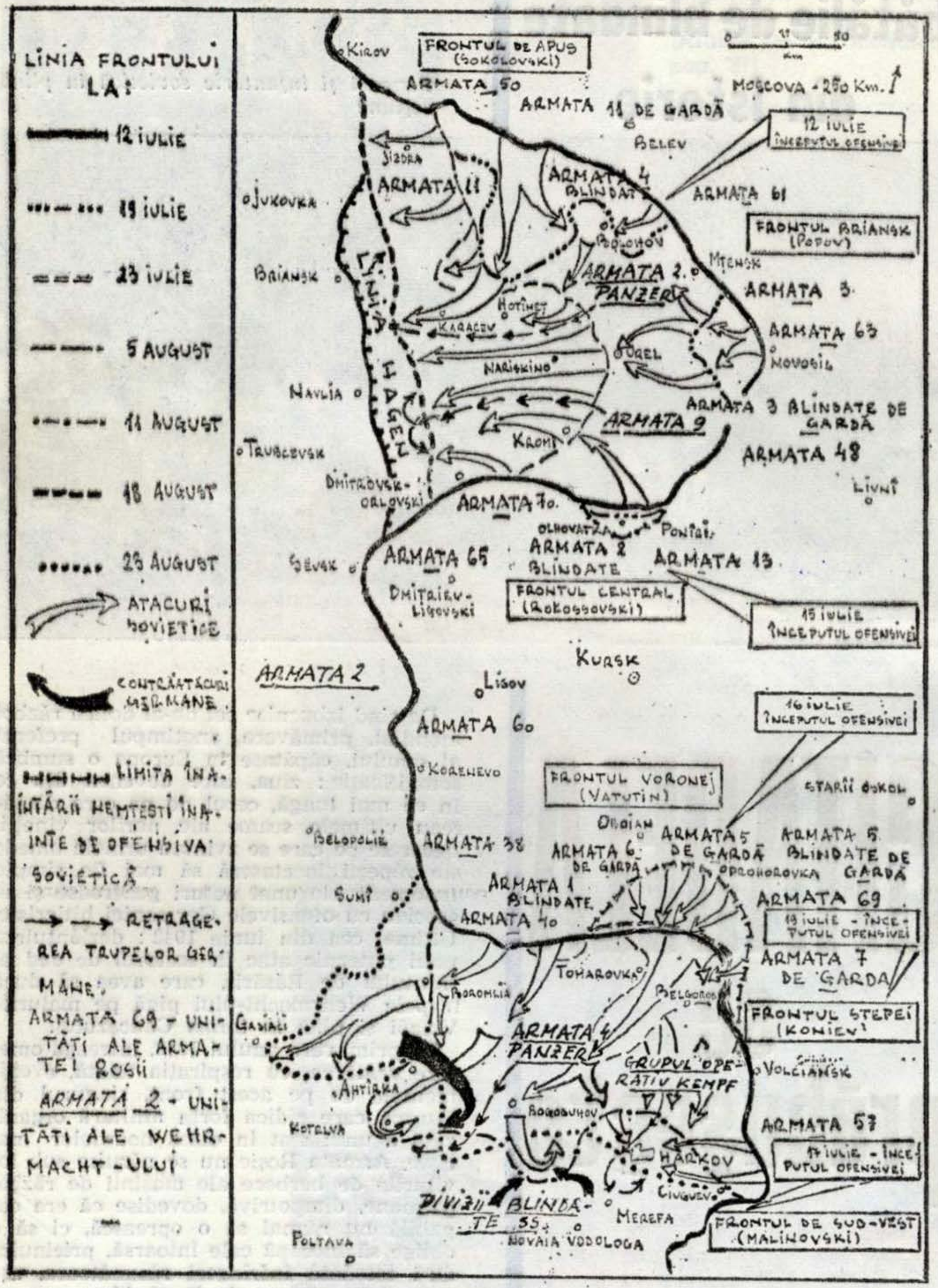

Teatrul de operaţiuni Kursk-Orel (12 iulie—23 august, 1943)

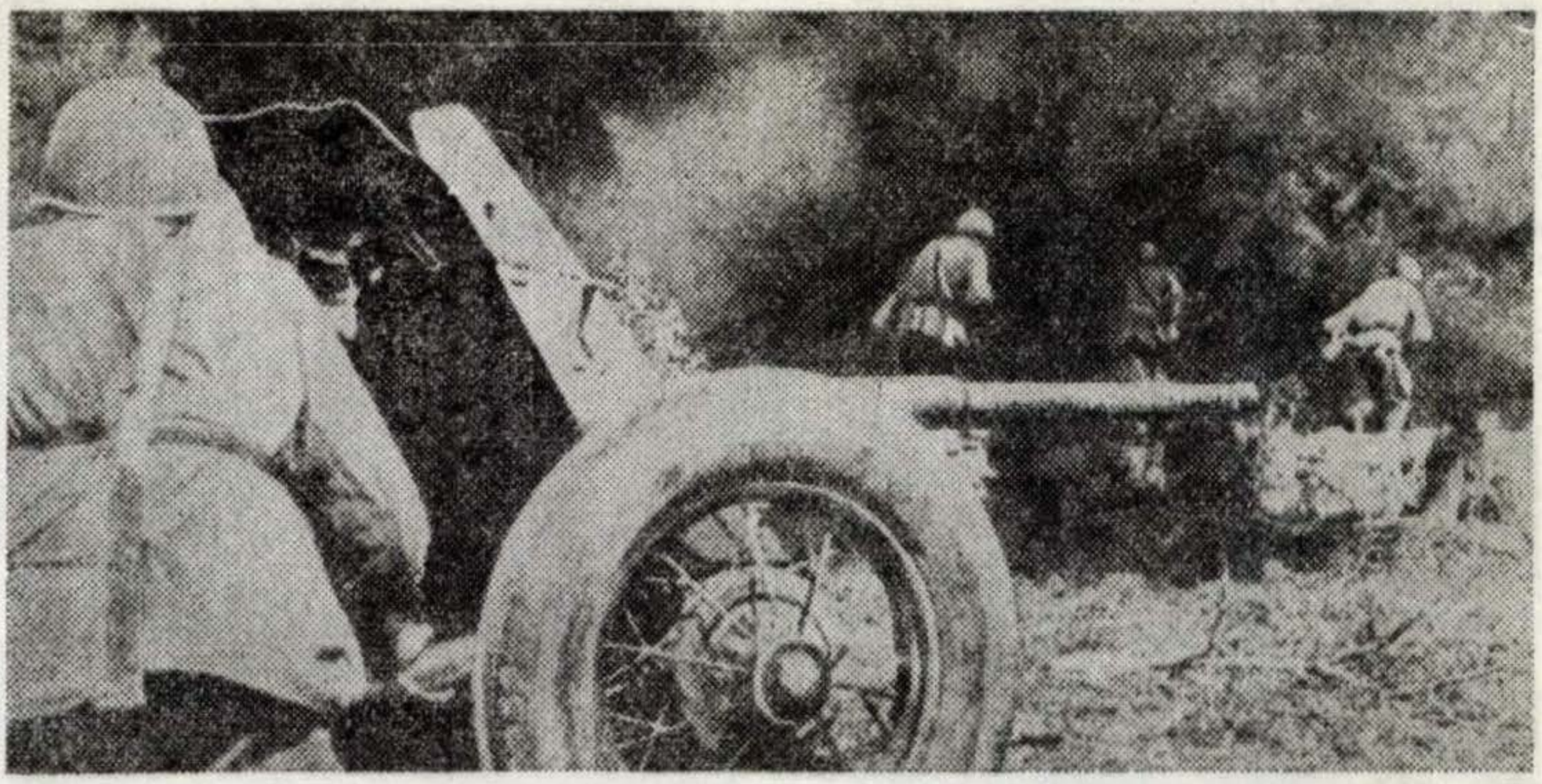

Infanteria sovietică era dotată cu numeroase tunuri antitanc

prevestitoare. După ce ostaşii sovietici eliberaseră, la 16 februarie, Harkovul, oraşul fusese ocupat din nou la 11 martie de către Armata a 4-a de tancuri, care făcea parte din Grupul de armate *Süd*, de sub comanda feldmareşalului Erich von Manstein. Peste încă o săptămînă, blindatele de sub comanda acestuia, care înaintaseră cu alţi aproape 50 km spre nord, reocupau o a doua localitate, Belgorod. Cu excepţia cîtorva capete de pod, pe malul drept al fluviului, pentru care ostaşii sovietici se băteau cu îndîrjire, refuzînd să le evacueze, linia Grupului de armate *Süd* urma iarăşi cursul Donеţului. Imediat la nord de această linie se găsea marele intrînd pe care-l forma frontul Armatei Roşii la vest de Kursk. Nimeni nu avea de unde să ştie însă că reocuparea Harkovului şi a Belgorodului constituiseră ultimele avansări ale Wehrmacht-ului pe frontul de Răsărit.

„Tigrii" şi „Panterele" vor să muşte

În zilele de 2 şi 3 mai, Führerul a convocat la München pe cîţiva dintre cei mai competenţi comandanţi germani de pe frontul antisovietic. Alături de feldmareşalul Keitel, participau la consfătuire feldmareşalii von Kluge şi von Manstein — comandanţii Grupelor de armate *Mitte* (Centru) şi, respectiv, *Süd* —, Albert Sperr, ministrul armamentului şi al producţiei de război, generalii Zeitzler şi Jeschonnek — şefii de stat major ai forţelor terestre şi, respectiv, aviaţiei militare —, precum şi generalul-colonel Guderian, care, după dizgraţia din decembrie 1941, fusese reabilitat şi deţinea calitatea de inspector general al armatelor de blindate.

Problema supusă spre dezbatere acestui conclav era crucială. Ce urma să facă Wehrmacht-ul în cea de-a treia primăvară de război : să încerce iniţiativa unui atac sau să-şi organizeze defensiva, pentru a răspunde atît noilor lovituri previzibile ale Armatei Roşii, cît şi unui eventual front în Europa occidentală, pe care intenţionau probabil să-l deschidă anglo-americanii după victoria repurtată în Africa de Nord ?

Asupra unui punct toţi participanţii la consfătuire se declarau de acord : o eventuală ofensivă germană din 1943 nu avea să semene cîtuşi de puţin cu cele precedente. Dacă în 1941 se urmărise o victorie fulger — prin nimicirea Armatei Roşii, ocuparea Moscovei şi a teritoriului european al U.R.S.S. —, dacă în 1942 se încercase cucerirea unor grînare şi zone petrolifere — care să facă Reich-ul invincibil pe plan economic —, ofensiva din 1943 îşi propunea scopuri cu mult mai restrînse — restabilirea echilibrului de forţe pe frontul de Răsărit. Se putea spera că un succes german, fie el şi limitat, va contracara planurile Înaltului comandament sovietic, ducînd în acelaşi timp la ridicarea moralului în rîndurile soldaţilor germani, precum şi la îmbărbătarea populaţiei civile, asupra căreia, începînd din ianuarie, avioanele americane lansau o ploaie de bombe în cadrul raidurilor efectuate în plină zi.

Argumentele lui Hitler sînt notate în jurnalul lui Goebbels, cu cîteva zile înainte de consfătuirea de la München : „Führerul ne-a explicat că dezastrul din iarna aceasta s-a datorat aliaţilor noştri, care nu şi-au făcut cîtuşi de puţin datoria. Acum însă, situaţia pe front se re-

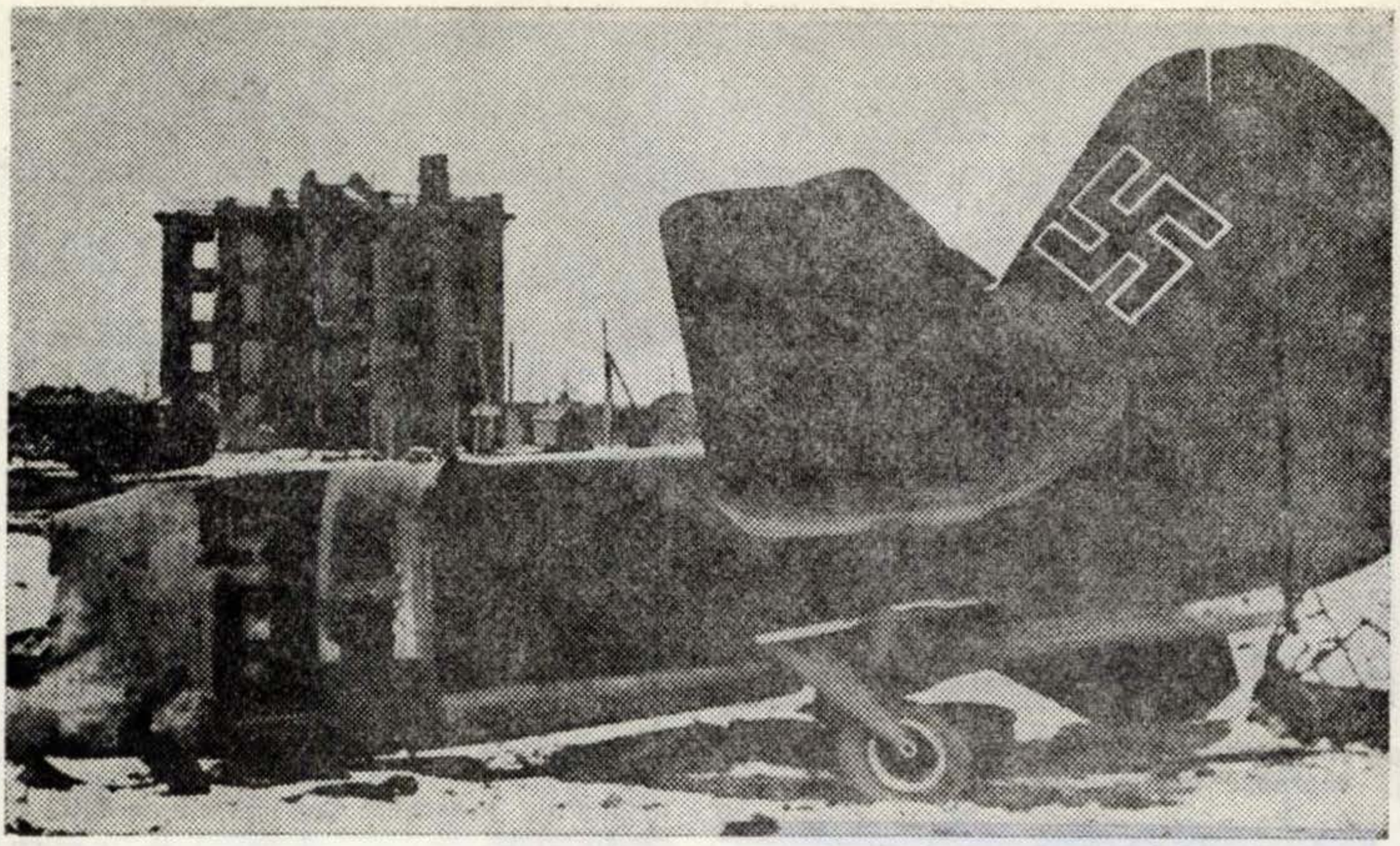

Resturile unui bombardier german distrus pe sol de aviația sovietică

stabilește, ba chiar s-a și restabilit. Din punct de vedere militar, este o realizare de mîna întîia care merită tot respectul. Führerul nu mai vrea să știe de aliați pe frontul de Răsărit. S-a hotărît definitiv să lase exclusiv pe seama soldaților noștri lichidarea bolșevismului".

Ceilalți adepți ai ofensivei și, în primul rînd, generalul Zeitzler, șeful de stat major al forțelor terestre, se bizuiau pe argumente de ordin mai concret. Ministerul Armamentului dădea un randament din ce în ce mai ridicat sub conducerea lui Speer, care ținea sub tutela sa peste 80 la sută din capacitatea de producție a industriei și dispunea de milioane de sclavi aduși de naziști din toată Europa pentru a munci pînă la istovire și moarte în fabricile și uzinele Reich-ului. În colaborare cu Guderian, care deținea și funcția de „expert în proiectarea, producția, asamblarea și testarea carelor blindate", Speer punea în fiecare lună la dispoziția Wehrmacht-ului cîteva sute de tancuri de tip nou — *Tiger* și *Panther* —, precum și un număr echivalent de tunuri autotractate grele de tip *Ferdinand*. *Luftwaffe* primea și ea un număr sporit de avioane de vînătoare și bombardament, printre care se distingeau două noi modele secrete, *Fokke-Wulf 190 A* și *Heinkel 129*.

La München, generalul Zeitzler a prezentat planul de ofensivă, care purta numele de cod *Citadela*. Obiectivul operației era intrîndul sovietic de la vest de Kursk, care avea o formă aproximativ dreptunghiulară, cu latura lungă măsurînd circa 200 km. Ideea lui Zeitzler era de „a strangula această hernie", atacînd-o simultan din nord (unde acționa Grupul de armate al lui von Kluge) și din sud (Grupul de armate de sub comanda lui von Manstein). Era o reeditare, la scară mică, a bătăliilor de încercuire purtate de Wehrmacht în primele luni ale agresiunii antisovietice.

Proiectul prevedea ca brațul nordic al cleștelui să fie format din Armata a 9-a de tancuri a generalului-colonel Model, iar brațul sudic din Armata a 4-a de tancuri, în frunte cu generalul-colonel Hoth. Dinspre sud atacul urma să înceapă cu 8 divizii, iar dinspre nord cu 5. Pentru a se obține efectivele necesare, Înaltul comandament trebuia să le transfere din sectoarele vecine, care deveneau astfel mult mai slabe. Date fiind forțele aruncate în joc, operația *Citadela* semăna, după comparația făcută de generalul von Mellenthin, cu „ultima și disperata tentativă a unui cartofor ghinionist, căruia nu i-au mai rămas decît puțini bani, dar îi pune pe toți ca miză pe o singură carte".

La începutul consfătuirii, von Manstein s-a declarat de acord cu acțiunea, dar, a doua zi, a revenit, exprimîndu-și o serie de îndoieli asupra șanselor de succes. Spre deosebire de el, von Kluge s-a pronunțat categoric pentru operație, argumentînd că momentul favorabil nu trebuie ratat. La fel de categoric, dar pe o poziție exact opusă, a fost generalul Model, care fusese convocat în ultimul moment la consfătuire. Ridicîndu-se împotriva *Citadelei*, el a prezentat lui Hitler numeroase fotografii aeriene care dove-

În repetate rînduri O.K.W.-ul a dat ordinul de atac — dar nimic nu a putut salva Citadela

deau că trupele sovietice fortificau puternic laturile intrîndului, retrăgînd din interiorul lui toate unităţile lor mobile, ceea ce însemna că prevedeau un atac german şi îşi luau măsuri de precauţie împotriva lui.

Cea mai mare surpriză a produs-o însă Guderian, atunci cînd şi-a manifestat, la rîndul său, neîncrederea în reuşita tentativei. După părerea lui, o ofensivă în sectorul Kursk nu avea nici un rost. Într-o tăcere stupefiantă, participanţii la consfătuire i-au ascultat opinia privitoare la noile tancuri de tip *Panther*, despre care a spus : „Nu pot să muşte, pentru că suferă încă de durerile de dinţi ale copilăriei".

Ultimul a vorbit Zeitzler care, pentru a doua oară, a stăruit ca planul său de luptă să fie acceptat şi pus imediat în aplicare. Hitler a ridicat şedinţa fără a lua vreo decizie, dar a fost auzit mormăind ceva, din care nu s-au putut desluşi decît cuvintele : „...cu condiţia să nu dea greş".

Au urmat cîteva săptămîni de incertitudine. Cu prilejul unei noi întîlniri cu Hitler, Guderian a insistat să nu se lanseze într-o aventură. După cum relatează generalul în memoriile sale, Führerul i-ar fi replicat : „Ai dreptate ! De cîte ori mă gîndesc la chestia asta, mi se întoarce stomacul pe dos".

Pînă la urmă însă, necesitatea politică a unei victorii a fost mai puternică decît reacţia stomacului şi Hitler s-a hotărît în favoarea *Citadelei*. Versiunea finală a proiectului prevedea ca Hoth să atace din sud cu 10 divizii *Panther* (blindate), 1 divizie *Panzergrenadier* şi 7 divizii de infanterie. Model avea să atace dinspre nord cu 7 divizii *Panzer*, 2 *Panzergrenadier* şi 9 divizii de infanterie. După cîteva amînări, termenul a fost stabilit pentru prima săptămînă a lunii iulie.

Dorinţa lui Otto Schmidt

După victoria de la Stalingrad, care se încheiase cu nimicirea a peste 100 de divizii inamice, iar la rîndul lor numeroşi ostaşi sovietici căzuseră eroic în luptele de pe malurile Volgăi şi Donului, efectivele Armatei Roşii, departe de a se reduce, sporiseră ca urmare a intrării sub arme a noi contingente, printre care un important procent îl formau voluntarii. Măsurile de reorganizare luate de C.C. al P.C.U.S., Comitetul de Stat pentru Apărare, *Stavka* (Comandamentul suprem) şi Marele stat major au dus în ritm extrem de rapid la formarea de noi şi noi divizii cu o mare capacitate de luptă, un moral excelent şi o tehnică dintre cele mai moderne.

Infanteria era acum dotată din belşug cu arme automate, cu baterii de tunuri antitanc şi cu diferite mijloace mecanizate de luptă şi de transport. Diviziile de blindate existente fuseseră completate, formîndu-se cinci noi armate de tancuri, precum şi 18 regimente de tancuri grele. Aviaţia de război căpătase aparate perfecţionate, de tipurile *LA-5*, *IAK-9*, *PE-2*, *TU-2*, *IL-4* etc. Opt corpuri de armată aeriene, cu rază lungă de acţiune, erau gata să intre în luptă şi fiecare sector (sau *Front*, cum îl numeau sovieticii) dispunea de propria sa armată aeriană, compusă din 700—800 de avioane. Covîrşitoarea majoritate a artileriei fusese motorizată, ca şi transporturile de oameni şi materiale.

Aflînd din vreme despre intenţiile comandamentului german, Armata Roşie concentrase la Kursk forţe importante, astfel încît, spre deosebire de marile bătălii precedente — Moscova şi Stalingrad —, superioritatea numerică i-a aparţinut. Numai în punctele unde nemţii proiectau spargerea frontului, numărul de care blindate ale Wehrmacht-ului depăşea pe cel al tancurilor sovietice.

În seara de 3 iulie, soldaţilor germani din prima linie li s-a citit o proclamaţie a Führerului, în care se spunea, printre altele : „De mîine veţi fi angajaţi într-o bătălie de al cărei rezultat va depinde soarta războiului. Mai mult ca oricînd, victoria voastră va convinge întreaga lume că orice rezistenţă opusă armatei germane nu poate fi decît zadarnică".

Dar vremea cînd dorințele lui Hitler păreau predestinate să se transforme în realități apusese. După înfrîngerile suferite în iarna 1942—1943, moralul soldaților săi nu mai putea fi întreținut prin simple fraze. În rîndurile lor se răspîndea tot mai mult convingerea că războiul era pierdut pentru cel de-al III-lea Reich. Printre nenumăratele mărturii în acest sens, iată și una strict personală, dar cu atît mai concludentă : scrisoarea plutonierului Otto Schmidt, din Regimentul 195 al Diviziei 79 de infanterie (Corpul 22 de armată), adresată fratelui său, Kurt Schmidt, din Düsseldorf :

„Dragă Kürchen, mă cunoști bine, eu nu fac parte dintre cei care își pierd capul cu una cu două. Am crezut totdeauna în cauza noastră, în victoria noastră. Dar acum vreau să-ți spun adio. Nu te mira, vreau să-ți spun adio și pentru totdeauna [...] Dacă ai ști ce oribil și dezgustător a devenit frontul ! Rușii ne vor veni de hac. Din compania noastră, nu am mai rămas decît 18 — și încă ne socotim fericiți : în compania a 2-a au rămas 9 [...] Dumnezeule, singura mea dorință e să se sfîrșească o dată cu toate astea. Știu că voi muri, dar nu-mi pasă. Ce rost mai are viața acum, cînd am pierdut războiul și cînd viitorul mi se anunță atît de întunecat ?“

Iluziile au viață scurtă

Printre marile încleștări ale celui de-al doilea război mondial, bătălia de la Kursk prezintă o particularitate destul de neobișnuită : istoricii germani îi fixează debutul în ziua de 4 iulie, la ora 15.00 (ca o excepție de la regula generală a Wehrmacht-ului de a ataca în zorii zilei), în vreme ce istoriografia sovietică consideră că bătălia propriu-zisă a început la 5 iulie ora 2.20, incursiunile efectuate în ajun de infanteriștii și pionierii armatei germane neavînd decît rolul de a sonda rezistența opusă de Armata Roșie. Istoricii și comentatorii militari din Anglia, Franța, Statele Unite și alte țări occidentale și-au însușit, în marea lor majoritate, punctul de vedere sovietic.

Așadar, înainte de revărsatul zorilor zilei de 5 iulie, trupele germane erau pe punctul să pornească la asalt, cînd artileria sovietică a dezlănțuit asupra lor un bombardament de o intensitate fără precedent, care le-a pricinuit mari pierderi și a alterat și mai mult moralul soldaților. Comandamentului german i-au fost necesare două ore pentru a-și reorganiza unitățile, ceea ce a contribuit la eliminarea aproape completă a efectului surpriză.

După un scurt tir pregătitor de artilerie, Armata a 9-a a lui Model a atacat pe un front de 40 km, pe direcția Orel-Kursk, pozițiile Armatelor a 13-a, a 48-a și a 70-a sovietice. Participau la asalt peste 500 de tancuri și tunuri autotractate și 300 de bombardiere, operînd în grupuri de cîte 50—100. Atît pe sol, cît și în văzduh, unde acționa Armata a 16-a aeriană a U.R.S.S., lupta era crîncenă, apărătorii reușind să respingă patru valuri succesive ale dușmanului. Numai cu mare greutate au izbutit nemții să se infiltreze dincolo de linia principală de apărare a Armatei a 13-a, înaintînd cu 10 km, dar pierzînd din primele 48 de ore 25 000 de morți și răniți, aproape 200 de tancuri și tunuri autotractate, peste 200 de avioane, precum și o bună parte din artilerie. Deosebit de ridicat era numărul ofițerilor germani uciși : în regimentul lui Otto Schmidt, autorul scrisorii citate mai sus, nu a mai rămas în viață nici un comandant de companie !

Nereușind să ocupe localitatea Olhovatka, așa cum prevedea planul, Comandamentul german a modificat întrucîtva direcția atacului, luînd ca obiectiv, la 7 iulie, nodul de cale ferată Ponîri, pe linia ferată Orel-Kursk. Ostașii sovietici au respins însă cele cinci asalturi, păstrîndu-și pozițiile. La 8 iulie, 300 de tancuri germane au pornit simultan la atac, dar, grație spiritului de sacrificiu al unui regiment din Brigada a 3-a de tunuri antitanc a Diviziei a 307-a de infanterie sovietică, tentativele inamicului de a efectua o pătrundere au fost respinse.

Pînă la 10 iulie, Model nu a putut răzbate nicăieri mai mult de 10 km în interiorul liniilor sovietice, pierzînd totodată două treimi din mijloacele sale cuirasate, ceea ce l-a silit să treacă la defensivă. Sectorul de la nord de Kursk a trecut astfel cu succes dificilul examen al ofensivei germane.

La sud de oraș, nemții au aruncat în luptă 5 divizii de infanterie, 8 divizii *Panzer* și o divizie motorizată. Avînd ca obiectiv localitatea Oboian, Armata a 4-a de tancuri a generalului Hoth s-a izbit de Armata a 6-a de gardă sovietică, iar Corpul 3 de tancuri din Grupul operativ al generalului Kempf, care executa un atac secundar spre Korocia, a întîmpinat rezistența Armatei a 7-a de gardă. În ciuda celor peste 700 de care blindate folosite în prima zi, germanii nu au fost în stare să parcurgă o distanță apreciabilă. Datorită întăririlor furnizate de von Manstein la 6 iulie, proporția de tancuri era de 3-4 la 1 în favoarea nemților, ceea ce le-a permis să treacă de linia întîia de apărare a Armatei a 6-a. Dar, ajunși în linia a doua, ei au fost opriți de către formidabila barieră de foc pe care le-a ridicat-o în cale artileria sovietică.

Deosebit de activă s-a dovedit în această perioadă și aviația militară a U.R.S.S.,

FIŞĂ

Frontul de Răsărit în vara anului 1943

ARMATA ROŞIE — **WEHRMACHT**

Ofiţeri şi soldaţi :

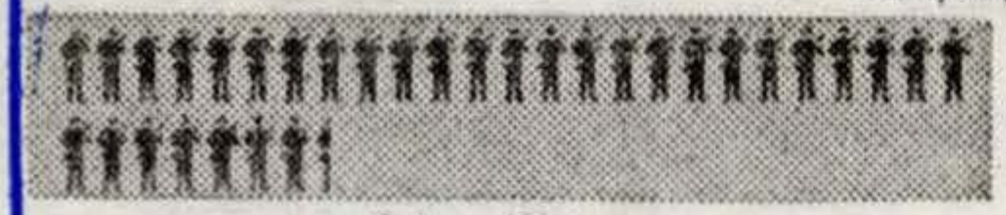

6,4 milioane

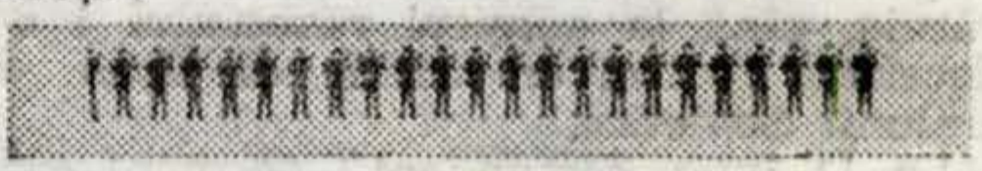

5,2 milioane

Tunuri şi mortiere :

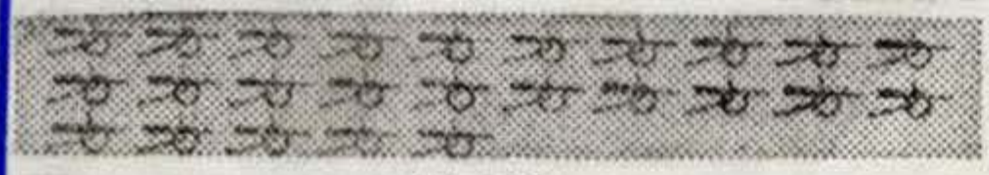

99 000

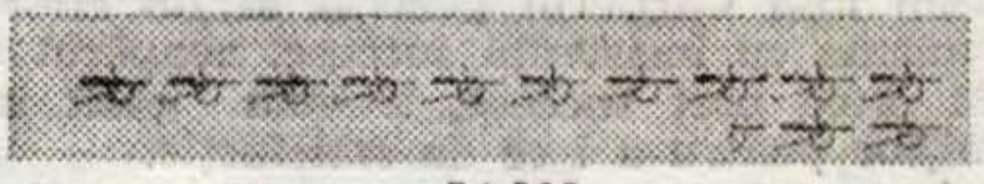

54 000

Tancuri şi tunuri autotractate :

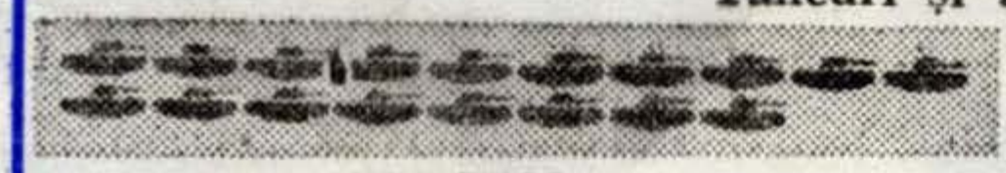

9 500

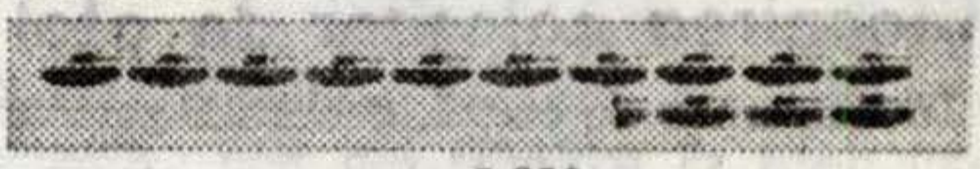

5 850

Avioane :

8 300

3 000

Raportul de forţe în bătălia de la Kursk

Ofiţeri şi soldaţi :	1,4	(1 300 000)	**1**	(900 000)
Tunuri şi mortiere :	2	(20 000)	1	(10 000)
Tancuri şi tunuri autotractate :	1,3	(3 600)	1	(2 700)
Avioane :	1,2	(2 400)	1	(2 000)

Sectoarele de front de la nord către sud

(cele ai căror comandanţi sînt indicaţi în paranteză au fost implicate în bătălia de la Kursk)

Frontul Leningrad
Frontul Volhov
Frontul de Nord-Vest — **Grupul de armate Nord**
Frontul Kalinin
Frontul de Apus
Frontul Briansk — **Grupul de armate Mitte**
Frontul Central (generalul K.K. Rokossovski) — (feldmareşalul von Kluge)
Frontul Stepei (generalul I. S. Koniev)
Frontul Voronej (generalul N. F. Vatutin)
Frontul de Sud-Vest — **Grupul de armate Süd**
Frontul de Sud — (feldmareşalul von Manstein)
Frontul Caucazului de Nord

Lucrări de apărare sovietice în intrîndul de la Kursk

Sistemul defensiv avea o adîncime de 150-175 km şi era dispus în 8 linii. S-au excavat 5 000 km de tranşee şi şanţuri. Au fost montate 400 000 de mine, densitatea fiind de 1 500 de mine antitanc şi 1 700 de mine antiom pe kilometrul de front (de 7 ori mai mult ca la Moscova şi de 4 ori mai mult ca la Stalingrad).

Mijloace blindate noi utilizate de germani în bătălia de la Kursk

Tancul Tiger Pzkw-VI : **57 tone, tun de 88 mm, 2 mitraliere**
Tancul Panther Pzkw-V : **45 tone, tun de 88 mm, 1 mitralieră**
Tunul autotractat Ferdinand : **68 tone, tun de 88 mm, 1 mitralieră de 7,9 mm**

Mijloace antitanc noi utilizate de Armata Roşie în bătălia de la Kursk

Tunul autotractat SU-76 : **11 tone, tun de 76,2 mm, 1 mitralieră de 7.62 mm**

Notă. Cuirasa tancurilor **Tiger** *şi* **Panther** *s-a dovedit foarte vulnerabilă la proiectilele tunului* **SU-76**

care a atacat puternic și sistematic infanteria și blindatele germane. Locotenentul A. K. Goroveț a stabilit un veritabil record mondial, doborînd nouă avioane inamice în cursul unei singure lupte, dar s-a prăbușit și el în flăcări. Deasupra Kurskului a început și uimitoarea carieră a pilotului de vînătoare I. N. Kojedub, căruia, pînă la sfîrșitul războiului i s-a decernat de trei ori titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

La 11 iulie, comandanții germani erau obligați să admită că iluziile stîrnite de operația *Citadela* duraseră foarte puțin. Cum însă Cartierul general al lui Hitler reclama cu insistență succese, neapărat și cu orice preț succese, trebuia găsit un mijloc pentru a i se da satisfacție.

Ciocnirea coloșilor de oțel

În disperare de cauză, generalii germani s-au decis să schimbe din nou direcția atacului, ocolind Kurskul pe la sud-est, în direcția Prohorovka. Misiunea de a da lovitura principală a revenit diviziilor *Panzer* ale SS-ului — considerate unități de elită și dispunînd de peste 700 de tancuri și tunuri autotractate — precum și Grupului operativ al lui Kempf, care avea 300 de blindate.

În primele ore ale dimineții de 12 iulie, sectorul Prohorovka vuia de zgomotul motoarelor și de scrîșnetul șenilelor. Peste iarba pîrjolită de arșiță a stepei, tancuri adverse se pîndeau unele pe celelalte, înaintau unele spre celelalte, se pregăteau să tragă unele împotriva celorlalte. Peste 1 500 de blindate se adunau pentru cea mai mare bătălie de acest fel pe care o cunoaște istoria. Inițiativa a aparținut Armatei a 5-a de gardă sovietică, care s-a aruncat asupra *Tigrilor* naziști, lovindu-i din diagonală și străbătînd dintr-o extremitate la cealaltă întreaga formație germană. În cîteva minute, între coloșii de oțel ai celor două oștiri nu a mai rămas nici o linie de demarcație.

Sălbatică și confuză, încăierarea a durat ore în șir, pînă tîrziu, către seară. La căderea întunericului, nemții izbutiseră să înainteze cu 30—40 km, plătind însă mediocrul lor succes cu pierderea a peste 350 de mijloace blindate și a mai bine de 10 000 de oameni. Nici unul dintre obiectivele înscrise în plan nu fusese atins.

Bătălia zilei de 12 iulie a fost crucială pentru operația *Citadela*, căci în aceeași zi sovieticii au declanșat ofensiva în sectoarele situate la nord de Kursk și denumite *Frontul Briansk* și *Frontul de Apus*. În regiunea orașului Orel, liniile germane făceau un intrînd în cele sovietice, întrucîtva simetric cu intrîndul sovietic în liniile germane de la Kursk. Wehrmacht-ul avea aici 27 divizii de infanterie, 8 divizii *Panzer*, 2 divizii motorizate, 6 000 de tunuri și mortiere, 1 000 de tancuri și tunuri autotractate și peste 1 000 de avioane, efectivele umane ridicîndu-se la aproximativ 600 000 de ofițeri și soldați.

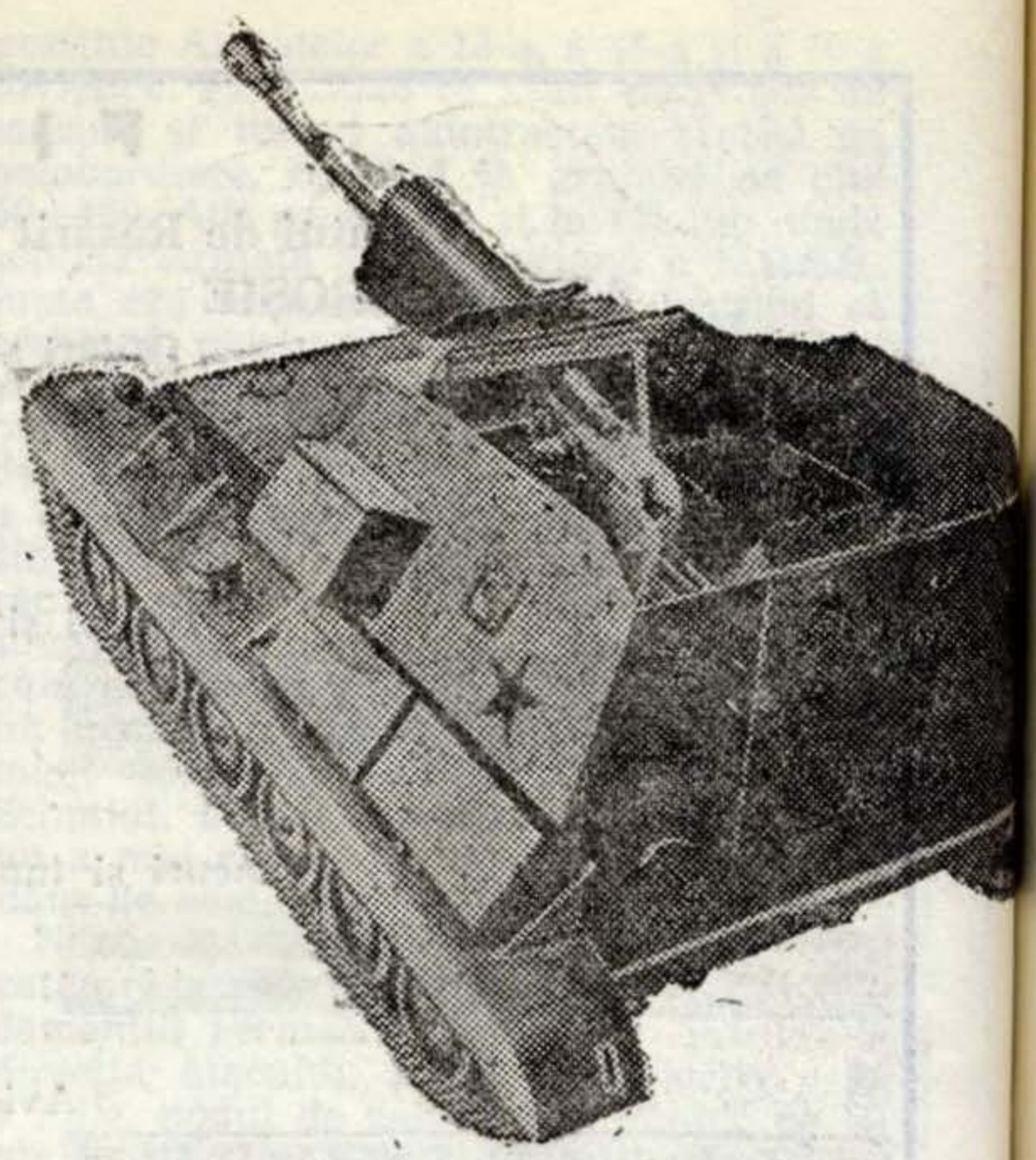

Modelul tunului autotractat sovietic SU-76 care a străpuns cuirasa multor tancuri inamice

Sectorul Orel era fortificat de forțele germane încă din 1942, fiind prevăzut cu numeroase obstacole și capcane antitanc și antiom. Relieful era și el favorabil defensivei, făcînd și mai grea sarcina Armatei Roșii. Pentru a o duce cu bine la capăt, *Stavka* a recurs la folosirea unui contingent neobișnuit de mare de artilerie, realizînd o densitate de 265 de tunuri și mortiere pe kilometrul de front. Bombardamentul lor nimicitor, care a precedat atacul, a fost unul dintre principalii factori ai succesului.

În seara zilei de 13 iulie, Armata a 11-a de gardă spărgea frontul german pe o întindere de 25 km și Armata a 61-a sovietică pe o distanță de 8 km. Armatele a 3-a și a 63-a înaintaseră și ele cu cîte 15 km. Pentru a face față primejdiei ce se contura, Hitler a ordonat generalului Model să abandoneze *Citadela* și să preia comanda Armatei a 2-a *Panzer* și a Armatei a 9-a din sectorul Orel.

Dar rezistența dictată de O.K.W. a fost zadarnică. La 19 iulie, Armata a 11-a de gardă a U.R.S.S. spărsese frontul pe toată întinderea sectorului său, înaintînd cu 72 km în direcția Hotînec. Mai la sud, Armata a 61-a reușea să producă, pînă la

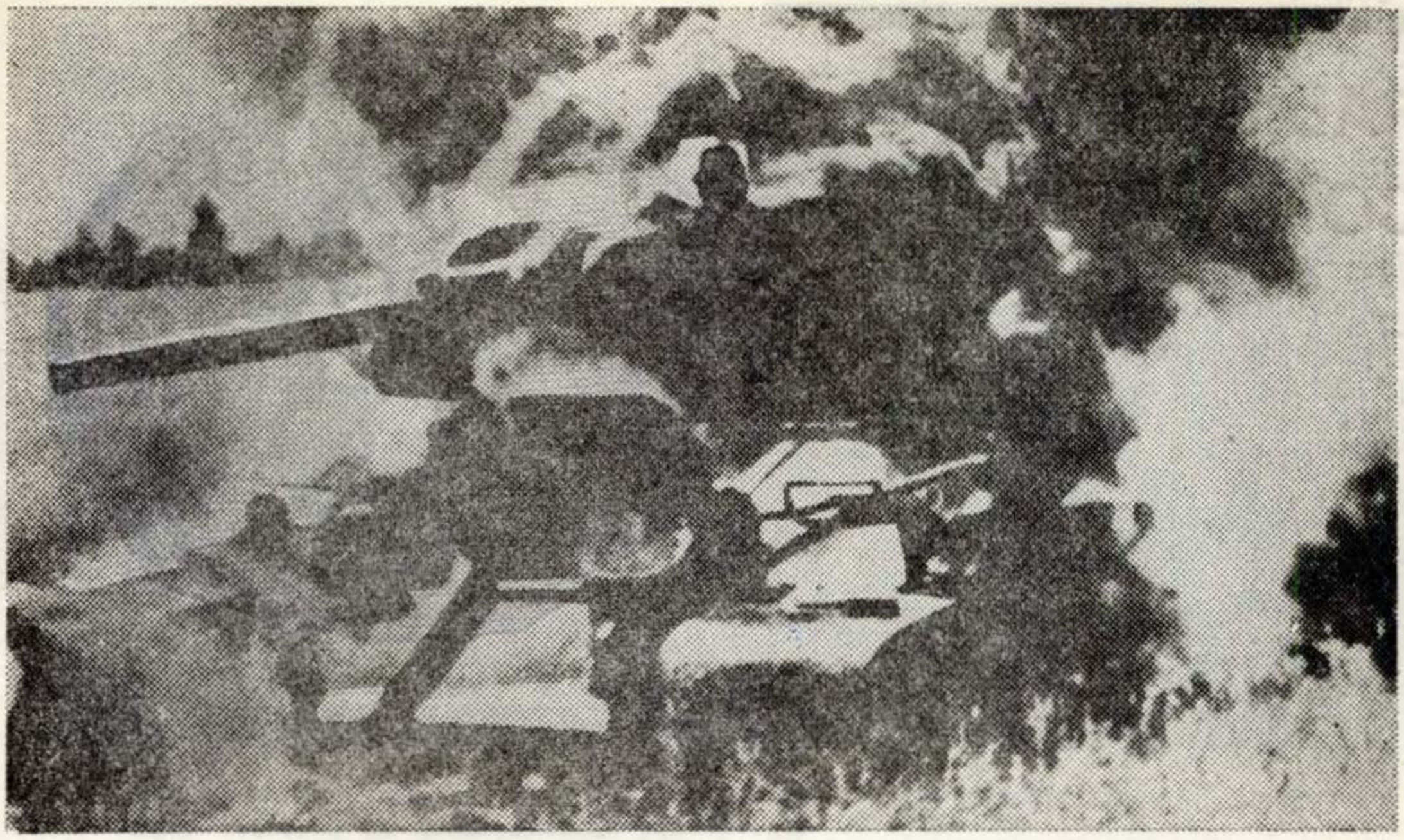

Sfîrșitul lipsit de glorie al operației Citadela : *acest tanc german n-a mai ajuns nici măcar să facă cale întoarsă*

17 iulie, o spărtură lată de 35 km și adîncă de 25. Pentru a închide breșele, germanii au retras importante forțe din sectorul Kursk, repartizîndu-le sectorului Orel. Aceasta a permis ostașilor sovietici ai *Frontului Central* să treacă la contraofensivă în ziua de 15 iulie. În zilele următoare, unul după celălalt au declanșat contraofensive *Frontul Voronej, Frontul de Sud-Vest* și *Frontul Stepei.*

La 23 iulie, trupele germane în plină retragere trecuseră dincolo de liniile ocupate la 5 iulie. Nimeni nu mai putea contesta falimentul operației *Citadela.* Dar tăvălugul ofensivei sovietice continua să se rostogolească, implacabil, spre Apus. La 26 iulie, nemții, amenințați cu încercuirea, erau siliți să părăsească în grabă intrîndul de la Orel. În zilele de 4 și 5 august, forțele sovietice eliberau orașele Orel și respectiv Belgorod, iar la 23 august orașul Harkov era din nou curățat de dușmani.

Un bilanț oricît de sumar al bătăliei de la Kursk arată că, numai în acest sector, nemții au pierdut 30 de divizii, printre care 7 blindate, precum și 500 000 de ofițeri și soldați (morți, răniți grav sau dispăruți). Pe bună dreptate s-a spus că acolo a răsunat cîntecul de lebădă al *Panzer*-elor.

Începută într-un moment cînd raportul de forțe dintre Armata Roșie și Wehrmacht era pe cale să se încline în favoarea celei dintîi, bătălia de la Kursk a desăvîrșit efectul Stalingradului, marcînd radicala răsturnare a situației de pe frontul de Răsărit. Prestigiul mașinii de război naziste a suferit o nouă lovitură mortală, evenimentele dovedind că Armata Roșie era capabilă să o înfrîngă nu numai iarna, așa cum pretindea propaganda Berlinului, ci în orice anotimp.

Ca o consecință mai îndepărtată, tripticul victoriilor de la Kursk, Orel și Harkov a dus la retragerea unor masive forțe germane din Mediterana și la transferarea lor pe frontul de Răsărit, ceea ce a facilitat anglo-americanilor debarcările în Sicilia și Italia continentală. De asemenea, lupta partizanilor, patrioților și antifasciștilor de pe întreg cuprinsul Europei aflate sub dominația zvasticii a luat un avînt și mai mare, de îndată ce vestea despre înfrîngerile suferite de hitleriști s-a răspîndit de-a lungul și de-a latul continentului.

Unul dintre episoadele decisive ale celui de-al doilea război mondial, bătălia de la Kursk, a fost primul semnal al marii ofensive, pe care Armata Roșie avea să o desfășoare în vara și toamna anului 1943, pe un front de 2 000 km, de la Velikie Luki pînă la peninsula Taman.

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

Istoria Velikoi Otecestvennoi Voinî Sovetskovo Soiuza, vol. III, Moscova, 1961 ; Raymond Cartier, **La seconde guerre mondiale**, vol. II, Paris, 1967 ; Vincent Esposito și colaboratorii, **A Concise History of the World War II**, New York, 1964 ; G. Jukov, **Vospominanie**, Moscova, 1969 ; **Itoghi vtoroi mirovoi voinî**, Moscova, 1957.

PALMYRA CONTRA ROMEI

Zenobia, cutezătoarea regină. Desen după o monedă

Sărbătorile consulare se desfășurau la Roma fără fastul de altădată, într-o atmosferă apăsătoare. Capitala romană, care cunoscuse, paralel cu expansiunea ei pe cuprinsul a trei continente, o adevărată explozie urbanistică, revărsîndu-se impetuos dincolo de zidurile de incintă clădite după incendiul din anul 387 î.e.n., ridica acum febril noi fortificații — reflex dureros al unor realități triste.

UN ORAȘ ÎN OTIUG

HORIA C. MATEI

Anul 1024 de la fundarea Romei. Norii tot mai amenințători ai crizei în care se zbătea statul puneau în primejdie unitatea și însăși existența imensului imperiu ce se întindea din Peninsula Iberică la Eufrat și din Scoția la prima cataractă a Nilului. „Barbarii", din ce în ce mai îndrăzneți, împingeau atacurile lor tot mai adînc pe pămîntul italic — așa cum nu mai cutezase nimeni de la Hannibal încoace. În iarna anului 270 e.n. — la cîteva luni de la proclamarea lui ca împărat de către legiunile dunărene — Aurelian reușise, grație unor eforturi supraomenești, să respingă peste Alpi o astfel de invazie care ajunsese pînă la Mediolanum (Milano) și Umbria. În urmă cu un deceniu, Gallia, Hispania, Britania, aproape întregul Occident, se desprinseseră de Roma, continuîndu-și o existență de sine stătătoare, care sfida autoritatea cezarului și a senatului roman. Dar mai grav decît toate acestea

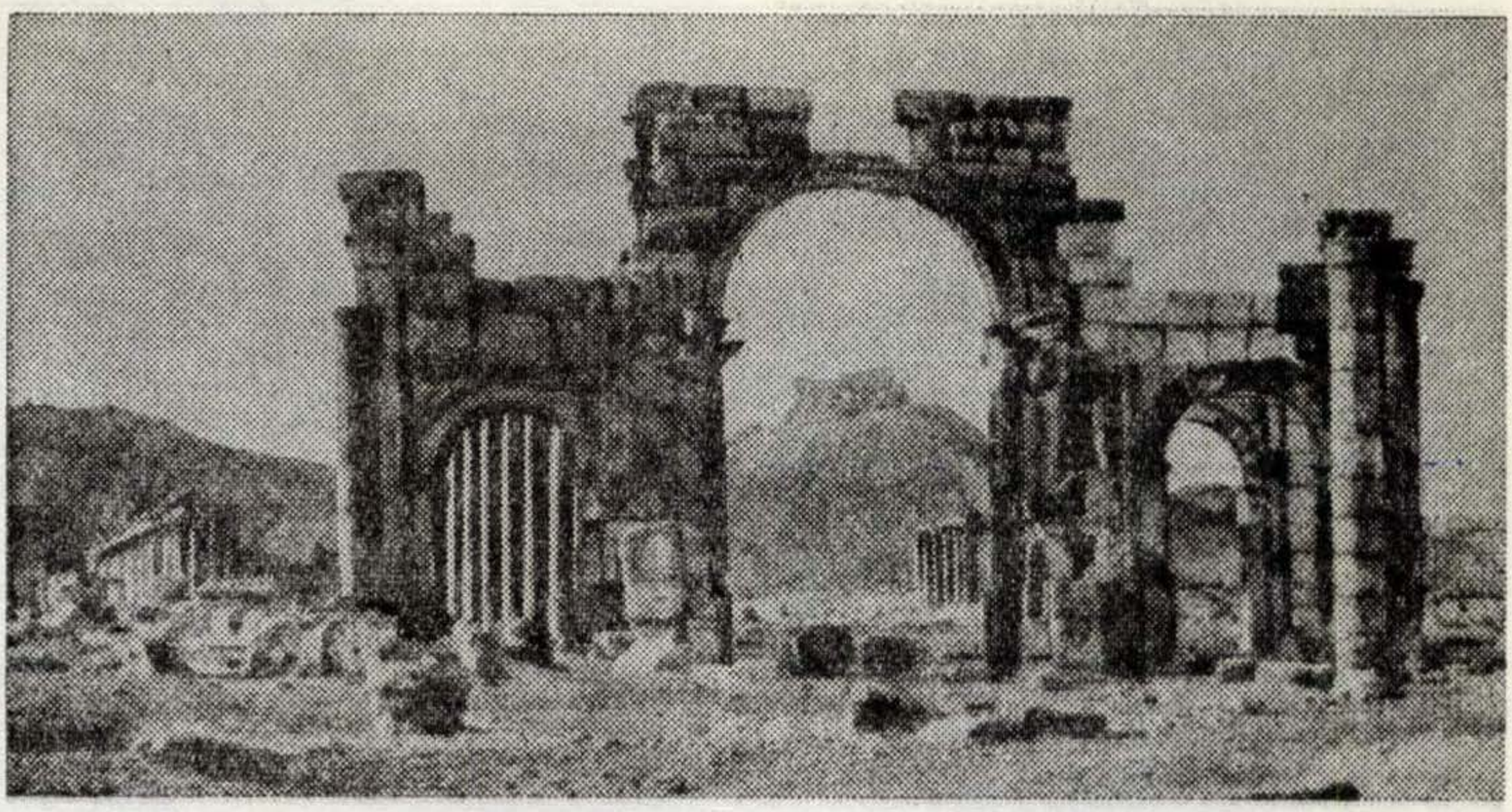

Din frumoasa „alee a colonadelor" s-a mai păstrat această „poartă", impresionant element al urbanismului palmyrean

ÎNFRUNTĂ UN IMPERIU

era faptul că în cele mai bogate provincii din Orient — Siria, Fenicia, Arabia, Cilicia, Asia, Cappadocia — nu se mai afla nici o legiune şi nici un soldat roman. Egiptul, grînarul imperiului, încetase de a mai trimite spre porturile Italiei vase încărcate cu cereale, astfel că spectrul foamei ameninţa pe cei aproape un milion de locuitori ai cetăţii de pe cele şapte coline.

Un car triumfal pentru o regină orientală

Monetăriile marilor oraşe ale Orientului — Alexandria, Antiohia, Cizic — începuseră în acele luni să bată monede de aur lipsite de efigia împăratului. Pe ele se puteau citi nume străine lumii latine. Constatarea era cu atît mai surprinzătoare, cu cît pe revers apărea imaginea unei femei — Zenobia — alături de cea a fiului ei — Vaballath. Armatele acestei suverane străbăteau ţinuturi îndepărtate, ameninţînd chiar Chalkedonul [1], cheia Europei. Stăpînă aproape necontestată a întregului Orient, înconjurată de o curte plină de fast şi strălucire, de generali, sfetnici şi cărturari iluştri, numele ei ajunsese în scurt timp pe buzele tuturor, fiind pus alături de acela al Cleopatrei.

Proiectele atribuite acestei regine, complet ignorată de imperiu în urmă cu cîţiva ani, stîrniseră rînd pe rînd uimirea, indignarea şi chiar revolta cetăţenilor Romei. Zvonul că semeaţa suverană ar fi pus să se construiască un car triumfal, cu care intenţiona să-şi facă intrarea în Roma. depăşise, prin îndrăzneala lui, tot ceea ce-i fusese dat ilustrei cetăţi să audă. Planul, în a cărui realizare eşuaseră rînd pe rînd, de-a lungul veacurilor, etruscul Porsenna, celtul Brennus, genialul strateg cartaginez Hannibal, Pyrrhos din Epir, seleucidul Antiohus III cel Mare, crudul rege al Pontului, Mitrhidates al VI-lea, eroicul conducător al dezmoştenităilor Ita-

[1] Oraş din antica Bithynie, în Asia Mică, în apropiere de Bizanţ (*n.r.*).

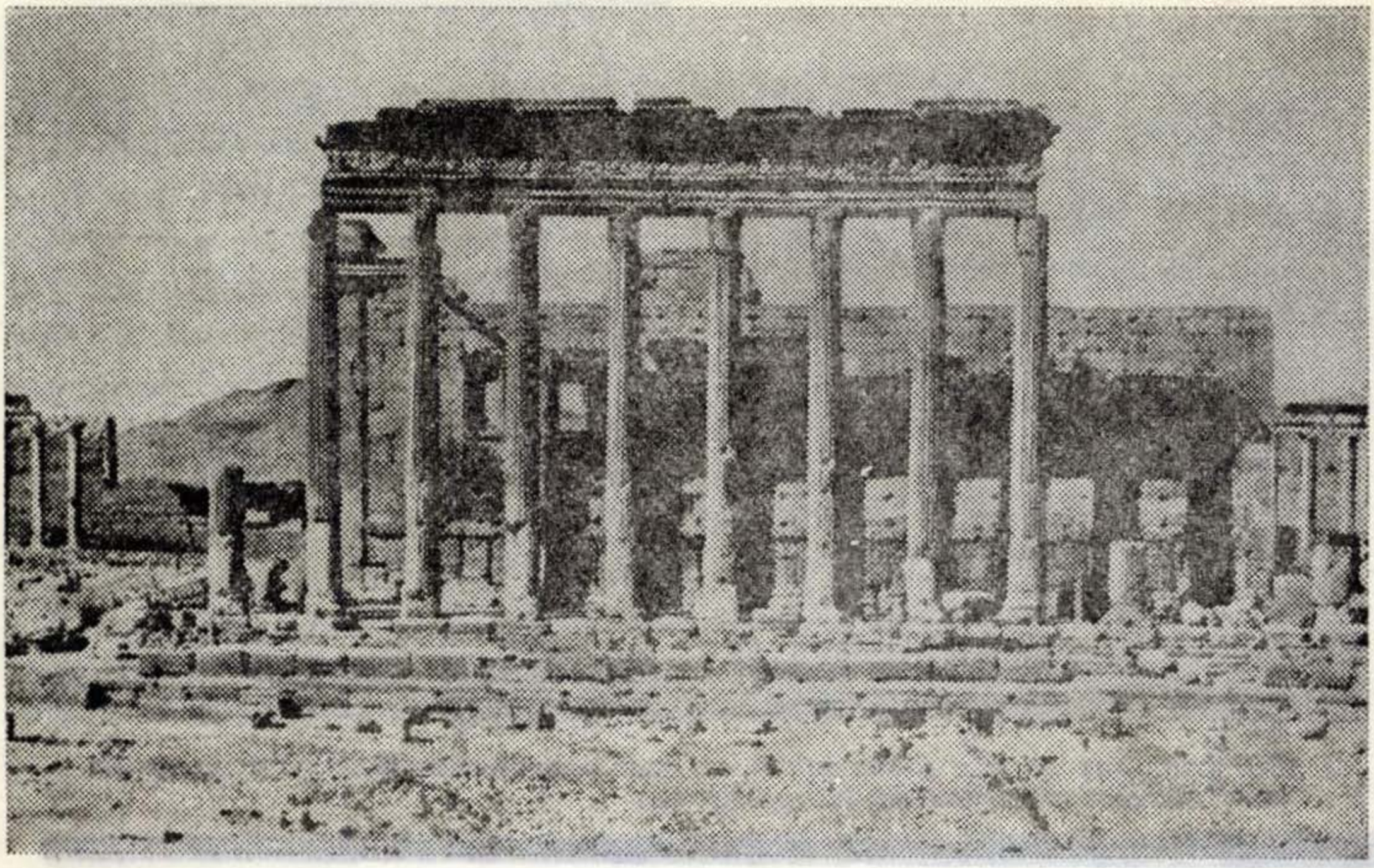

Supuşii Zenobiei îşi adorau zeii, construind în cinstea lor temple de o rară măreţie arhitectonică: templul zeului Baal

liei, Spartacus — era acum din nou fluturat cu ostentaţie.

Care era statul sau imperiul unde se plăsmuia un vis atît de cutezător? Pe ce resurse, nebănuite, se bizuia oare Zenobia cînd hotărîse să se măsoare cu Roma, cetatea care îşi sărbătorise, nu de mult, un mileniu de existenţă glorioasă? Visul se urzea undeva în Orient, la marginea imperiului, într-un oraş devenit o citadelă a nesupunerii şi revoltei împotriva tutelei romane: Palmyra. Un oraş purtînd un nume cu parfum exotic se încumeta să conteste Romei stăpînirea unor ţinuturi unde stindardele legiunilor fuseseră implîntate de peste patru secole, iar geniul latin ridicase oraşe, construise castre, apeducte, drumuri, punînd bazele dezvoltării unei noi civilizaţii.

În anul 1024 de la fundarea Romei, *Palmyra* se angaja într-un război deschis cu Roma.

Metropola deşertului

În pustiul sirian, la jumătatea drumului dintre Marea Mediterană şi Eufrat, în oaza Tadmor — popas obligatoriu în calea caravanelor care, pornind din Damasc, Emessa sau Antiohia, luau drumul Orientului — luase naştere o strălucită aşezare a antichităţii, menţionată încă din mileniul al II-lea î.e.n Ascensiunea metropolei deşertului a început, aparent paradoxal, o dată cu statornicirea stăpînirii romane pe pămîntul Asiei Mici. Situat la distanţă egală între Imperiul roman şi statul parţilor, oscilînd o vreme între cele două puteri, oraşul se transformă treptat într-una din cele mai animate pieţe de schimb între Orient şi Occident, dobîndind o importanţă comercială de prim rang.

În analele latine, Palmyra îşi datorează prima menţiune tentativei, de altfel eşuată, a legiunilor triumvirului Marcus Antonius, de a o jefui în cursul campaniei îndreptate împotriva parţilor (anul 41 î.e.n.). Avertizaţi din timp, cetăţenii se refugiaseră cu tot avutul lor dincolo de Eufrat. Statutul aparte al oraşului, intrat în orbita Imperiului roman în secolul I e.n., este definitiv fixat în timpul lui Hadrian, — după toate probabilităţile prin anii 128-129 — în urma vizitei împăratului. Un secol mai tîrziu, în anul 236, la Palmyra se mai întîlnea o inscripţie care îl proslăvea pe acesta.

Secolul al II-lea reprezintă o perioadă de puternică dezvoltare economică a Palmyrei. Beneficiind de o largă autonomie internă şi — într-o anumită măsură — chiar militară, de un contact strîns şi permanent cu Occidentul, folosind din plin pacea impusă de legiunile romane, oraşul cunoaşte o puternică înflorire comercială. Un decret palmyrean din anul 137 e.n., care fixa taxele vamale, arată varietatea

Turn funerar la Palmyra. Desen de Louis-François Cassas

Aurelian — învingătorul Palmyrei. Reprezentare pe o monedă emisă în timpul guvernării sale

mărfurilor care treceau pe aici : fructe exotice, lînă și țesături de purpură de Fenicia, parfumuri de Arabia, uleiuri din Siria, pește sărat, piei, sare, mătase, arme, sclavi asiatici. Societăți bancare și comerciale palmyreene aveau filiale în întregul Orient, dar și în Pannonia, Gallia, Hispania, Dacia și chiar la Roma. Detașamentele de cavalerie palmyreene, care se numărau printre unitățile de elită ale armatei romane, sînt cantonate pe Eufrat, pe Dunăre și pe Rin, dobîndindu-și de asemenea o faimă binemeritată în luptele din Africa de Nord.

Populația urbei, în cea mai mare parte de origine arabă, purtînd însă pregnant pecetea civilizației elenistice, rămîne refractară procesului de romanizare. În același timp, orașul se împodobește cu construcții somptuoase : palate, temple, piețe și colonade — mărturie elocventă a unei opulențe economice.

Această situație tinde să se schimbe radical, sub impulsul unor evenimente externe, la începutul deceniului al patrulea din secolul al III-lea. Dincolo de Eufrat, în statul part, un principe din familia Sasan' — Ardashir — se răsculase împotriva autorității suveranului arsacid, Vologeses al V-lea. Înfrîngerea, din anul 227—228, apoi executarea, la Ctesiphon, de către Ardashir, a organizatorului unei răzvrătiri — Artavasdes — marca ascensiunea unui nou imperiu. Acesta se întindea de la Indus și pînă la granița răsăriteană a Eufratului ; prin revendicarea moștenirii persane a lui Darius I, statul sasanid avea să devină, timp de patru secole, cel mai redutabil adversar al Romei în Orient.

Fiul și succesorul lui Ardashir I, Shapur (241—272), unul dintre cei mai capabili conducători ai statului, a inițiat o ofensivă îndrăzneață împotriva provinciilor romane. Raidurile cavaleriei sasanide s-au succedat la scurte intervale, pătrunzînd tot mai adînc în inima Asiei Mici.

Ocuparea gurilor Eufratului a constituit o grea lovitură pentru comerțul palmyrean. Perioadei de ascensiune sasanidă i-a corespuns o gravă criză a Imperiului roman. Stagnarea economică, devalorizarea monedei, instabilitatea politică, atacurile neîntrerupte ale popoarelor „barbare“ la toate hotarele, accentuarea procesului centrifug al provinciilor duc imperiul la marginea prăpastiei. În perioada care se scurge între asasinarea lui Severus Alexander (235 e.n.) și urcarea pe tron a lui Dioclețian (284 e.n.), în fruntea imperiului se succed nu mai puțin de 22 de împărați, dintre care doar doi sau trei sfîrșesc prin moarte naturală, iar unul sin-

gur ajunge să domnească 8 ani. Într-un singur an — 238 — Roma cunoaşte nu mai puţin de cinci împăraţi !

Principele „barbar" în apărarea civilizaţiei romane

Într-o epocă în care prestigiul Romei scădea vertiginos, iar armatele sasanide pustiau nestînjenit provinciile orientale, în jurul anului 260 e.n., Palmyra se impune brusc în actualitatea politică, ca o forţă capabilă să încline talerele balanţei. Afirmarea ei neaşteptată, dar strălucită, este legată de personalitatea lui Odenath, conducător de oşti talentat şi îndrăzneţ, diplomat iscusit, înarmat, în acele vremuri tulburi, cu un remarcabil simţ al posibilului.

Îngrijorat de eclipsa autorităţilor romane, de neputinţa lor de a asigura apărarea eficientă a graniţei de răsărit a imperiului, dar şi de interesele palmyreene tot mai serios periclitate, Odenath creează o forţă armată independentă, capabilă să apere, singură, destinele oraşului.

Încercînd să înfrunte armatele lui Shapur I, care pustiau Cappadocia, împăratul roman Valerian este atras la Edessa într-o cursă (anul 260 e.n.) şi făcut prizonier ; înfrîntă şi demoralizată, armata romană se retrage în debandadă. Suveranul sasanid, rămas stăpîn unic al provinciilor din Asia Mică, le jefuieşte în voie şi, încărcat de prăzi, porneşte netulburat spre Eufrat.

În apropiere de fluviu însă, armatele persane învingătoare sînt surprinse şi risipite de atacul fulgerător şi irezistibil al cavaleriei palmyreene. Această împrejurare a relevat lumii personalitatea politică şi strategică a comandantului palmyrean. Atacînd, Odenath juca soarta sa şi a Palmyrei pe o singură carte ; înfrînt, nu putea spera cel mai mic ajutor din partea Romei ; învingător — însă — principele Palmyrei a înţeles că trebuie să exploateze situaţia creată. Evenimentele care au urmat capturării lui Valerian l-au servit în chip strălucit.

Împotriva fiului, coregentului şi succesorului lui Valerian, Gallienus (260—268 e.n.) s-au revoltat comandanţii ultimelor legiuni romane din Orient : Fulvius Macrianus şi Ballista. În timp ce Macrianus, proclamat împărat, trecea în Illyria (unde a fost învins şi ucis de Aureolus), generalul lui Gallienus, Ballista, încerca, în numele celor doi fii ai lui Macrianus, să-şi extindă stăpînirea asupra întregului Orient.

Şi, paradox al istoriei, omul care s-a opus lui Ballista, în numele „împăratului legitim" Gallienus şi al unităţii imperiului, şi l-a înfrînt la Emessa, a fost Odenath. În urma acestei victorii, el rămîne unicul conducător al provinciilor orientale, restu-

rile forţelor romane îi sînt subordonate, iar Gallienus — legalizînd această situaţie — îi acordă titlul de *dux Orientis* şi cel de *„corector totius Orientis"* [2].

Anii care urmează reprezintă o apoteoză a activităţii suveranului Palmyrei. O nouă campanie, iniţiată împotriva imperiului sasanid, îl poartă pînă sub zidurile Ctesiphonului, capitala lui Shapur, pe care o asediază. Recucereşte şi reanexează majoritatea teritoriilor ocupate de suveranul persan. Este un moment unic în istoria Imperiului roman : un „barbar" apără singur întreaga frontieră răsăriteană a Romei, menţine prin armele sale unitatea statului şi guvernează, în numele împăratului, o serie de provincii !

Situaţia critică din Europa l-a împiedicat pe Gallienus, în tot decursul domniei sale, să încerce revizuirea acestei situaţii singulare. Iar Odenath a înţeles să menajeze susceptibilităţile imperiale, rezistînd tentaţiei de a se proclama împărat şi mulţumindu-se cu realitatea puterii.

O invazie a goţilor îl recheamă însă, după un timp, în Asia Mică. În împrejurări rămase pînă astăzi tulburi Odenath este asasinat, împreună cu fiul său, asociat la domnie (266—267 e.n.). O intrigă a Romei — sau a soţiei sale, Zenobia — care se temea că ar putea fi îndepărtată de la putere ?

Marea confruntare

Zenobia este proclamată regină, domnind în numele fiului ei minor — Vaballath. Personalitatea Septimiei Zenobia (pe adevăratul ei nume Bat-Zabbai) a fost invocată adesea, încă din vremea vieţii ei, de numeroşi retori. I s-au acordat cu generozitate atributele înţelepciunii, frumuseţii, inteligenţei, curajului, culturii — care au situat-o în galeria marilor personalităţi feminine ale antichităţii.

Regina a împodobit Palmyra cu construcţii impresionante. Profitînd de situaţia dificilă în care se zbătea Roma, ea a trecut la aplicarea planului de a transforma întregul Orient într-un imperiu independent, reunit sub sceptrul Palmyrei. Renunţînd la situaţia din timpul lui Odenath, ea şi-a dat pe faţă intenţiile, trimiţînd pe generalul Zabdas să ocupe Egiptul. Această misiune o dată îndeplinită, escadroanele palmyreene trec la cucerirea ultimelor redute romane din nordul Asiei Mici.

Iată însă că pînă la urmă planurile semeţei regine s-au lovit de energia unui modest ilir, originar din Moesia, care, cu cîteva luni în urmă, fusese proclamat împărat : Lucius Domitius Aurelianus.

Pentru a face faţă multiplelor primejdii ce ameninţau imperiul, Aurelian (270—

[2] Unificatorul întregului Orient — *n.a.*

275 e.n.) nu se putea bizui decît pe forța a 14 legiuni. La începutul domniei sale duce mai multe campanii fulgerătoare ; la Dunărea de Mijloc, împotriva sarmaților și vandalilor ; în nordul Italiei, împotriva alamanilor ; revine apoi la frontiera dunăreană și dispune retragerea armatei și administrației romane din Dacia în vederea întăririi apărării provinciilor din Peninsula Balcanică și a asigurării spatelui frontului înainte de înfruntarea decisivă cu Palmyra.

Apoi trece la organizarea campaniei din Orient. Metropola deșertului se profilează atît de primejdioasă, încît Aurelian pregătește două armate ; un corp expeditionar, în frunte cu Probus — cel mai talentat general al său (viitor împărat al Romei în 276—282 e.n.) — are însărcinarea de a recuceri, pe calea mării, Egiptul. Grosul forțelor romane, sub conducerea nemijlocită a împăratului, pătrund în Asia Mică, obiectivul principal fiind Palmyra.

Plecînd din orașul pe care Constantin cel Mare îl va transforma mai tîrziu în noua capitală a imperiului, Aurelian își începe campania la începutul anului 272 e.n. Înaintează prin Bithynia, întîmpinînd la Tyana prima rezistență. După un asediu care amenința să se prelungească, orașul este ocupat datorită unei trădări. Aurelian a tratat însă cetatea cu multă clemență. A fost o politică abilă, aplicată consecvent față de orașele și provinciile raliate Palmyrei, care nu va întîrzia să-și arate roadele.

O eroare fatală

La porțile Siriei — acolo unde Darius al III-lea încercase, cu secole în urmă, să i se opună lui Alexandru Macedon —, în apropiere de cel mai important oraș al imperiului palmyrean, Antiohia, se aflau concentrate forțele Zenobiei.

Pe malul nordic al fluviului Orontes, cele două armate se înfruntă pentru prima dată. Cavaleria ușoară romană, formată în special din unități dalmate și maure, nu poate rezista șarjei palmyreenilor și se retrage. În schimb, înaintarea irezistibilă a infanteriei romane mătură centrul dispozitivului palmyrean, amenințînd flancurile și căile de retragere.

Și astfel, balanța se înclină în favoarea Romei. Generalul Zabdas — favoritul Zenobiei — reușește să-și retragă, destul de ordonat, forțele în Antiohia, unde răspîndește zvonul înfrîngerii romane ; pe străzile orașului este plimbat un prizonier îmbrăcat în haine strălucitoare, dat drept Aurelian. În aceeași noapte, armata palmyreană părăsește cetatea, îndreptîndu-se spre Emessa, ultima citadelă în calea romanilor spre Palmyra.

Ocupînd o poziție care permitea desfășurarea în voie a cavaleriei grele palmyreene, pe cîmpia din fața Emessei, Zenobia, bizuindu-se pe superioritatea numerică a celor peste 70 000 de soldați ai săi, hotărăște să recîștige, într-o confruntare decisivă, întreg teritoriul pierdut.

Basorelief caracteristic pentru arta metropolei deșertului

Bătălia se angajează, ca și la Antiohia, printr-o șarjă a cavaleriei palmyreene. Aurelian, conștient de situație, ordonă cavaleriei romane să cedeze teren, ceea ce provoacă o adevărată derută. Zabdas se lasă atras în capcană și comite eroarea, tragică, de a nu opri la timp urmărirea. Astfel, principala forță de șoc a armatei palmyreene este antrenată, un timp, departe de cîmpul de luptă. Răgazul este suficient pentru ca legiunile romane să înfrîngă decisiv infanteria palmyreană, ca și contingentele aliate cetății care alcătuiau centrul liniei de bătaie.

Cînd, epuizată de urmărire, cavaleria palmyreană revine pe cîmpul de luptă și încearcă — eroic, dar zadarnic — să schimbe soarta bătăliei, sfîrșește prin a fi complet zdrobită. Consiliul de război, ținut la Emessa de către Zenobia, constată imposibilitatea unei noi înfruntări, dar hotărăște apărarea Palmyrei pînă la sosirea ajutoarelor sasanide.

Noua etapă a campaniei, care începe după sîngeroasa bătălie de la Emessa, este, în multe privințe, mai dificilă pentru armata romană.

Înainte de a ajunge în fața capitalei, trebuiau străbătute ținuturi aride, cu populații devotate Zenobiei. Asediul orașului și asigurarea unei linii de comunicații și aprovizionare expusă raidurilor cavaleriei

(Continuare în pag. 69)

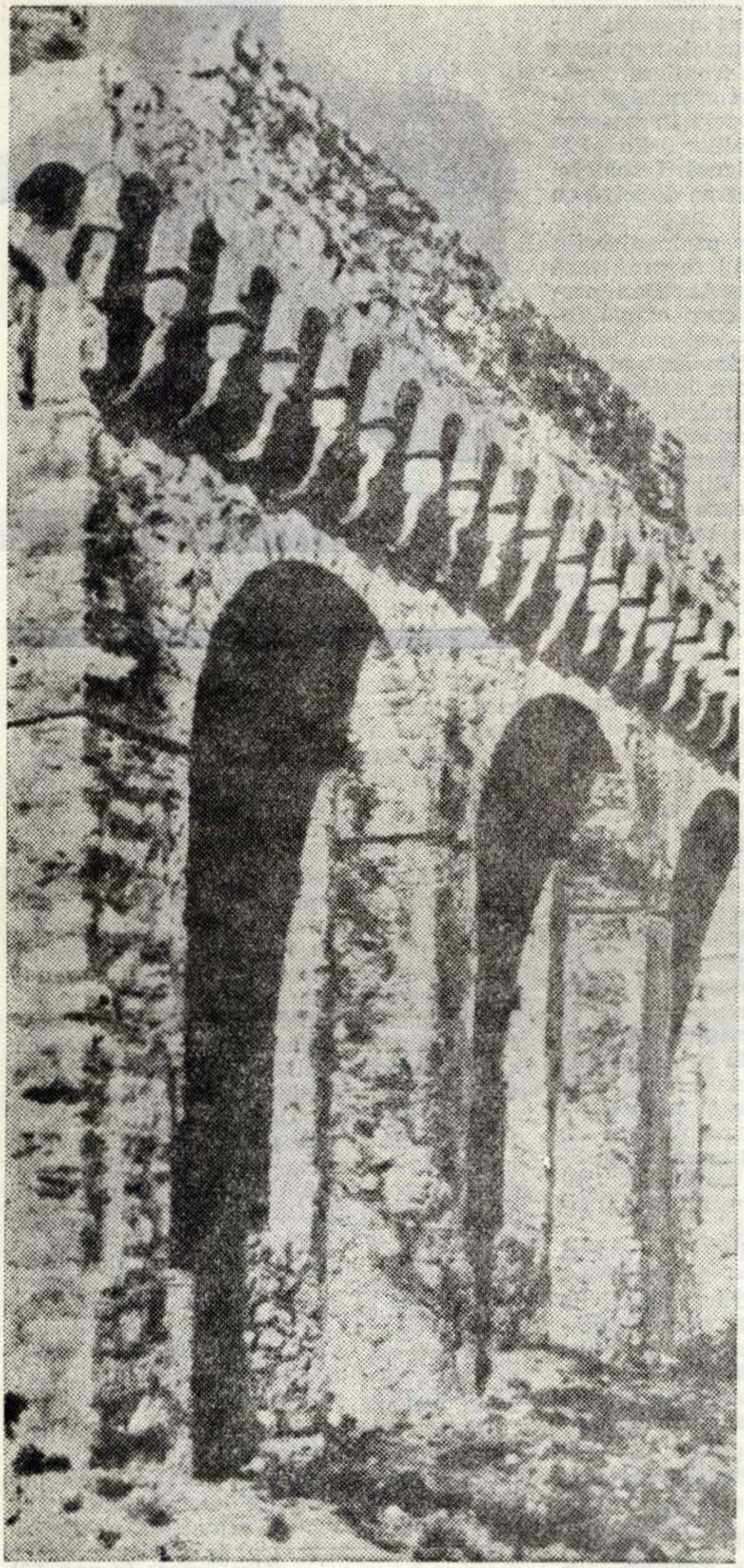

„Oare cînd, Stăpîne, te vei opri?

Atunci cînd are să se oprească cel ce umblă înaintea mea!"

Așa istorisesc Filostorg, Nichifor Calist și alții răspunsul dat de Constantin cel Mare celor care se minunau că nu încetează să însemne cu vîrful suliței sale viitorul lăcaș al zidurilor de împrejmuire ale orașului, pe care pornise să-l clădească pe locul vechiului Bizanț.

La zidirea Constantinopolului (pe grecește „orașul lui Constantin"), sulița înlocuia astfel plugul lui Romulus. Și, precum un zbor de vulturi îi servise celui dintîi la întemeierea Romei, tot așa se povestește că drumul către Bizanț i-ar fi fost arătat lui Constantin tot de niște vulturi...

Măreţe şi tăcute, aceste ruine au cunoscut epoca de sfîrşit a împărăţiei bizantine. Ele fac parte din curtea Paleologilor de la Mistra (Peloponez) şi au fost clădite în a doua jumătate a veacului al XIV-lea

TREPTELE BIZANTULUI

Pe un mozaic al bisericii sf. Vitale din Ravena, datînd de la mijlocul veacului al VI-lea, ni s-a păstrat chipul vestitului împărat Justinian însoţit de alaiul său

PETRE Ş. NĂSTUREL
doctor în istorie

Săpăturile pentru înălţarea zidurilor oraşului au început la 4 noiembrie 326, atunci cînd soarele intra tocmai în constelaţia Săgetătorului. Riturile păgîne săvîrşite cu acest prilej avură de scop să aşeze noul oraş sub ocrotirea „Zeului Soare". S-a înălţat, de altfel, şi o uriaşă coloană de porfir, avînd în vîrf o statuie cu capul încununat de raze. Dacă creştinii socoteau că este chipul împăratului, păgînii în schimb credeau că e acela al Soarelui Apollo. Naşterea Constantinopolului este, aşadar, învăluită într-o simbioză păgino-creştină, menită să mulţumească pe toată lumea.

A doua Romă

Despre zidul de împrejmuire se bănuieşte că a fost un zid simplu, întărit din loc în loc cu turnuri şi avînd, firește, mai multe porţi ; cuprindea înăuntrul lui şapte dealuri, ca şi Roma. După veacul al IX-lea, zidul, probabil, nu mai fiinţa, întrucît nu mai este amintit de scriitorii bizantini ; astăzi însă arheologia scoate la iveală urmele lui.

Constantin îşi clădi un palat uriaş ; făcu hipodromul şi apeductele, poate şi un port ; de asemenea, construi forumul care-i poartă numele, precum şi multe alte edificii. Vechiul Bizanţ îşi păstră templele păgîne, dar noul Constantinopol avea şi biserici.

Întocmai ca vechea Romă, „a doua Romă", cum era supranumită (mai tîrziu i se va spune Roma Nouă), găzduia un senat. Membrii acestuia îşi făcură şi ei palate în noua capitală. Marii stăpînitori de pămînt din Asia şi din Pont trebuiră să-şi clădească şi ei cîte o locuinţă la Constantinopol.

După aproape patru ani de trudă îndîrjită, Constantinopolul se isprăvi de construit. Inaugurarea a avut loc la 11 mai 330. Sinaxarul (calendarul) bisericii ortodoxe păstrează pînă astăzi amintirea faptului.

Pricinile pentru care Constantin cel Mare a clădit Constantinopolul şi a mutat acolo capitala împărăţiei romane sînt multe. De mult se făcea auzită la Roma şi în întreaga împărăţie chemarea Răsăritului. Mai înainte, Diocleţian încercase să aşeze scaunul împărăţiei la Nicomedia, în Asia Mică. Constantin îşi înlăturase rivalii care aspirau la putere, dar avea de făcut faţă altor primejdii mari. Una dintre ele se profila la Dunărea-de-Jos, unde goţii, aşezaţi în Moldova şi Muntenia noastră, ameninţau să treacă peste Dunăre şi să năvălească în Dobrogea şi Bulgaria de azi, iar de acolo, în întreaga împărăţie. O altă primejdie se ivea în Asia Mică : la graniţa Eufratului zăngăneau armele Persiei Sasanizilor. Singurul punct strategic de unde se putea face faţă acestor două primejdii era tocmai vechea aşezare a Bizanţului, la întretăierea drumurilor de uscat dintre Europa şi Asia şi la încrucişarea căilor de apă ale Mediteranei, Egeei şi Pontului Euxin. Din Bizanţ, oştile împărăteşti puteau să ajungă uşor şi repede pe Dunăre, pe Eufrat, pe Tigru, pentru a cuprinde şi mătura duşmanii. Pe de altă parte, bogăţiile Răsăritului erau la Constantinopol mai la îndemîna împărăţiei decît la Roma. Constantinopolul şi-a asigurat astfel locul cel dintîi.

Împărăţia lui Constantin cel Mare îmbrăţişa toată lumea civilizată de atunci ; era moştenitoarea civilizaţiei greco-latine. În Europa, malul stîng al Rinului, ca şi cel drept al Dunării însemnau hotarul împărăţiei ; la aceasta se adăugau : Anglia (fără Scoţia şi Irlanda) ; ţărmul Gruziei pînă la poalele Caucazului ; Marocul, Algeria, Tunisia, Libia şi Egiptul în Africa ; Palestina, Arabia, Mesopotamia, Capadocia în Asia. Cu alte cuvinte, ţările din jurul Mediteranei, Adriaticii şi Mării Egee, împreună cu o parte din bazinul Mării Negre, alcătuiau împărăţia.

Prin moştenirile lor culturale, prin traiul lor, prin limbile ce le vorbeau, locuitorii acestei împărăţii se deosebeau mult între ei. Dar puterea armatelor romane îi ţinea pe toţi sub un singur sceptru. Se putea crede că, treptat, prestigiul limbilor greacă şi latină avea să întărească unificarea părţilor care alcătuiau împărăţia.

Mutarea capitalei de la Roma la Constantinopol inaugura o nouă etapă în istoria Imperiului roman. Această treaptă era însă totodată cea de zămislire a unei viitoare împărăţii, *împărăţia bizantină*. Aceasta avea să se nască de fapt o dată cu scindarea Imperiului roman, prin ruperea legăturii care unea într-un tot Răsăritul şi Apusul.

În veacul al X-lea, cînd Bizanţul nu pierduse încă speranţa redobîndirii vechii sale faime, la catedrala din Torcello (Italia), iscusiţi meşteri bizantini au sculptat aceşti păuni, simbol al unei netăgăduite prezenţe constantinopolitane în arta italică

Zenon, Anastasie sau Justinian? Iată o enigmă pe care istoricii de artă vor s-o dezlege studiind acest diptih împărătesc, păstrat la Paris în Muzeul Luvru şi cunoscut sub numele de „Fildeşul Barberini". Singurul lucru cert este că fildeşul reprezintă un împărat bizantin din veacul al V-lea sau al VI-lea

Din nou stăpîni pe „Mare Nostrum"

Nu putem să prezentăm, în cuprinsul acestui articol, o istorie a împărăţiei bizantine, ci doar să arătăm fazele, „treptele" mai însemnate pe care le-a urcat şi le-a coborît, în decurs de peste o mie de ani, acest stat, ale cărui înrîurire şi cultură au însemnat atît de mult în istoria omenirii.

Trecînd, aşadar, peste domniile, cumplite adesea, slăvite uneori, ale urmaşilor lui Constantin, care răposase în 337, vom aminti pe cea a lui Teodosie cel Mare (379—395): acesta, la rîndul său, încredinţă împărăţia celor doi fii: Arcadie (395—408) căpătă partea de răsărit, cu Constantinopolul, iar Honoriu — Apusul. Moartea lui Teodosie a însemnat împărţirea definitivă a împărăţiei, deşi în mintea împăratului nu fusese vorba să taie în două statul roman, ci doar să aşeze doi împăraţi în fruntea celor două mari regiuni geografice din care era alcătuit.

Sub loviturile date de năvălitorii germanici, Apusul avea să se prăbuşească, pe cînd Răsăritul se închega mai puternic în jurul Constantinopolului şi a împăratului de acolo.

Între anii 450 şi 480, pe scaunul constantinopolitan se perindă mai mulţi împăraţi, Leon I, Zenon, Anastasie. Acesta din urmă a făcut mult pentru întărirea militară şi financiară a împărăţiei, într-o vreme cînd certurile teologice (boala de nevindecat a Bizanţului creştin de-a lungul întregii sale vieţuiri) măcinau fiinţa statului. Prin Anastasie, şi-au croit drum reprezentanţii elementului ilir, de limbă latină, care va redobîndi curînd conducerea treburilor împărăţiei.

Urcarea, în anul 527, a lui Justinian în scaunul împărătesc, rămas gol după moartea unchiului său Justin I, a însemnat întoarcerea privirilor împărăţiei înspre apusul pierdut: noul împărat era un ilir de limbă latină, dornic să alipească ceea ce fusese cîndva pierdut şi înstrăinat din hotarele considerate istorice şi firesti ale împărăţiei. Trufaşul Justinian, sprijinit de soţia sa Teodora, hotărî întregirea statului. Punînd capăt războiului cu perşii, la răsărit, noul împărat cuceri din nou de la vandali o bună parte din Africa apuseană, de la ostrogoţi Italia şi Dalmaţia, de la vizigoţi Spania de miazăzi. Creştinii de limbă latină şi de credinţă catolică, care nu puteau suferi pe cuceritorii lor germanici, ajutară oştile dezrobitoare ale unor generali cu faimă, ca Belisarie, Ioan Troglita şi Narses. În anul 548, Constantinopolul era din nou stăpîn pe cea mai mare parte din *Mare Nostrum*, lumea mediteraneană, ca şi pe Roma, Ravena, pe insulele Mării Mediterane (Sardinia, Corsica, Balearele). Totuşi Galia, cea mai mare parte din Spania, Noricul, Retia, Marocul de astăzi rămîneau mai departe în afara graniţelor împărăţiei, iar „barbarii" erau doar înfrînţi, dar nu nimiciţi şi puteau constitui oricînd o nouă ameninţare.

În curînd, şahul — împăratul Persiei Hosroes I Anuşirvan —, călcînd pacea „veşnică" pe care o încheiase cu Justinian la 532, avea să se năpustească asupra Siriei bizantine. Justinian fu nevoit să răscumpere pacea, în anul 562, pentru 50 de ani, cu preţul a foarte mult aur. Perşii părăsiră ţărmul Mării Mediterane, unde ajunseseră, precum şi malul răsăritean al Mării Negre (ţara Lazilor).

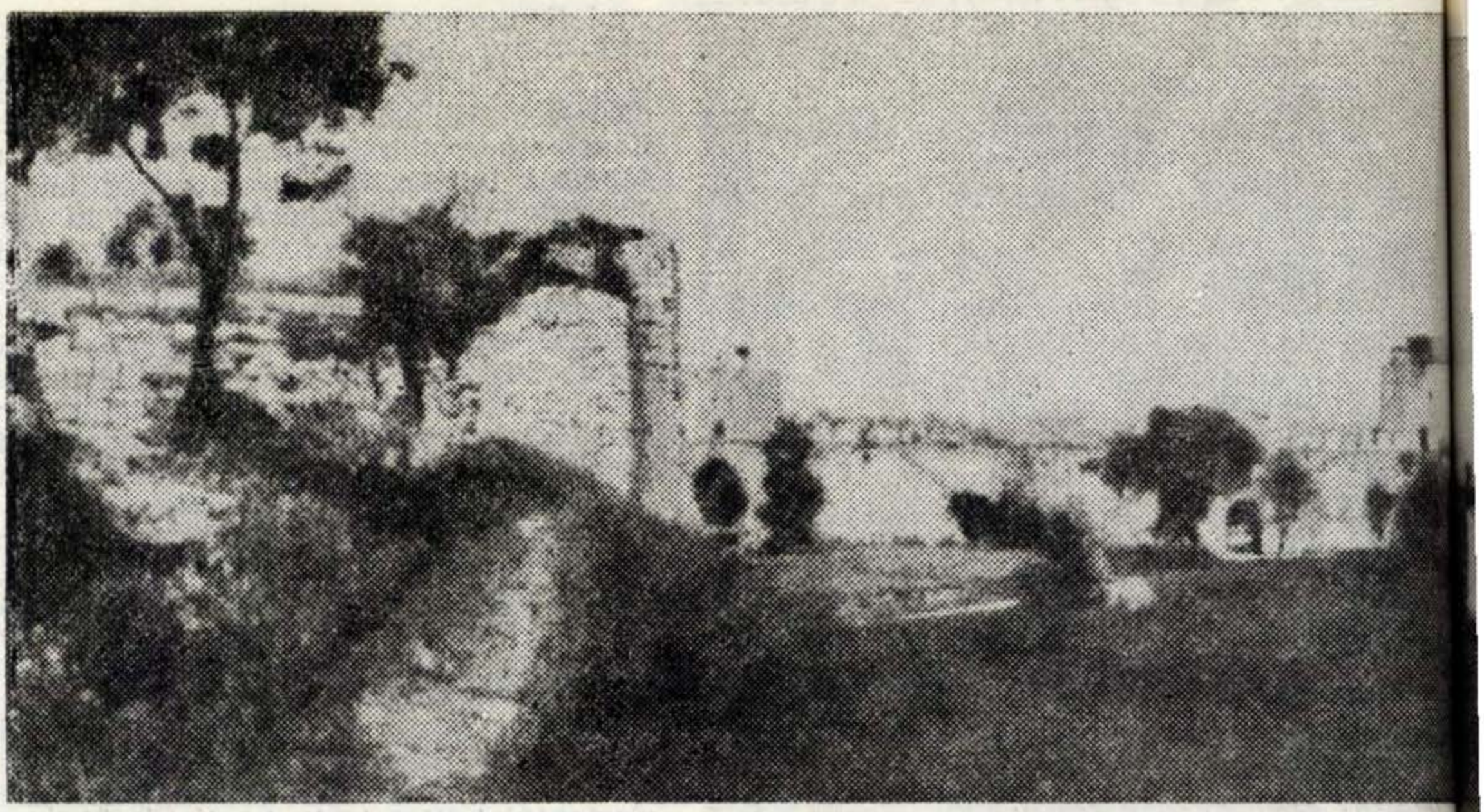

„Cetatea celor şapte turnuri" chemată după Mahomed Cuceritorul, Edicule, a cunoscut prima ei perioadă de glorie în vremea împăraţilor bizantini

După primejdia persană se ivi cea hunică şi slavă. Hunii au putut fi pînă la urmă izgoniţi. În ce priveşte pe slavi, aşezaţi dincoace de Dunăre, ei năvăleau adesea în împărăţie, ţintind Constantinopolul, Tesalonicul, Grecia pînă la Peloponez. Înfrînţi, dar niciodată cu totul nimiciţi, slavii au izbutit să se aşeze statornic în Balcani. Trecerea lor în Peninsula Balcanică avea să lipsească împărăţia bizantină de bogate ţinuturi pe care le stăpînise încă de pe vremea romanilor.

În istoria omenirii un lucru îi păstrează mai departe lui Justinian o faimă nepieritoare : opera sa legislativă, care stă ca o stîncă la temelia dreptului civil modern.

Iconoclaşti şi iconoduli

La 565, marele împărat muri.

Urmaşii lui aveau să părăsească treptat Italia, în afară de exarhatul Ravenei. Războiul cu perşii se aprinsese iarăşi, iar la Dunăre slavii şi avarii erau din nou activi.

Greutăţilor financiare ale împărăţiei li se adăugau acum neînţelegeri între papa Grigore cel Mare şi patriarhul Ioan Postitorul din Constantinopol. În sfîrşit, tiranica domnie a împăratului Foca (602—610) se prăbuşi atunci cînd un alt pretendent, Heraclie, sosi la Constantinopol cu cîteva corăbii şi puse mîna pe putere.

Heraclie întemeie la rîndu-i o nouă dinastie (610—717). Cu lunga-i domnie (610—641) se socoteşte de unii istorici că treapta romană a istoriei bizantine se încheiase, începînd acum cea cu adevărat bizantină. Veacul al VII-lea este străbătut de o criză adîncă, din care chipul împărăţiei va ieşi altfel plămădit, atît în alcătuirea sa geografică şi etnică, cît şi pe plan economic, politic şi bisericesc.

Acum se iveşte o grea primejdie pentru Bizanţ, venită de la arabii susţinuţi de noua lor ideologie religioasă. Dacă pînă în 628 Heraclie izbutise să ia înapoi de la perşi Antiohia, Ierusalimul şi Alexandria (de acum înainte îşi va spune *basileus*, „împărat", întocmai ca şahii Persiei), Bizanţul pierde în 636 Siria, în bătălia de la Iarmac, cîştigată de arabii aflaţi în plin avînt ; urmează pierderea Ierusalimului şi a Palestinei în 637 ; vine, în 639, rîndul Mesopotamiei, iar doi ani mai tîrziu Egiptul şi Alexandria ajung sub stăpînirea islamică, ca şi ţărmul african, insulele Cipru şi Rodos şi alte ţinuturi. Între 673 şi 677, primejdia vine să bată pînă şi la zidurile Constantinopolului. Constantin al IV-lea Pogonat (668—685) — „cel bărbos" — scapă de asaltul arab datorită folosirii „focului grecesc". Taina îi fusese vîndută de un arhitect sirian, Calinic. Era, pare-se, un amestec de pucioasă şi de uleiuri de petrol, care, aruncat prin nişte sifoane anume, putea să ardă pe apă, pîrjolind astfel corăbiile duşmane. Marina bizantină şi-a păstrat de aceea multă vreme supremaţia asupra vrăjmaşilor.

Sfîrşitul veacului al VII-lea consemnează naşterea statului bulgar. Hotarul Bizanţului ajunse astfel să părăsească Dunărea (în afară de Deltă, s-ar părea) pentru a se aşeza prin munţii Traciei.

Veacul al VIII-lea nu va întîrzia să însemne o nouă treaptă în desfăşurarea isto-

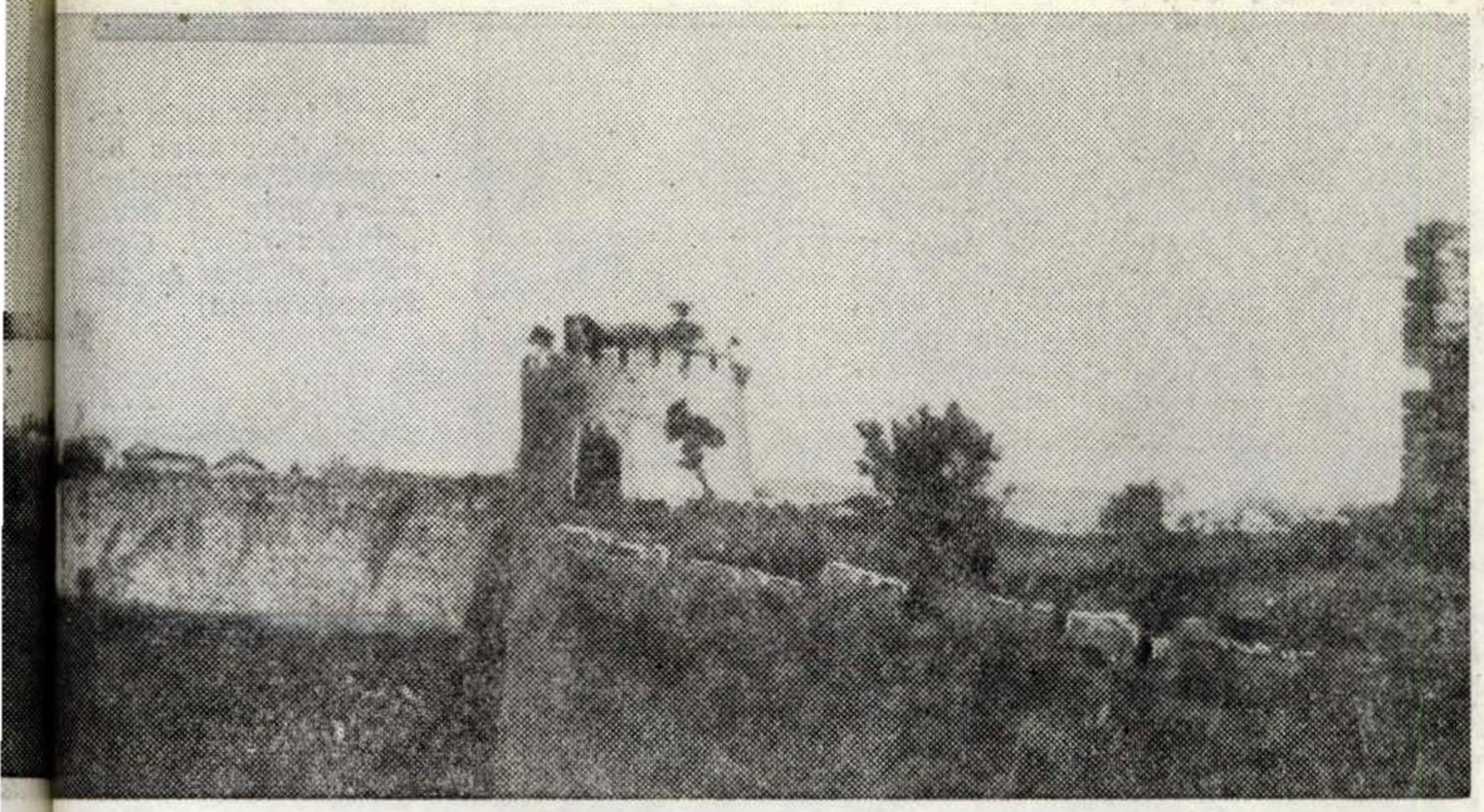

rică a împărăției bizantine. Teodosie al III-lea își părăsește coroana în 717, cînd strategul (guvernator militar) Leon, este la putere. Astfel începe dinastia zisă *isauriană* — după ținutul său de baștină — (717—802), căreia îi urmează — după domniile foștilor dregători Nichifor I (802—811), de neam arab, și Leon al V-lea (813—820) de neam armean — o altă dinastie, numită *amoreană* (820—867), al cărei începător este Mihail al II-lea, născut în Frigia, la Amorium.

Acest lung răstimp din istoria bizantină este cunoscut ca perioada iconoclastă. Iconoclasmul a fost o mișcare religioasă, dar cu substrat politic și social, caracterizată prin atitudinea credincioșilor față de icoane. Pe cînd iconoclaștii voiau înlăturarea, și chiar nimicirea acestora, sub cuvînt că cinstirea adusă icoanelor este o idolatrie, o superstiție, iconodulii, dimpotrivă, luîndu-le apărarea și înmulțindu-le peste tot, spuneau că prin ele cinstirea mergea către dumnezeire și către sfinții zugrăviți pe ele. Nu puțini oameni și-au dat viața pentru una sau alta din aceste două tabere, iar foarte mulți au îndurat chinuri și au înfundat închisorile. Cearta aceasta a ajuns să fie o luptă între puterea de stat și biserică, călugării, mai ales, fiind aceia care apărau cu înverșunare icoanele. Leon al III-lea și Constantin al V-lea au fost împărați iconoclaști. Împărăteasa Irina (797—802), dimpotrivă, se arătă ca o apărătoare a icoanelor. Nichifor I (802—811) fu destul de tolerant, deși hotărî surghiunirea unor monahi cu faimă. În schimb, Leon al V-lea Armeanul, Mihai al II-lea, Teofil au fost iconoclaști, pînă cînd împărăteasa iconodulă Teodora restabili în 842 și 843 cinstirea icoanelor în toată măreția lor, la 11 martie 843 sărbătorindu-se reînscăunarea ortodoxiei, adică a „dreptei credințe". Biserica ortodoxă sărbătorește de atunci biruința sa asupra iconoclaștilor.

Cruciații — treaptă de durere și încercare

În curînd. Bizanțul se va sui pe încă o treaptă, cea mai strălucită, într-un fel, din istoria sa, și care poartă numele unei noi dinastii, dinastia *macedoneană* (867—1056). Numele și-l trage din obîrșia împăratului Vasile I, care, deși armean de neam, se născuse în Macedonia. Uciderea celui din urmă împărat amorean, Mihail al III-lea, îl așează în 867 pe Vasile în fruntea împărăției. Fiii săi, Leon Înțeleptul (886—912) și Alexandru (886—913) domniră împreună. Leon a rămas vestit prin opera sa legislativă, ca și prin cele patru căsătorii pe care le-a încheiat în scopul de a avea un moștenitor de parte bărbătească. În sfîrșit, dobîndit, acesta a ajuns cărturarul împărat Constantin al VII-lea Porfirogenetul (913—959), nevoit să împartă puterea cu amiralul Roman I Lecapenul (920—944), un armean care știe cu adevărat să cîrmuiască împărăția. Teofana, văduva lui Roman al II-lea (acesta era fiul Porfirogenetului), se mărită din nou, în 963, cu vestitul general Nichifor al II-lea Foca (963—969). Acesta a fost omorît însă la 969 de Ioan I Țimischis, alt general armean, care, spre a-și legitima pretențiile, se însură cu o soră a lui Roman al II-lea.

Între 976 și 1028 domnesc, împreună, cei doi fii ai lui Roman al II-lea: unul este marele împărat Vasile al II-lea, iar celălalt, Constantin al VIII-lea. După ei domnește

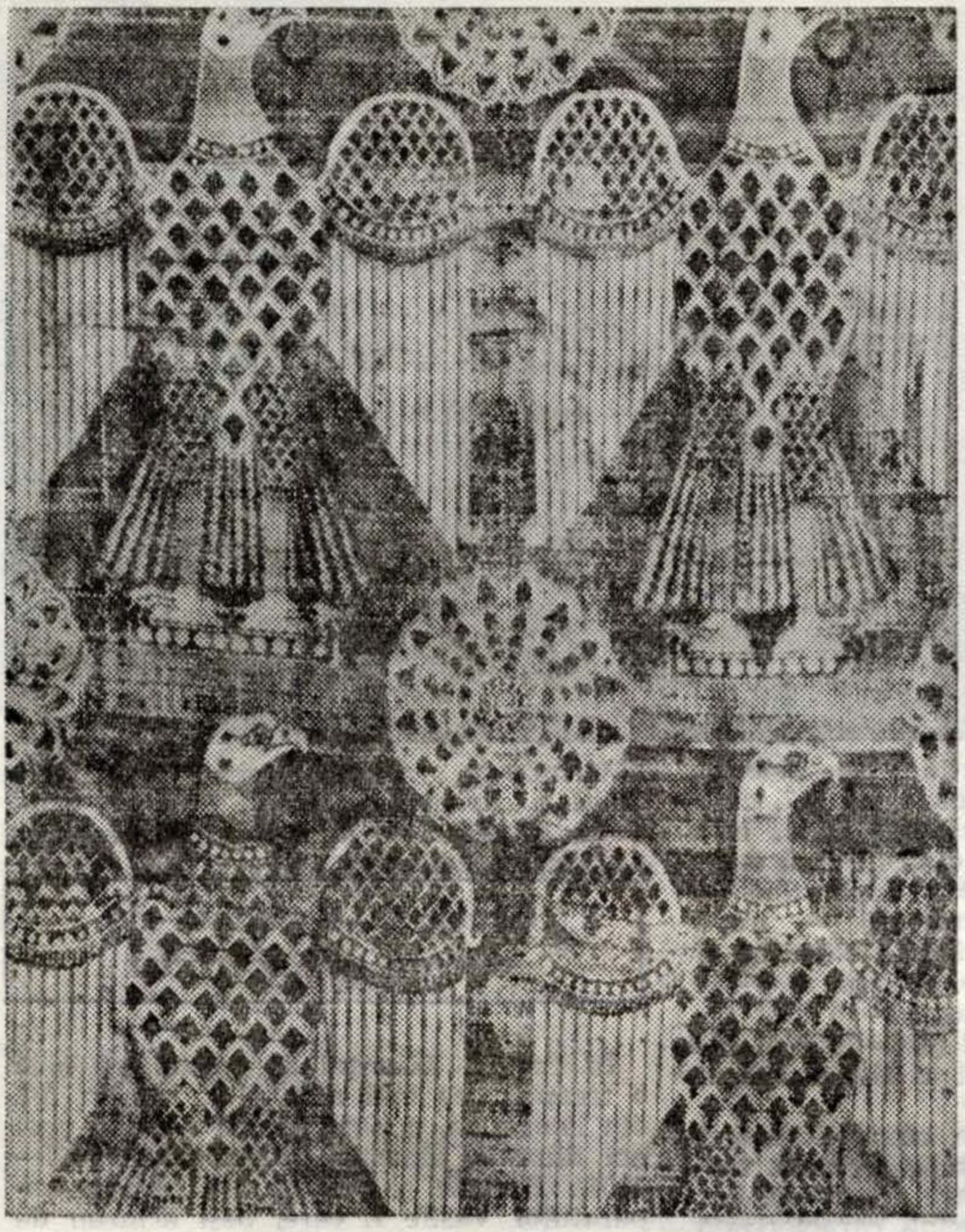

Între frumoasele țesături decorative bizantine din veacul al X-lea este și acest „giulgiu al sf. Germain", păstrat la Auxerre (Franța)

Migăloasa artă a decorării capitelurilor a cunoscut la bizantini o mare dezvoltare. Capitel de la biserica sf. Vitale din Ravena datînd aproximativ din anii 530—547

împărăteasa Zoe, împreună cu cei trei bărbați, pe care-i va alege pe rînd : Roman al III-lea Arghir, Mihail al IV-lea Paflagonianul, Constantin al IX-lea Monomah.

Împărații macedoneni au fost fie ostași (cei mai mulți dintre ei), fie cărturari. Vremea dinastiei lor cunoaște o înflorire socială și culturală deosebită. Războaiele cu arabii, bulgarii, rușii, pecenegii, selgiucizii umplu letopisețele acelei vremi, care ne-au păstrat multe mărturii artistice și literare. La Constantinopol se dezvoltă universitatea ; apare încă o pravilă (Basilicalele) ș.a.m.d.

Dinastiei macedonene îi urmează o perioadă tulbure, între 1056 și 1081. Puterea de stat intră în conflicte aprige și nesfîrșite cu marii latifundiari din împărăție, îndeosebi din Asia ; aceștia sînt totodată și căpeteniile oștilor și încearcă, care mai de care, să pună mîna pe putere.

O nouă dinastie, cea a marilor împărați *Comneni*, este inscăunată în anul 1081, o dată cu urcarea lui Alexie I pe scaunul constantinopolitan. Noi primejdii amenință împărăția : normanzii, urmați, la scurt timp, de gloatele lacome și bine înarmate ale cruciaților. Acești apuseni vor răni fără leac trupul îmbătrînit al vechii împărății romane de Răsărit, căreia turcii îi vor da mai tîrziu loviturile de moarte.

O dată cu Alexie I Comnenul, marii stăpînitori de pămînt și generalii repurtează victoria. Oștean viteaz, om înțelept și șiret, Alexie (1081—1118) va duce lupte crîncene împotriva pecenegilor, a bogomililor, a turcilor selgiucizi. Fiul său, Ioan al II-lea (1118—1143), se va război cu ungurii și sîrbii, iar în Asia Mică va redobîndi Cilicia prin puterea armelor. Manuil I (1143—1180) nu va putea face față selgiucizilor și va pierde Cilicia ; Veneția, Genova, Pisa vor căpăta de la el privilegii, iar cea dintîi va cuceri și insula Corfu.

Prima cruciadă (1095) l-a neliniștit pe Alexie, care se grăbi să treacă primele cete apusene pe malul asiatic, unde fură, însă, de îndată măcelărite de turci. În 1096, nobilimea apuseană sosi la rîndul ei în zale și, după ce jură vasalitate împăratului, porni să cucerească Antiohia, Ierusalimul și alte cetăți de prin Siria și Pales-

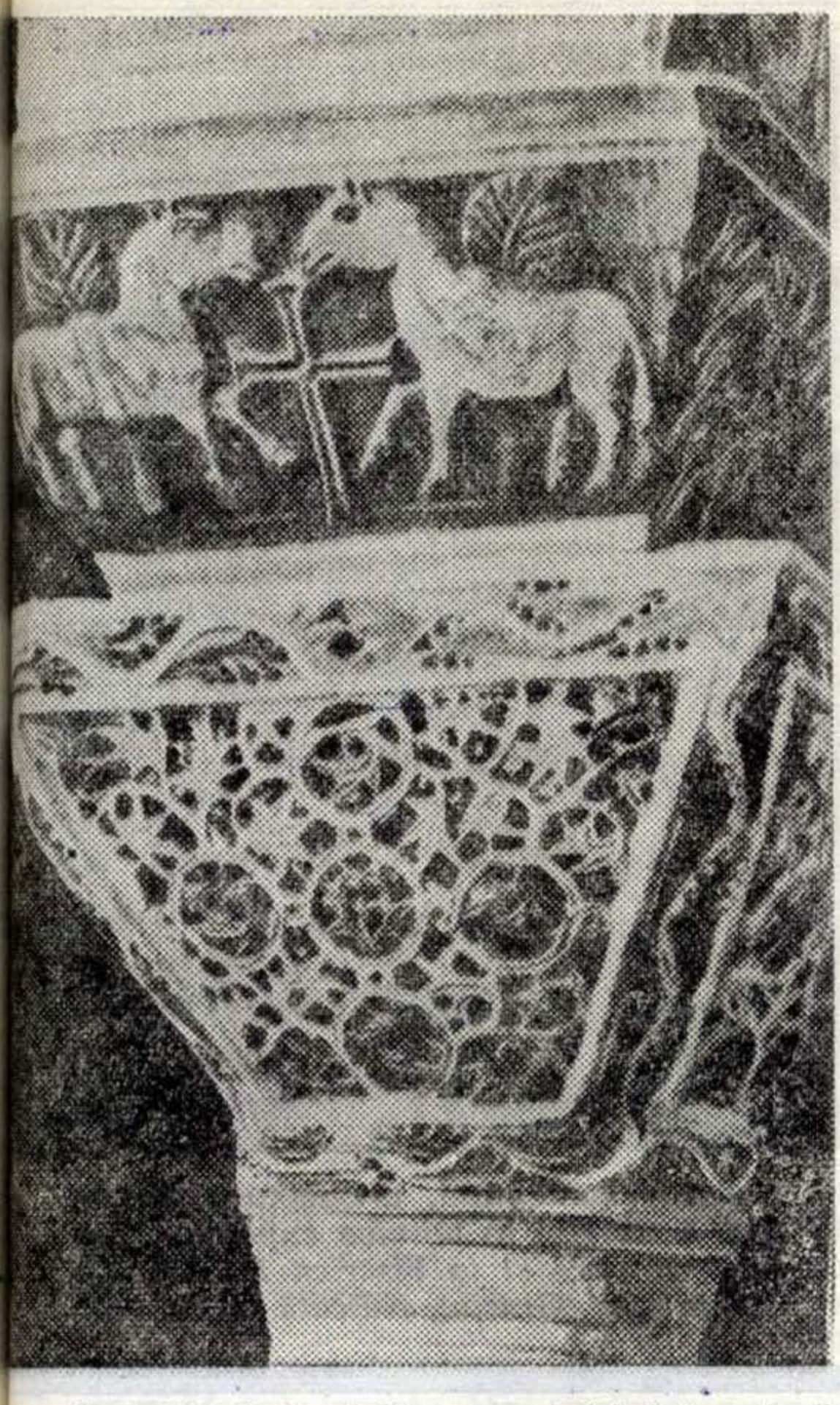

tina. Marii feudali apuseni își întemeiară acolo niște principate, ceea ce pricinui conflicte, ba chiar și ciocniri sîngeroase, cu suzeranul lor bizantin.

După dinastia Comnenilor, veni cea a Anghelilor. Sub Isaac al II-lea Anghel (1185—1195) izbucni, în anul 1187, răscoala valahilor și bulgarilor, în frunte cu frații Petru și Asan. Înfrîngîndu-i pe bizantini, ei înviară împărăția bulgară. În timpul Anghelilor avu loc a patra cruciadă, condusă de Bonifaciu de Montferrat, dar pusă la cale de Papa Inochentie al III-lea și de Dandolo, dogele Veneției. După ce au cucerit Zara, pe țărmul adriatic, pentru a le fi pe plac venețienilor, cruciații, în loc să-și îndrepte corăbiile spre Egipt, ascultară de rugămințile tînărului Alexie, fiul lui Isaac al II-lea, și hotărîră să-l ajute să recapete coroana uzurpată de Alexie al III-lea. Francii porniră către Constantinopol și-l cuceriră la 18 iulie 1203. După fuga lui Alexie al III-lea, tînărul Alexie al IV-lea fu încoronat ca împărat, alături de tatăl său Isaac. Dar noul împărat întîrzia să dea cruciaților răsplățile promise la Zara, iar francii se făceau din ce în ce mai nesuferiți în ochii poporului. S-a ajuns de aceea la o ruptură.

Apusenii împresurară Bizanțul. Alexie fu omorît în oraș, iar la 29 ianuarie 1204, Bizanțul avea un nou împărat, pe Alexie al V-lea. Domnia acestuia a fost scurtă. La 13 aprilie, cruciații cuceriră capitala, care, trei zile în șir, a fost prădată de învingătorii dezlănțuiți. Cu acest prilej au pierit multe din comorile civilizației bizantine.

Cronicarul francez Geoffroy de Villehardouin, unul dintre fruntașii cruciaților, care a povestit amănunțit cucerirea Constantinopolului, mărturisește, de altfel, că „într-adevăr, de cînd lumea s-a zidit, nu s-a prădat atîta într-un oraș".

Cuceritorii nu se mulțumiră să împartă între ei tot ce furaseră: își împărțiră și întreaga împărăție. Baldovin, comitele Flandrei, se încoronă împărat la Sfînta Sofia, vechea și neasemuita biserică înălțată cîndva de marele Justinian, iar patriarh de Constantinopol fu ales un venețian. Veneția puse mîna pe cele mai multe insule ale lumii grecești (Creta, Eubeea, Rodos, insulele Ionice) și pe unele cetăți din Peloponez, din Tracia etc. Alți mari feudali se asigurară cu cîte un regat: Bonifaciu de Montferrat se făcu rege la Tesalonic. Moreea (Peloponezul) fu partea lui Villehardouin și a unui alt nobil francez, Guillaume de Champlitte. Ducatul de Atena și Teba încăpu și ei în mîinile unui alt frînc. Totuși, grecii izbutiră să salveze trei franturi din trupul împărăției, întemeind împărăția de la Nicheea și cea din Trapezunt, amîndouă în Asia Mică, și despotatul din Epir, în Europa.

Veacul al XIII-lea este, așadar, o treaptă de durere și grele încercări pentru Bizanț.

Paleologi și Cantacuzini

Împărăția latină de Constantinopol a dăinuit din 1204 pînă în 1262 și a fost mereu în luptă cu împărăția bulgară a Asăneștilor și cu cea grecească din Nicheea.

De fapt, la Nicheea bejenise și se îndîrjise sufletul împotrivirii bizantine față de cuceritori. Împărăția de la Nicheea, întemeiată de Teodor I Lascaris (1204—1222), își putu întări puterea mai ales în urma prăbușirii lui Baldovin sub loviturile țarului Ioan Asan la bătălia de la Adrianopol din aprilie 1205. Mai tîrziu, împăratul nichean Ioan al III-lea Duca Vatatzes, îi va învinge pe latini, le va lua Adrianopolul și se va așeza nu departe de Constantinopolul cotropit; în 1241, el recucerește de la bulgari Tracia, Macedonia și Tesalonicul și se face stăpîn pe despotatul Epirului. Treptat, împărăția bizantină se reconstituia.

În 1258, împărat la Nicheea ajunsese un copil de 7 ani. Generalul Mihail Paleologul omorî regentul, pe Gheorghe Muzalon, care era pizmuit și urît de cercurile aristocratice, și îi luă locul. Către sfîrșitul

anului 1258, Paleolog se încoronă ca împărat alături de tînărul Ioan al IV-lea Lascaris. Gîndul lui era dezrobirea Constantinopolului.

La 25 iulie 1261 grupuri armate greceşti intrau prin surprindere în Constantinopol. Împăratul latin şi patriarhul acestuia fugiră în apus. La 15 august, împăratul Paleolog însuşi pătrunse în capitala împărăţiei înviate. Totuşi, împărăţia nu mai era ce fusese altădată: în decursul celor aproape 60 de ani de stăpînire latină, oraşul fusese secătuit, în bună parte, de comorile sale de veacuri.

Mihail al VIII-lea Paleologul izbuti să redobîndească o mare parte din pămînturile înstrăinate. Cu ajutorul flotei genoveze, el recuceri insulele din Marea Mediterană. Peloponezul fu din nou alipit împărăţiei. Despotatul Epirului recunoscu suveranitatea împăratului. Pentru a domoli papalitatea, care se împăca anevoios cu răsturnarea stăpînirii latine la Constantinopol, Mihail Paleologul deschise tratative cu sfîntul Scaun, arătîndu-se părtaş al unirii bisericii bizantine cu cea romană.

Veacul al XIV-lea va fi în parte umplut de luptele Paleologilor împotriva înaintării sîrbilor. În 1346, ţarul Duşan se încoronă la Scoplie împărat al sîrbilor şi grecilor; el nu izbuti însă a lua Constantinopolul. Împărăţia bizantină trebuia să-i înfrunte şi pe turci. În 1329, Andronic al III-lea Paleologul şi generalul Ioan Cantacuzino nu putură să-i oprească să ia Nicheea. În 1341, la moartea lui Andronic, Constantinopolul mai stăpînea în Asia Mică doar oraşe răzleţe. Certurile dintre tînărul Ioan al V-lea Paleologul şi Cantacuzino înlesniră înfăptuirea năzuinţelor turceşti. Ioan Cantacuzino se proclamă împărat la 26 octombrie 1341. Împărăţia era sfîşiată de războiul civil, ca şi de mişcarea socială a ziloţilor (la Tesalonic) şi de speculaţiile teologice.

Cantacuzino ceru ajutor de la sîrbi, dar, abia obţinut, pierdu repede sprijinul lui Duşan. Bizuindu-se atunci pe cel al emirului Omur-beg, încercă, în zadar, să recucerească Tesalonicul. La 21 mai 1346, Cantacuzino fu încoronat la Adrianopol de patriarhul din Ierusalim şi intră în oraşul Constantinopol la 3 februarie 1347. În semn de împăcare îşi mărită fata cu Ioan al V-lea Paleolog.

Războiul civil costase însă scump. Acum Bizanţul nu mai stăpînea decît Tracia, o parte din ostroavele Mării Egee, Tesalonicul şi Peloponezul. În 1352, luptele dintre Paleologi şi Cantacuzini izbucniră iarăşi. Sîrbii şi bulgarii sprijiniră pe Paleolog, iar turcii pe Cantacuzino. Biruinţa a fost a turcilor, deci a lui Cantacuzino, care îl proclamă împărat, la 1353, pe fiul său Matei. Din nenorocire pentru Bizanţ şi pentru popoarele europene, încă din 1352 turcii puseseră piciorul în Europa, lîngă

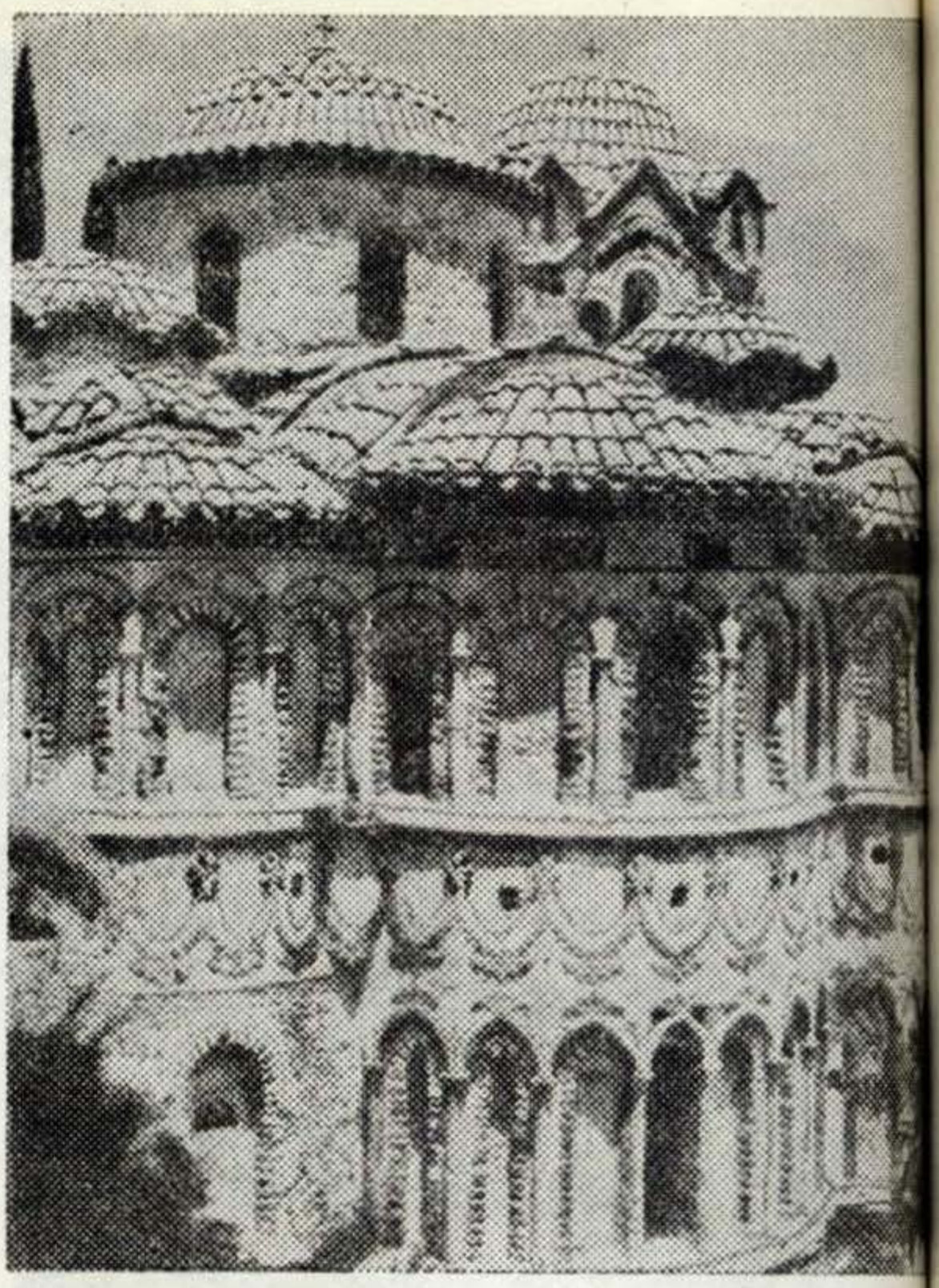

Bogat ornamentată, arhitectura bizantină a excelat în tehnica cupolelor, aşa cum se vede şi la biserica Pantanassa din Mistra (Grecia), ridicată pe la 1420

Galipoli, fortificîndu-se în cetăţuia din Tzimpe.

Flamura verde

Cucerirea otomană în Europa începe. În cîţiva ani, sultanul Murad I se înstăpîneşte în Tracia şi la Adrianopol (unde îşi aşază în 1365 scaunul împărăţiei sale). În 1389 (bătălia de la Cosovo), Serbia suferă grelele lovituri ale cuceritorilor.

După înfrîngerea din bătălia de la Nicopole (1396), la care a luat parte şi Mircea cel Bătrîn, împăratul grec Manuil al II-lea Paleologul cere zadarnic ajutor din apus. În 1402, la Ankara, Tamerlan şi mongolii lui nimicesc oastea sultanului Baiazid „Fulgerul", dînd astfel Constantinopolului un răgaz neaşteptat. Douăzeci de ani mai tîrziu, Murad al II-lea împresoară la rîndul său Constantinopolul, fără a-l putea cuceri, mulţumindu-se, în 1430, cu Tesalonicul.

Împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul pleacă atunci în apus, pentru a cere ajutor în bani şi oameni. În 1439, străduniile sale de împăcare bisericească cu Roma izbutesc: se iscăleşte unirea de la Florenţa. În

lumea ortodoxă, dușmanii acestei împăcări au fost numeroși. Cît despre principii apuseni, care în urma unirii erau datori să-și ajute „frații" din răsărit, ei nu s-au arătat prea săritori. La bătălia de la Varna (1444), oastea lui Ioan de Hunedoara, alcătuită din unguri, români și poloni, este învinsă de Murad al II-lea.

Cîțiva ani mai tîrziu, turcii au un sultan tînăr și înzestrat, Mahomed al II-lea. El vrea să termine cu ceea ce a mai rămas din Bizanț. Încălcînd pacea cu grecii, clădește, în 1451, pe Bosfor, o cetate care gîtuiește legăturile dintre Constantinopol și Marea Neagră. În 1453, se înfățișează cu o puternică oștire, dotată cu tunuri, în fața zidurilor bătrînei capitale. Împăratul Constantin Dragases refuză însă să se predea. Cu sprijinul papei și al lefegiilor viteazului Giustiniani Longo, el și 5000 de bărbați constantinopolitani se pregătesc să înfrunte năvala. În zorii zilei de 29 mai, turcii sparg într-un loc zidurile orașului. Puhoiul se revarsă și măcelul începe. Jaful de asemenea. Împăratul cade în învălmășeală.

Din împărăția de altădată nu mai rămîneau acum decît despotatul de Mistra (Peloponez), care a fost cucerit de turci în 1460, și împărăția de Trapezunt, care își încetă existența cu un an mai tîrziu.

Pe treptele Bizanțului creștin doborît la pămînt se înălța acum o altă împărăție, care-și mută aici și capitala — împărăția otomană. Avîntul ei din timpul vijeliosului Mahomed al II-lea Cuceritorul avea să fie cît de cît domolit. De paloșul lui Iancu de Hunedoara, la Belgrad, în 1456. De țepile și voinicii lui Vlad Voievodul, în Țara Românească, la 1462. Mai tîrziu de cetățile și plăieșii Moldovei lui Ștefan cel Mare...

MIC ÎNDREPTAR BIBLIOGRAFIC

L. Bréhier, **Le monde byzantin,** I-III, Paris, 1946-1950 ; Ch. Diehl și G. Marçais, **Le monde oriental de 395 à 1081;** Paris, 1936 (Collection G. Glotz) ; Ch. Diehl, L. Oeconomos, R. Guilland și R. Grousset, **L'Europe orientale de 1081 à 1453,** Paris, 1945 (aceeași colecție) ; N. Iorga, **Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation,** I-III, București, 1934 ; P. Lemerle, **Histoire de Byzance,** Paris, 1943 (Collection Que sais-je ?) ; M. V. Levtchenko, **Byzance des origines à 1453** (traducere franceză din limba rusă de P. Mabille), Paris, 1949 ; G. Ostrogorsky, **Histoire de l'Etat byzantin** (traducere franceză din limba germană de J. Gouillard), Paris, 1956 ; de același autor, **Geschichte des Byzantinischen Staates** (ediția a 3-a), München, 1962 (și o ediție prescurtată, sub același titlu, München, 1965) ; F. I. Uspenski, **Istoriia vizantiiskoi imperii,** Petrograd-Leningrad, I-III, 1913-1948.

A se citi, de asemenea, N. Bănescu, **Chipuri și scene din Bizanț,** Cluj [1927] ; **Ch. Diehl, Figuri bizantine** (Traducere de Ileana Zara și prefață de D. Zamfirescu), București, 2 vol., 1969 (Editura pentru literatură). N. Iorga, **Etudes byzantines,** București, I-II, 1939-1940.

Asupra LITERATURII Bizantine, temeinice sînt cărțile lui K. Krumbacher, **Geschichte der byzantinischen Literatur** (ediția a 2-a), München, 1898, și G. Moravcsik, **Byzantinoturcica** (ediția a 2-a), I, Berlin, 1958.

Despre ARTA bizantină, Ch. Delvoye, **L'art byzantin,** Librăria Arthaud, 1967.

Multe neamuri au bătut de-a lungul unui mileniu zidurile Constantinopolului, dar, pînă la căderea lui sub Mahomed, numai cruciații l-au putut străpunge. Miniatura franceză din veacul al XIII-lea pe care o reproducem închipuiește atacul cruciat din 1204

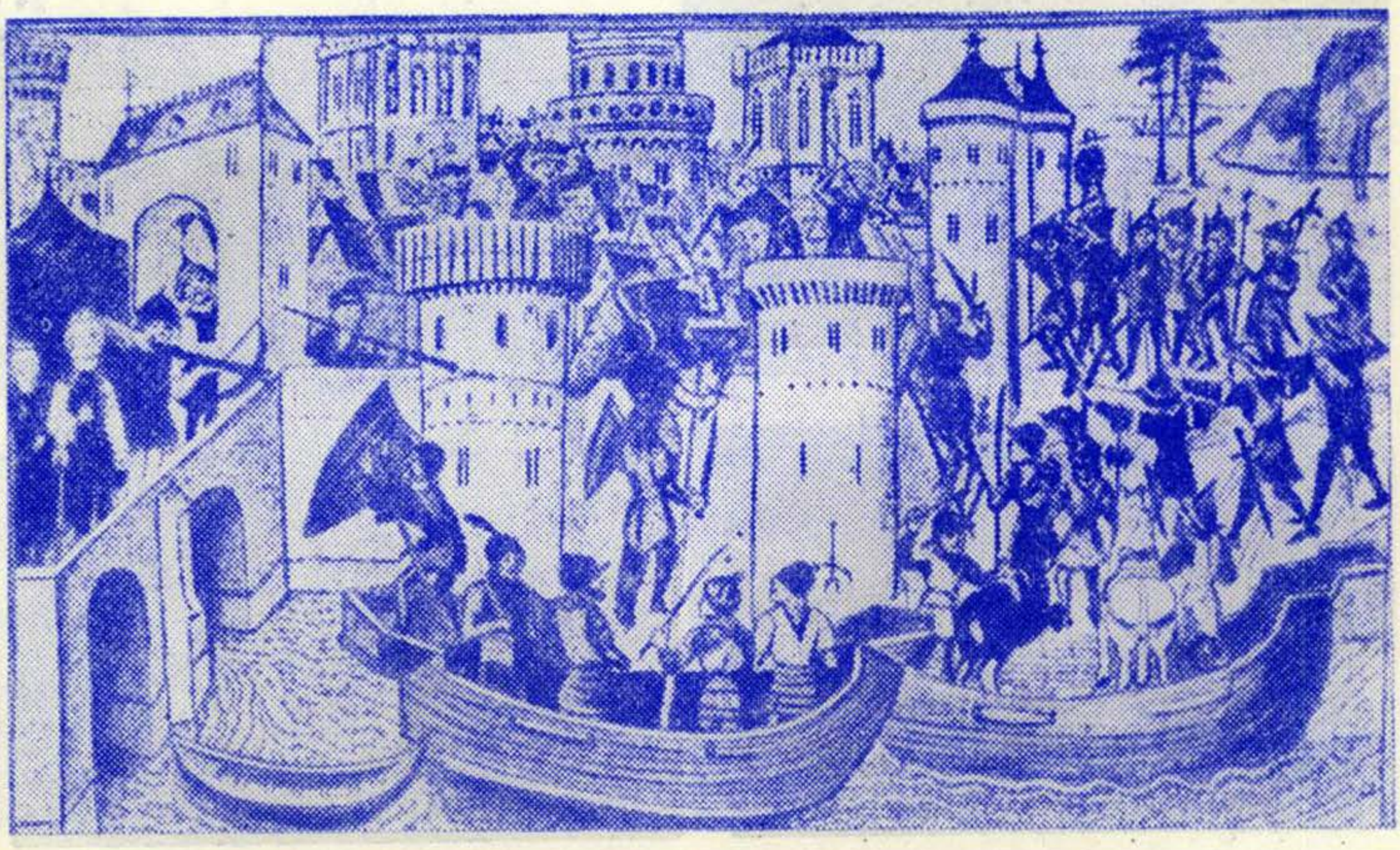

„Pentru tine am murit,

Poporul ungar vecin și prieten, de care ne leagă relații frățești, își sărbătorește, cu elan și patriotism, sub conducerea comuniștilor care-l avîntă în construcția socialistă, un sfert de veac de la eliberarea de sub jugul fascist. Este cinstită așa cum se cuvine și jertfa de sînge dată de fiii României în luptele de acum 25 de ani, pentru izgonirea ocupanților hitleriști de pe teritoriul Ungariei, pentru zdrobirea fascismului. Stau mărturie, între atîtea altele, și monumentele, obeliscurile și plăcile comemorative ridicate în numeroase așezări din pustă, de la maluri de ape sau de la poale de munți. (Vezi și articolul **In memoriam,** „Magazin istoric", anul I, nr. 5/1967.)

Pe marmura albă a monumentului înălțat în piața Bocskay din Debrețin au fost săpate cu litere de aur versuri nemuritoare dintr-o poezie a lui Petöfi : **Pentru tine am murit, sfîntă libertate.** Pentru o **sfîntă libertate** au luptat pe teritoriul Ungariei, în strînsă frăție de arme cu trupele sovietice, peste 210 000 de militari români. Timp de patru luni, ei au asaltat, zi și noapte, adesea pe viscol și ger, puternice cuiburi de rezistență fasciste, au luat pieptiș trei masive muntoase, au forțat patru mari cursuri de apă, au eliberat peste 1200 de localități, printre care și 14 orașe. În cele cîteva luni de aspre înfruntări au căzut la datorie, doborîți de plumbi, sfîrtecați de exploziile grenadelor sau împunși de baionete, peste 40 000 de soldați, subofițeri și

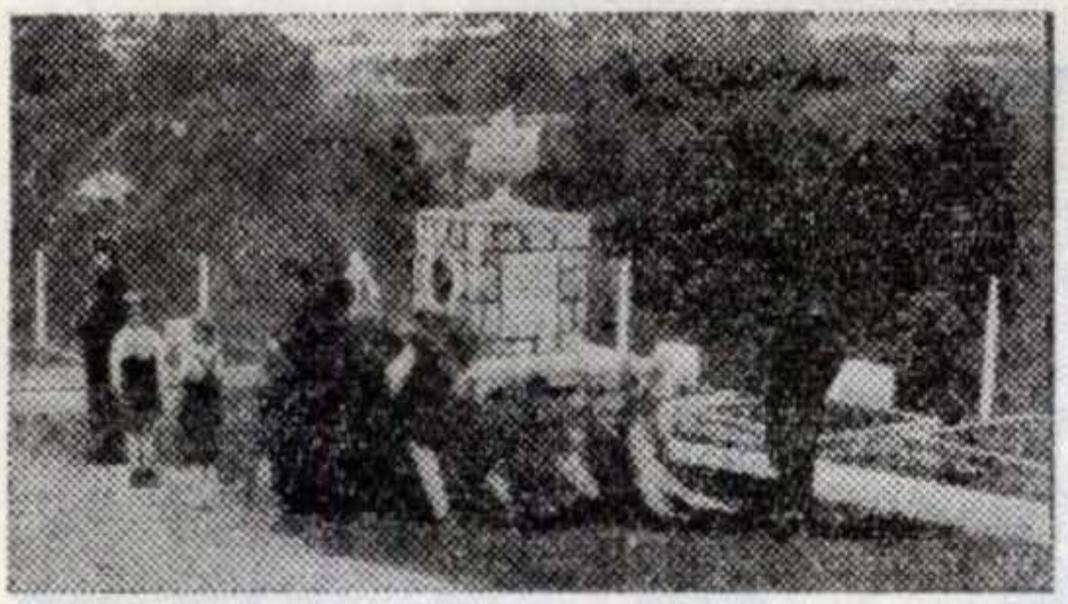

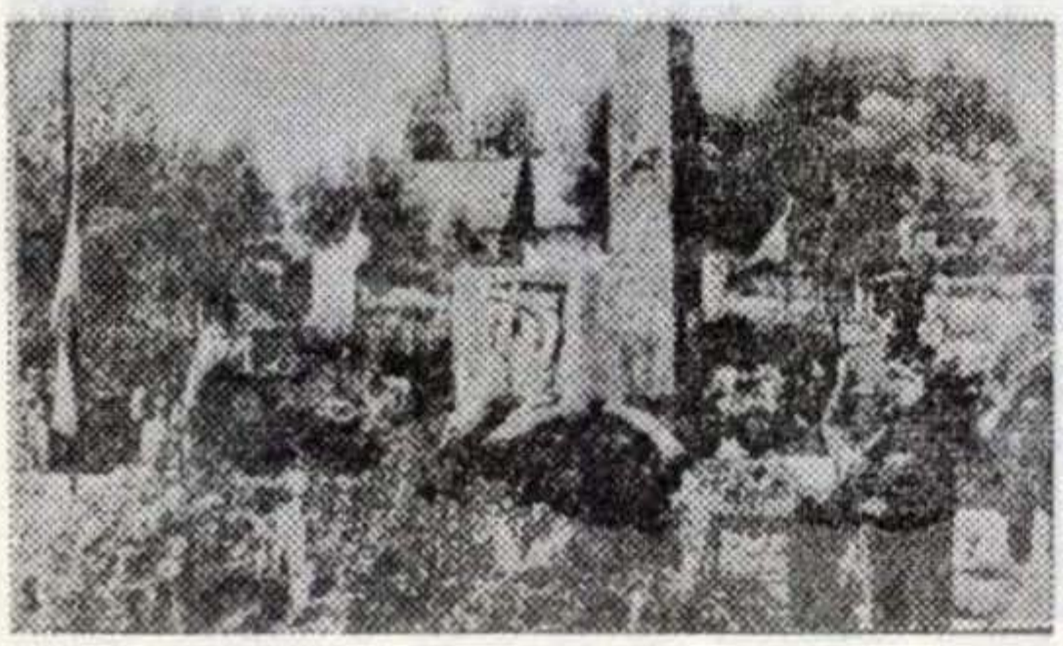

sfîntă libertate"

ofițeri români. Întru slava lor, pe monumentele sau pe alte însemne care le glorifică jertfa, au fost înscrise cuvinte calde, pline de semnificație. Pe monumentul din Tiszakécske se citește : **Memoria voastră va sta mereu săpată în marmură. Eroi care v-ați dat viața pentru noi ! Nu vor dispare din inimile noastre recunoștința și lacrimile ! Din sîngele vostru a înflorit libertatea poporului nostru.** La Tiszalök, pe un obelisc așezat aproape de malul apei : **Ați fost fiii unui alt popor și ați murit pentru noi. Voi ne-ați ajutat să obținem libertatea. Amintirea voastră va trăi în veci.** Cuvinte de pe marmura monumentului de la Miskolc : **Păstrăm cu pietate memoria eroilor, fii ai poporului român, care și-au jertfit viața pentru idealurile internaționalismului proletar, pentru eliberarea țării noastre.**

În memoria ostașilor români care au fost doborîți de furtunile războiului în încrîncenările de la periferiile Budapestei sau în cele de pe străzile și bulevardele marelui oraș pe un postament de piatră așezat în cimitirul Rákosliget scrie : **Glorie eroilor români care și-au jertfit viața în lupta împotriva fascismului, pentru eliberarea poporului frate ungar.**

Iar tocmai la Győr, aproape de granița Ungariei cu Austria, au fost dăltuite pe un obelisc cuvintele cunoscutului poet maghiar Ady Endre : **Dunărea și Oltul, la fel glăsuiesc.**

FLORIAN TUCĂ

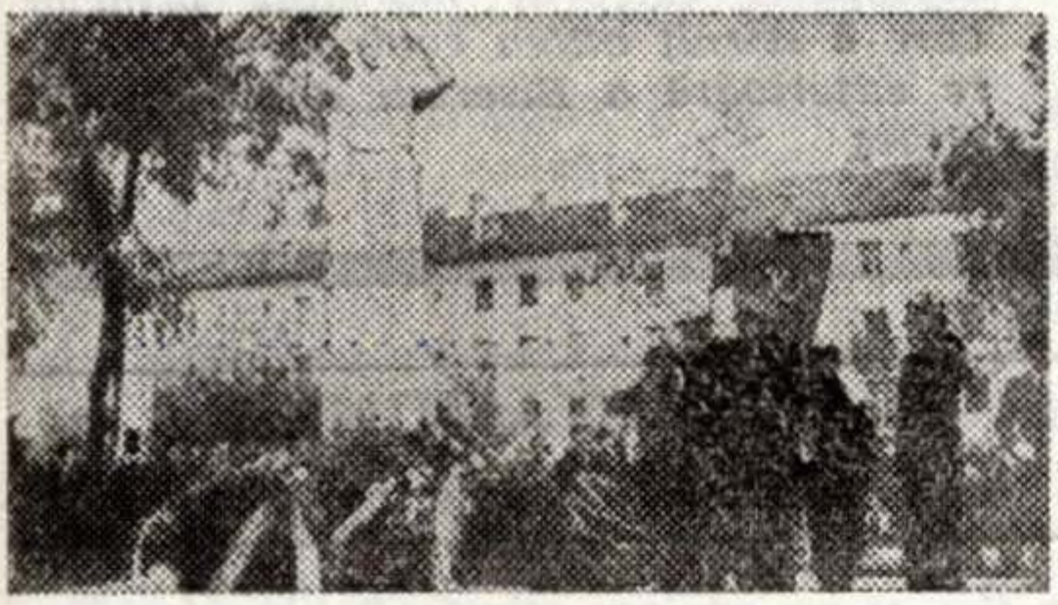

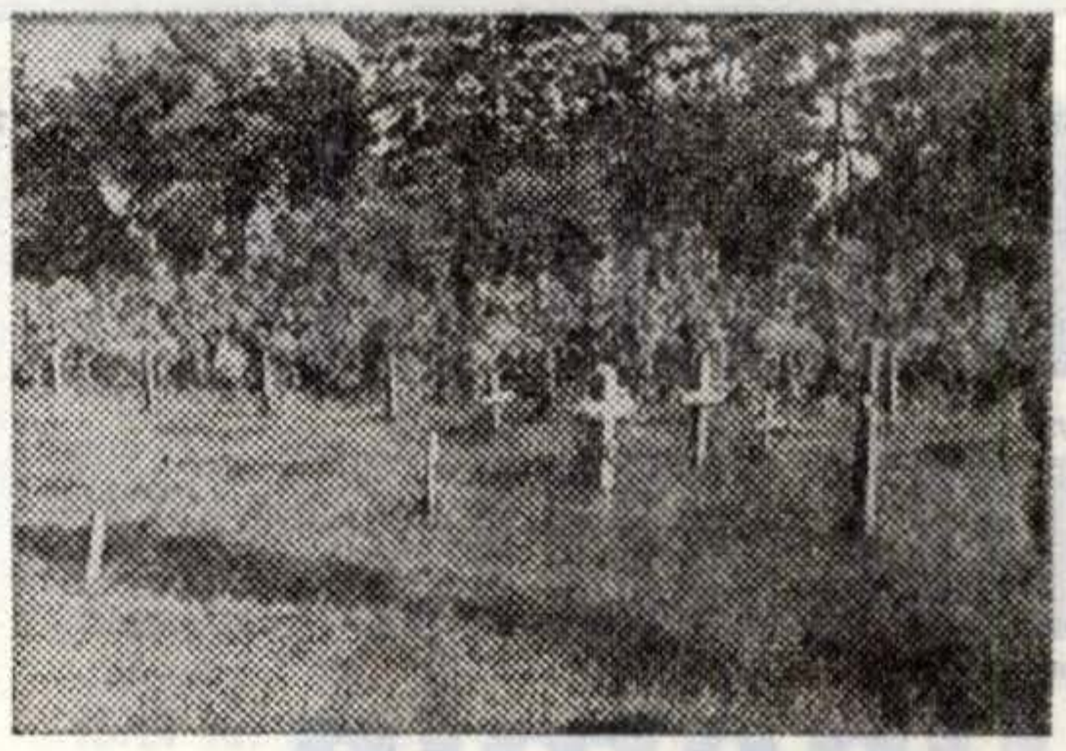

DESCOPERIRI REVELATOARE LA CURTEA DE ARGEŞ

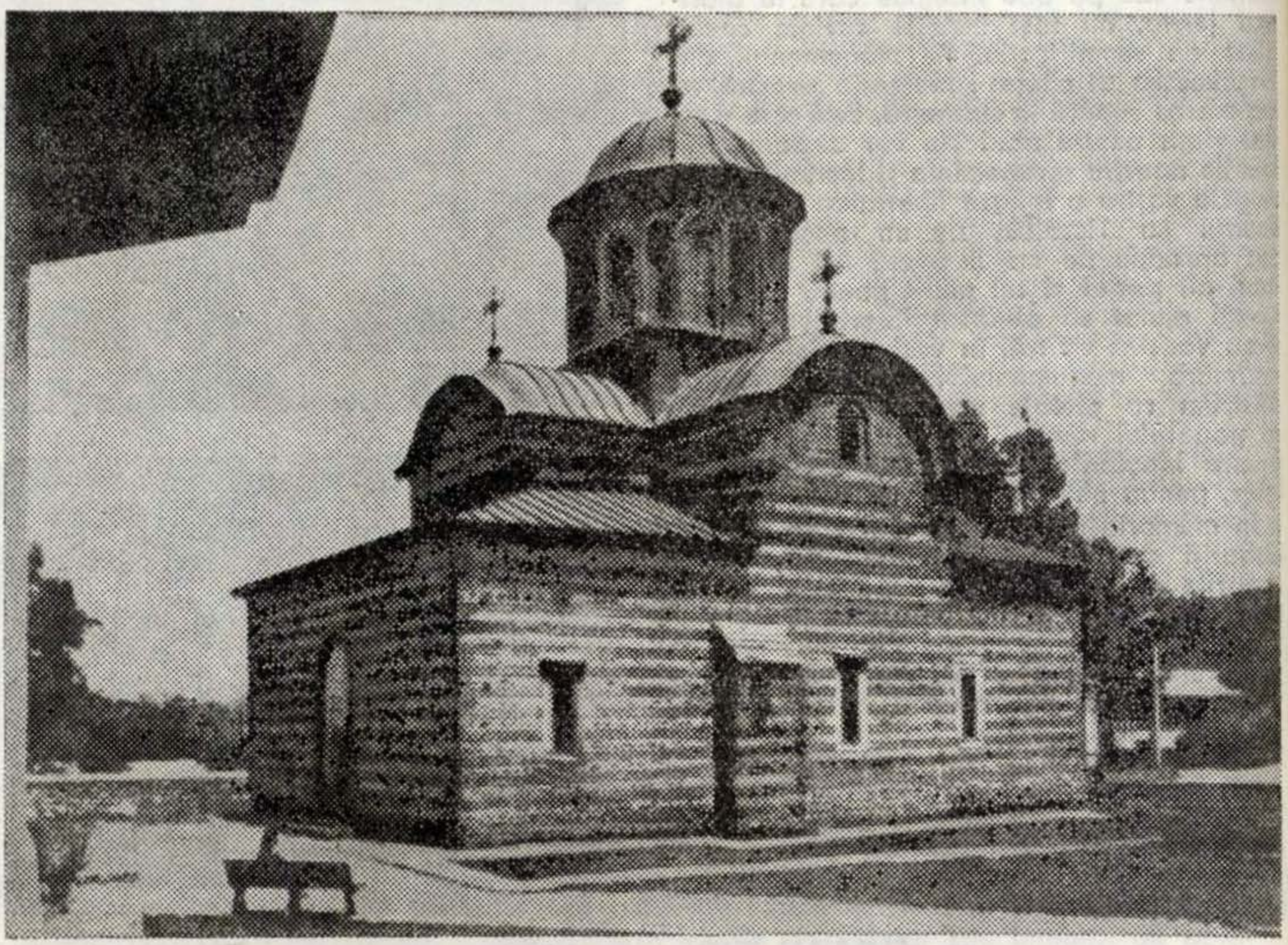

In interiorul acestui monument a fost descoperit celebrul mormint princiar care a stirnit atîtea controverse. Vedere exterioară a Bisericii domneşti din Argeş

Basarab întîiul, Tihomir şi-poate-Seneslau

N. CONSTANTINESCU
Institutul de arheologie din Bucureşti

Cu o jumătate de veac în urmă, la Curtea de Argeş se pregătea desăvîrşirea lucrărilor iniţiate încă din 1911 — cînd arhitectul Grigore Cerchez restaurase Biserica domnească —, şi anume cercetarea prin săpături a interiorului bisericii şi totodată degajarea de moloz a întregului ansamblu al Curţii domneşti, menită să elucideze o seamă de probleme. Operaţia, care se desfăşura sub egida Comisiunii monumentelor istorice şi îl avea în frunte pe savantul istoric Dimitrie Onciul, s-a încheiat în 1923, cînd a reapărut Buletinul comisiunii, dedicat

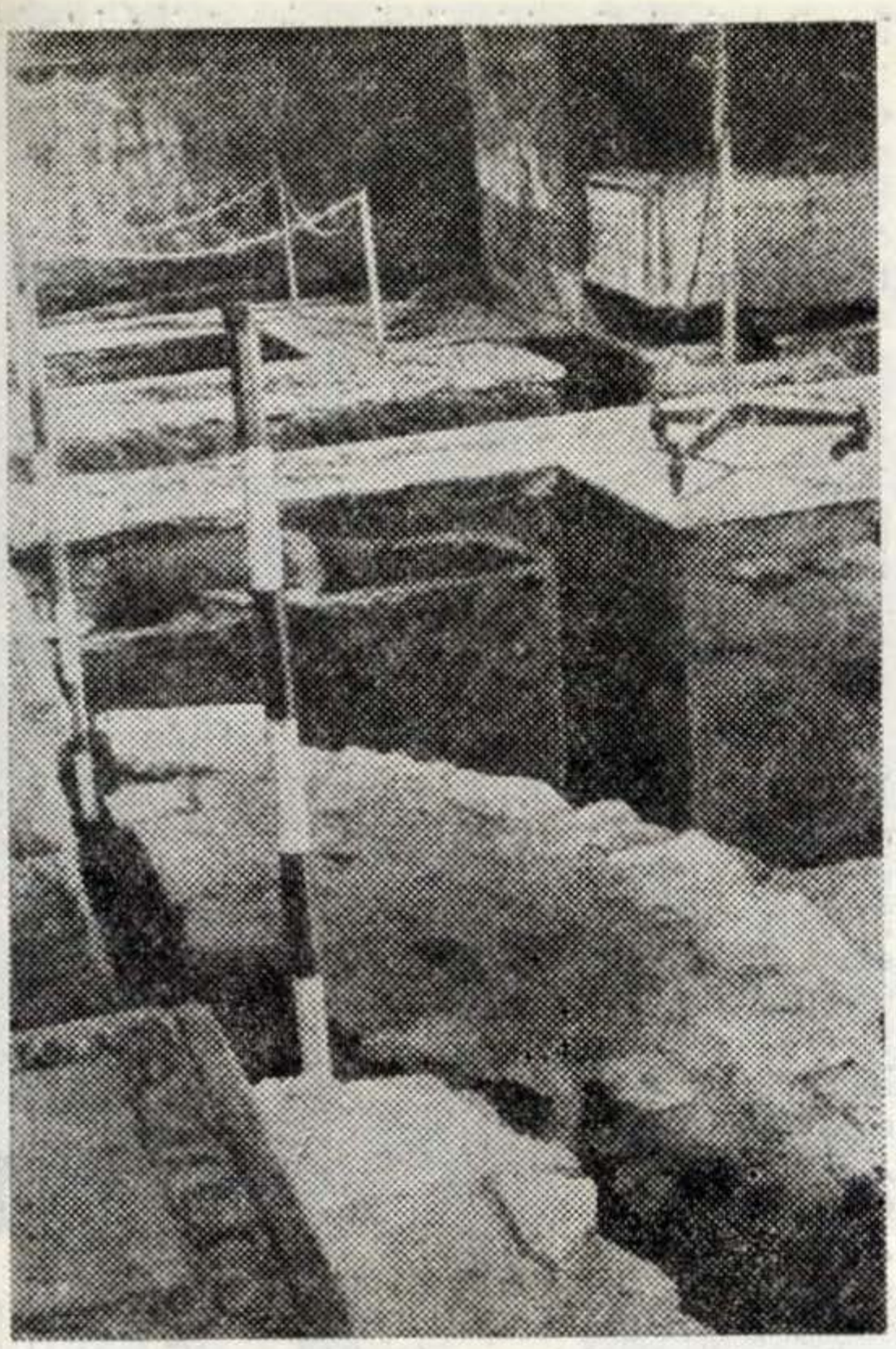

Vedere parțială a șantierului arheologic de la Argeș

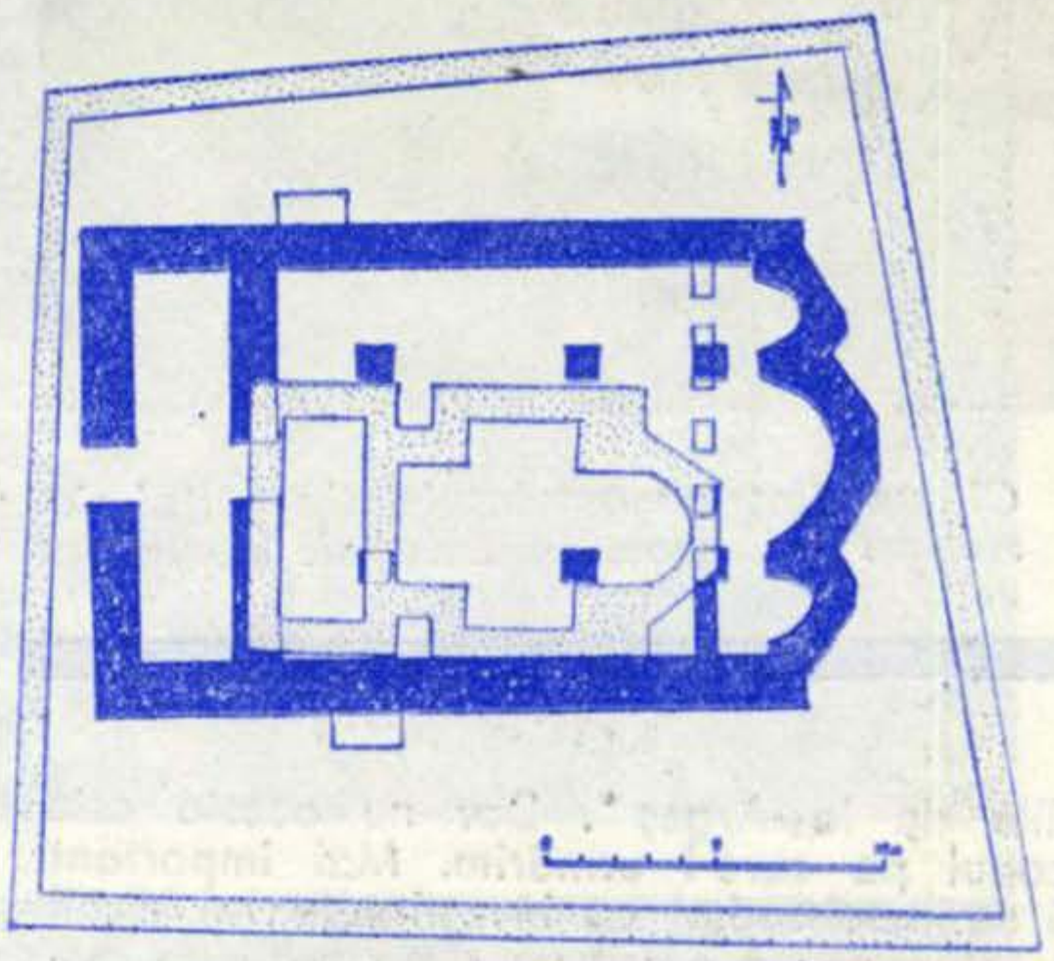

Planurile celor două construcții din secolul al XIII-lea și al XIV-lea

în întregime Curții domnești din Argeș. Una dintre pagini purta însă chenar cernit în jurul chipului aceluiași învățat — decedat la 20 martie 1923 — considerat pe drept cuvînt „lămuritorul originilor Principatelor Române"...

Taina mormîntului voievodal

Conducerea efectivă a cercetărilor istorice și a celor arheologice de la Curtea domnească din Argeș și-a asumat-o, încă din vremea cînd Onciul trăia, Virgil Drăghiceanu, pionier incontestabil al arheologiei medievale românești. El este acela care, la 20 iulie 1920, începe săpăturile din cuprinsul Bisericii domnești, soldate cu rezultate nu atît surprinzătoare, cît mai ales susceptibile de interpretări diverse și, nu ne mirăm astăzi că atît de multe ipoteze au izvorît din zidurile secularului lăcaș, înfășurat în vălul misterios al timpului.

Elementul esențial al descoperirilor din 1920 l-a constituit celebrul mormînt voievodal, notat de V. Drăghiceanu cu nr. 10, cu inventaru-i intact, de o bogăție într-adevăr princiară. Să reamintim aici, folosind pana înfiorată a descoperitorului, acel moment al zilei de 21 iulie 1920, cînd *„sub pulberea de raze ce se împrăștia de la fereastra din apropiere apare, întins pe un pat subțire de nisip, în toată maiestatea morții, scheletul unui domn..."* (*Curtea domnească din Argeș*, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", X—XVI, București, 1923, p. 138.) Cu febrilitatea caracteristică unor astfel de clipe, Virgil Drăghiceanu acționează fără zăbavă, încercînd identificarea personajului. Dar, vai! — nici masiva pafta de centură, nici inelele de aur cu inscripții religioase nu indicau numele defunctului!

Legenda este atunci chemată în ajutor. Tradiția spunea că, lîngă acel stîlp, de sud-vest, din naosul Bisericii domnești se află înmormîntat *ctitorul, Negru Vodă*. Mitul trebuie însă, în cele din urmă, corectat. Dimitrie Onciul emite ipoteza că în mormîntul descoperit s-ar afla rămășițele lui Radu I voievod (cca. 1377—1383), *alias „cel Negru", tatăl lui Mircea cel Bătrîn*.

Așa s-a deschis seria de controverse și ipoteze cu privire la ctitoria domnească de la Argeș, care a angrenat întreaga noastră istoriografie, dispută întețită și de descoperirea (tot în anul 1920) a celebrei însemnări de pe peretele nordic al bisericii despre moartea lui Basarab I, la Cîmpulung, în 1351—1352.

Firește, ar fi foarte greu ca în spațiul restrîns rezervat acestui articol să încercăm o trecere în revistă chiar numai a principalelor opinii exprimate în legătură cu vesti-

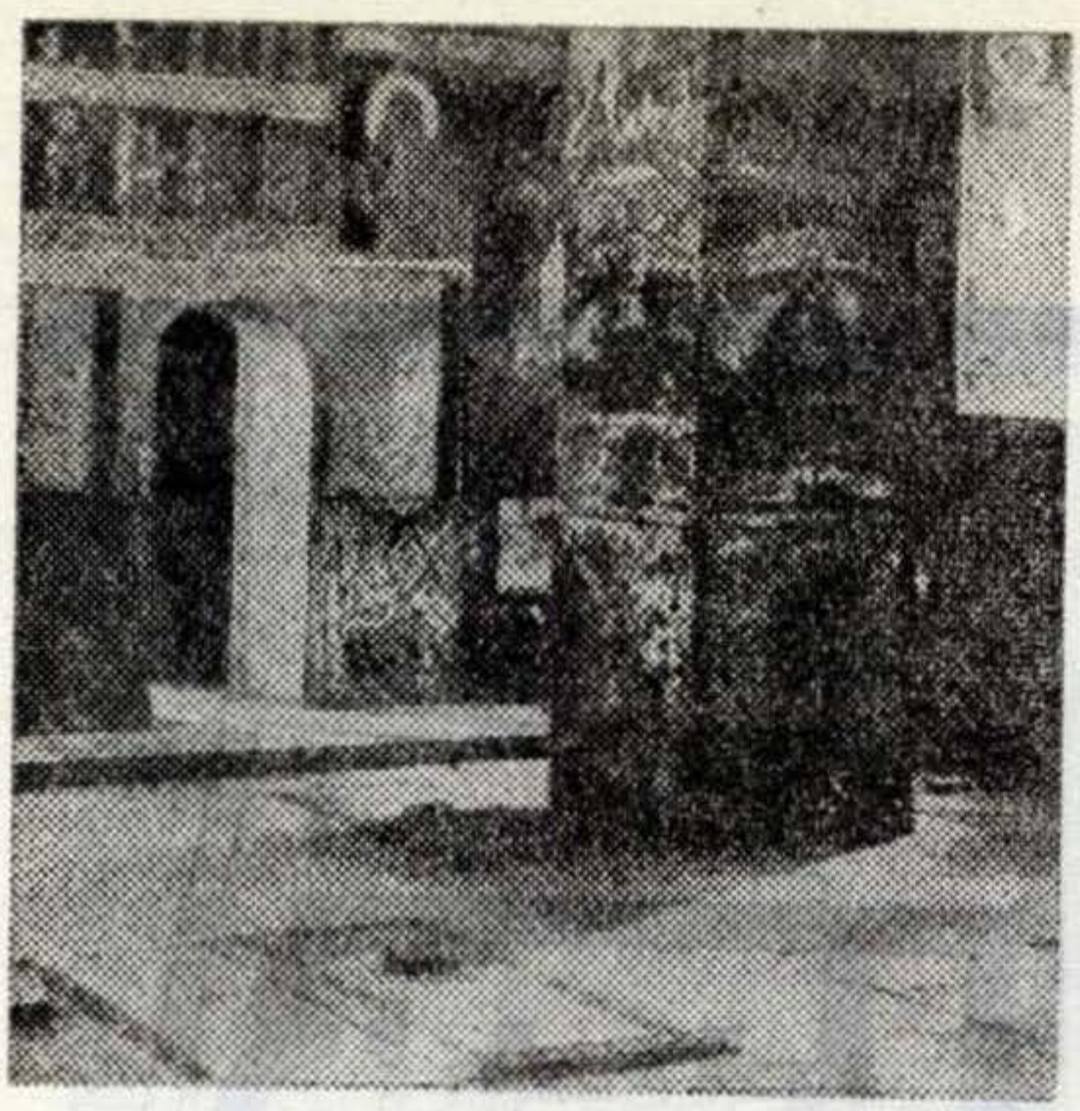

Cîteva dintre mormintele din colțul de sud-est al naosului Bisericii domnești

giile de la Argeș *. Dar nu acesta este scopul pe care-l urmărim. Mai important ni se pare faptul că investigația lui Virgil Drăghiceanu a oferit un cîmp fertil de discuții — dovadă vasta literatură apărută la noi și peste hotare și care a contribuit la răspîndirea faimei monumentelor argeșene, la cunoașterea semnificației lor în contextul civilizației medievale românești.

Este drept, vechea cercetare a complexului monumentelor de aici s-a desfășurat pe baza unei metode de lucru nu fără reproș, ceea ce a influențat negativ asupra concluziilor trase. Mai mult, ea a lăsat neîămurite numeroase laturi, care nu și-au găsit rezolvarea, în timp ce altele au fost de-a dreptul ocolite. Și dacă mai adăugăm faptul că în cursul lucrărilor de consolidare care au urmat anului 1923, tot ceea ce era în ruină în interiorul incintelor a fost înălțat, plombat, nivelat și acoperit de cenușiul cimentului, vom înțelege mai bine sursa unora dintre interpretările eronate ce ne întîmpină ici și colo.

Exemplul cel mai edificator îl constituie chiar descoperirile lui Virgil Drăghiceanu din interiorul Bisericii domnești. În afară de morminte, aci ieșiseră la iveală și ceea ce el numea *„substrucții"*, de care se izbea mereu în săpăturile sale și pe care le-a consemnat apoi în planul bisericii, publicat în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice". Pe unele dintre ele, Virgil Drăghiceanu le-a interpretat corect, atribuindu-le sistemului de tălpuire la nivelul fundațiilor bisericii — pornindu-se din stîlpii naosului către laturi (așa-numitul *radier*) —, pe altele însă nu ; de asemenea, autorului cercetărilor i-a scăpat cu totul semnificația prezenței unei incinte trapezoidale — pe care noi o vom numi incinta A — ce înconjura imediat Biserica domnească, dar într-un chip ce excludea o legătură funcțională simultană între lăcaș și împrejmuire.

O ipoteză îndrăzneață

Plecînd de la planul publicat în anul 1923, profesorul Aurelian Sacerdoțeanu a emis, în 1935, o ipoteză, pe atunci îndrăzneață, în sensul că o parte din „substrucțiile" descoperite cît și incinta A s-ar fi aflat într-o legătură organică, că o *mai veche biserică s-ar fi găsit sub cea actuală.* El întrezărea chiar *planul vechii construcții,* iar asupra datării se pronunța pentru perioada de sfîrșit a veacului al XIII-lea : *„posterior anului 1272 sau 1295"* („Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", 84/1935). Această datare se baza și pe moneda descoperită de Virgil Drăghiceanu sub pardoseala altarului, ea fiind emisă de regele Ungariei, Ladislau al IV-lea Cumanul (1272—1290). În ce privește mormîntul nr. 10, autorul ipotezei afirma în 1935, ca și mai tîrziu, de altfel, că el aparține vechii biserici, identificînd în personajul înhumat pe *tatăl lui Basarab I : Tihomir.*

Cum era și firesc, noua opinie a avut darul să stîrnească noi discuții asupra Curții din Argeș. Teza profesorului Sacerdoțeanu-n-a fost acceptată imediat decît de Nicolae Iorga *(Istoria românilor,* III, 1937, p. 163, 182), fiind primită cu circumspecție de către ceilalți istorici și cercetători români și chiar respinsă *de plano,* mai ales de Virgil Drăghiceanu. Abia în 1955, autorul lucrărilor de la Argeș a admis, totuși, că un vechi zid prăbușit existase în vremea construirii Bisericii domnești, fără a i se fi dat vreo întrebuințare („Mitropolia Olteniei" nr. 10—12/1955). Cît despre rostul incintei A, el afirma pur și simplu că aceasta ar fi avut menirea să consolideze terenul din jurul bisericii *(Ibidem).*

Așadar, potrivit ipotezelor emise, în mormîntul princiar din Biserica domnească ar fi fost înhumați fie *Negru Vodă* (potrivit legendei), fie *Radu I voievod,* „cel Negru", ori *Basarab întîiul* și chiar *Tihomir bătrînul !* O asemenea diversitate de ipoteze nu era de natură să contribuie la clarificarea istoriei celor dintîi domni de țară ai românilor și a primei lor curți.

Reluarea cercetărilor la Curtea domnească din Argeș se impunea deci cu acuitate. Faptul implica (de ce n-am mărturisi-o) și o

---

* Cei interesați găsesc o amplă prezentare a problematicii și a noilor descoperiri arheologice de la Argeș în articolul *La résidence d'Arges des voivodes roumains des XIII-e et XIV-e siècles,* în „Revue des Études Sud-Est Européennes", 1 / 1970, sub semnătura aceluiași autor *(n.r.).*

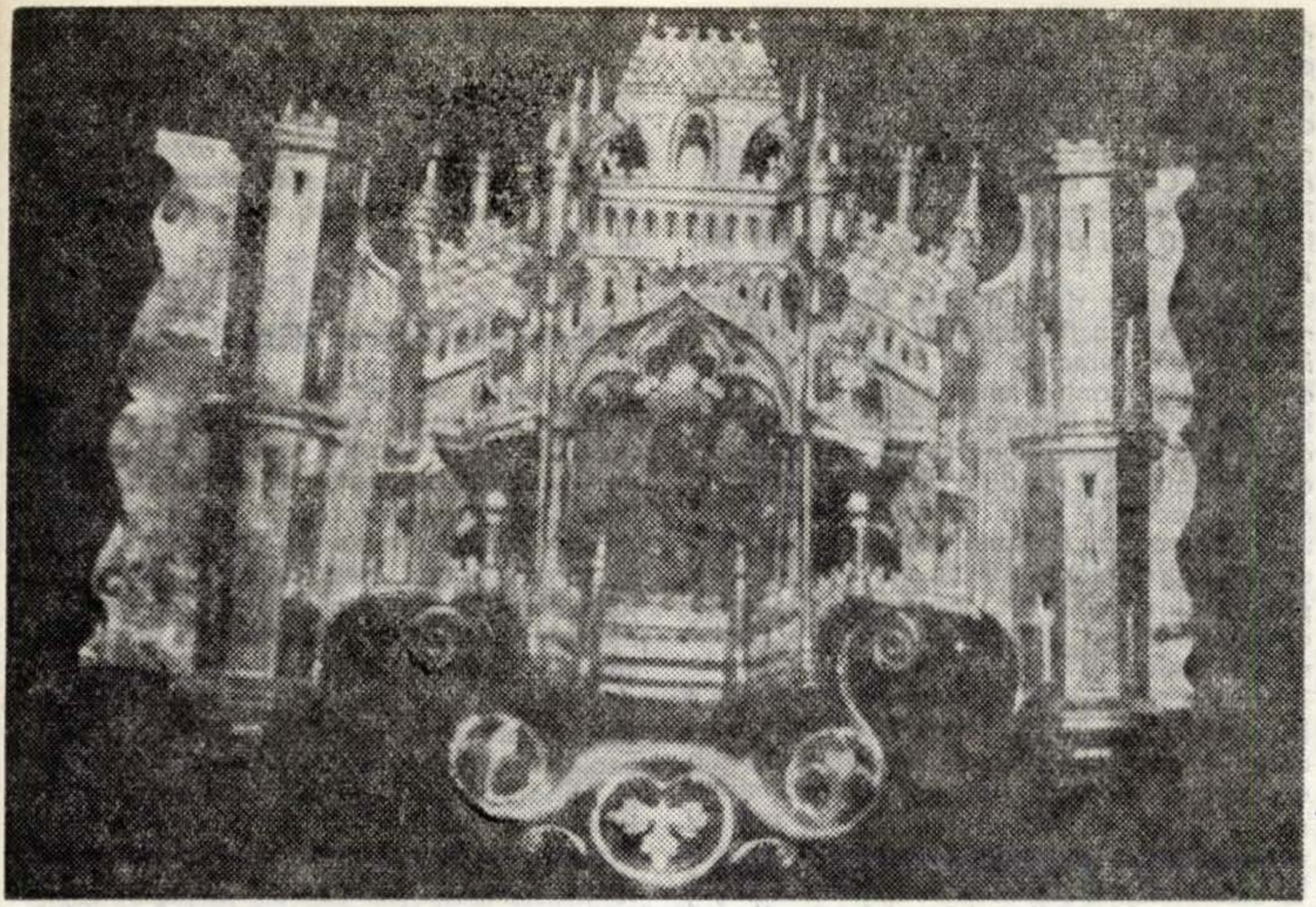

Masiva pafta de aur a lui Vladislav I (Vlaicu), descoperită de Virgil Drăghiceanu in mormintul princiar nr. 10 şi considerată de el ca fiind a lui Radu I (Negru)

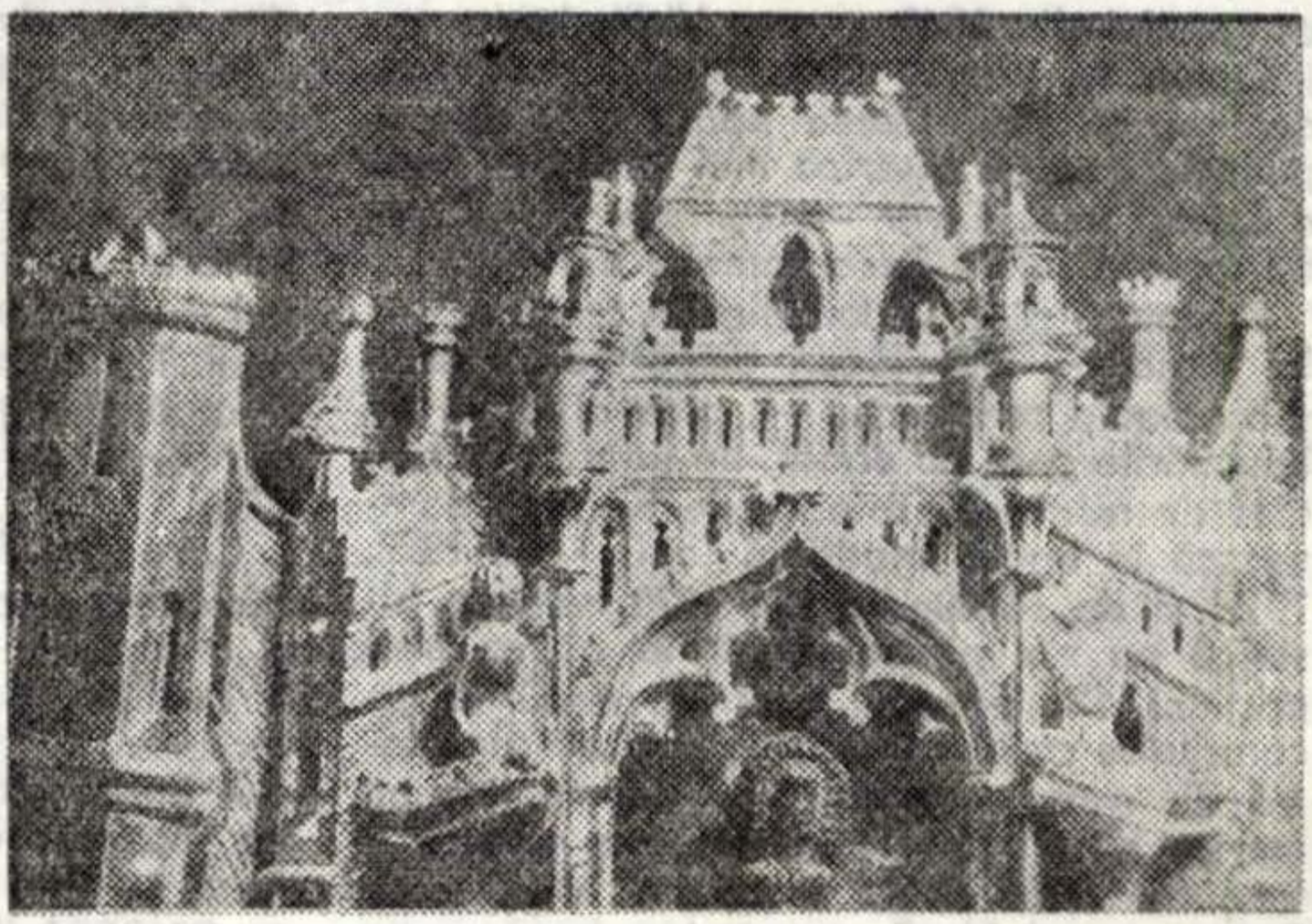

Detaliu al paftalei

anume îndrăzneală, întrucît îmbrăca cel puţin două aspecte : 1 — verificarea directă a ceea ce au afirmat mai multe generaţii de istorici şi 2 — neajunsul de a nu mai dispune de situaţii arheologice intacte.

Dezvăluiri hotărîtoare

Lucrările au început în anul 1967, reunind colaborarea a trei instituţii : Institutul de arheologie din Bucureşti, şi muzeele de istorie din Piteşti şi Curtea de Argeş.

Considerînd că principalul obiectiv al cercetărilor arheologice de la Curtea domnească din Argeş era acela de a defini fazele construcţiilor, în desfăşurarea săpăturilor s-a ţinut seama şi de faptul că ansamblul voievodal amintit *nu a existat izolat, ci într-un oraş-capitală de ţară*, într-o zonă menţionată în documente istorice ca *fiind situată în stînga Oltului, unde se întindea, fără îndoială, voievodatul lui Seneslau, consemnat în 1247.*

Ce putem afirma acum, după trei ani de cercetare ? Mai întîi, despre ansamblul voievodal propriu-zis. Incinta patrulateră, de la sud-est de Biserica domnească, cu casa domnească de la latura sudică şi un turn de intrare pe cea estică (altul decît acela

păstrat în ruină deasupră-i) datează din *prima parte a secolului al XIV-lea*, mai exact din jurul anului 1340. Ne-au dovedit-o descoperirile monetare din stratul de construcție (între ele și un obol de argint emis de Carol Robert de Anjou în 1338). *Înseamnă că Basarab I a construit incinta la circa 10 ani după invazia angevină din 1330 !*

În al doilea rînd, despre Biserica domnească. Construcția acesteia *este ulterioară incintei din vremea lui Basarab I*, deci anului 1340, urmînd unei perioade în care lăcașul primului Basarab *funcționase alături de o altă biserică mai veche*. Într-adevăr, o serie întreagă de date stratigrafice ca și analiza acelora care privesc direct Biserica domnească (tabloul votiv cu inscripția de deasupra, mormîntul nr. 10, tradiția despre un ctitor unic etc.) ne arată că epoca de construcție a Bisericii domnești e posterioară anilor 1351—1352, încadrîndu-se în întregime în vremea voievodului Vladislav I (Vlaicu, 1364—1377). Acesta e voievodul care — cum au susținut de altfel și alți cercetători — *este înhumat în mormîntul nr. 10 și tot el este reprezentat în tabloul votiv* aflat pe peretele de apus al naosului ; inscripția amintită mai înainte ne arată că pictura bisericii exista deja în timpul campaniei din 1369 asupra Vidinului.

Opera lui Vlaicu Vodă, respectiv Biserica domnească din vremea noastră, se suprapune însă peste biserica mai veche — care a existat într-adevăr —, confirmîndu-se astfel ipoteza lui A. Sacerdoțeanu din 1935.

Dărîmată pînă la temelie de constructorii lui Vlaicu — pe alocuri dispărînd cu totul sub actuala construcție —, grav afectată de înhumările care au urmat, de jafuri, dar mai ales de refacerile suferite de Biserica domnească în epoca modernă (anii 1750, 1827, 1911) și de săpăturile din 1920, vechea biserică nu s-a păstrat decît în cîteva mici porțiuni. Din fericire, acestea permit o reconstituire certă a planului. Lucrată din piatră de carieră și bolovani de rîu, cu un mortar destul de sfărîmicios, ea măsura o lungime totală de 14 m pe axul V—E și de 8 m pe axul N—S, ocupînd o bună parte din naosul actualei biserici domnești. Din planul pe care-l prezentăm, e de reținut naosul (în formă de cruce cu brațele egale), precum și legătura specifică dintre naos și pronaos. O splendidă pictură în frescă împodobea fațadele interioare ale vechii biserici, perfect înscrisă în incinta A.

Cum am datat acest important monument de arhitectură religioasă medievală ? Pe două căi : 1) prin compararea planului cu alte monumente similare și 2) pe cale arheologică. Astfel, planul bisericii vechi de la Argeș este aproape identic cu cel al bisericii din Nicopole (R. P. Bulgaria) datată de specialiști în secolele XIII—XIV.

Arheologic s-a constatat — deocamdată — că incinta A este anterioară incintei lui Basarab I, deci anului 1340. Aceasta nu ni s-a părut suficient pentru argumentarea necesară și de aceea atenția ni s-a concentrat asupra situației stratigrafice din zona de sud a incintei, datînd din secolul al XIV-lea

Umbrele celor dintîi voievozi

Săpăturile au demonstrat încă un fapt interesant : însăși incinta lui Basarab I se situează pe o locuire mai veche, marcată de construcții în piatră și cărămidă. Stratul corespunzător acestora din urmă — identic în ce privește urmele de cultură materială, în ceramică mai ales, cu acela depistat în jurul incintei A — a fost precis datat cu ajutorul monedelor bizantine de bronz descoperite : una emisă între 1224 și 1230 de despotul din Salonic, Theodor Anghelos Ducas Comnenos, găsită la baza stratului, iar cealaltă, aparținînd împăraților Andronic II și Mihail IX (1295—1320), din dinastia Paleologilor, la partea superioară stratului. Datarea vechiului nivel de locuire în plin secol al XIII-lea este azi un lucru cert. Concluzia este revelatoare : *cuibul Basarabilor din Argeș ducea de fapt, mai departe, o existență anterioară. Această continuitate, exprimată material prin construcții, ne deslușește o permanență teritorială grefată pe un fir dinastic.* Coborînd înapoi, de la Basarab I, ajungem — prin Tihomir bătrînul — la Seneslau, voievodul românilor din anul 1247. *De numele acestuia din urmă trebuie să legăm primul nucleu al reședinței din Argeș a celor dintîi voievozi ai românilor.*

Care au fost cauzele ce au provocat dispariția vechii curți feudale de la Argeș și a bisericii aferente ? Firește, acestea pot fi multiple. Avem însă la îndemînă un fapt material, sesizat și el arheologic : pe teritoriul Curții domnești se înregistrează un strat de incendiu anterior construcțiilor din vremea lui Basarab I ; se realizează astfel — aproape de la sine — o conexiune între această descoperire și evenimentele dramatice care au însoțit invazia din 1330 a lui Carol Robert. Deducem, așadar, că vechea curte feudală de la Argeș n-a fost ocolită de invadatori, vechea biserică avînd și ea de suferit, dar nu într-atît încît Basarab I să fi găsit necesară o altă construcție. Acest lucru îl va face abia Vlaicu Vodă. Splendidul monument, ajuns pînă la noi, ilustrează cum nu se poate mai clar programul de guvernare al acestui voievod, ambițiile sale, întreaga politică pe care a dus-o (uneori în vîrful spadei). „*Am dărîmat și am clădit*" s-ar potrivi de minune acestui premergător al marilor ctitori din istoria noastră medievală.

A existat Aprodul Purice?

Spune Neculce în „O samă de cuvinte" (V) : „Ştefan vodă cel Bun, cînd s-au bătut cu Hroit [1]-Ungarul, precum zic unii la Caşen, iar letopisăţul scrie că s-au bătut la Şchee pe Siretiu, au fost căzut calul cu Ştefan Vodă în război. Iară un Purice Aprodul [2] i-au dat calul lui. Şi nu putea în grabă încăleca Ştefan Vodă, fiind om mic. Şi au zis Purice Aprodul : «Doamne, eu mă voi face o moviliţă, şi vino de te sue pe mine şi încalecă !». Şi s-au suit pe dînsul Ştefan Vodă şi au încălecat pre cal. Şi atunce au zis Ştefan Vodă : «Sărace Purice, de-oiu scăpa eu şi tu, atunce ţi-i schimba numeli din Purice, Movilă». Şi au dat dumnedzeu şi au scăpat amîndoi. Şi l-au şi făcut boier, armaş [3] mare, pre Purice. Şi dintru acel Pureci Aprodul s-au tras neamul Movileştilor, de au agiuns de au fost şi domni dintru acel neam".

Cine nu cunoaşte legenda aprodului Purice, care s-a numit apoi Movilă de la fapta sa din timpul bătăliei de la Şcheia — purtată împotriva unui pretendent la tron — din 6 martie 1486 ?

Dar a existat el cu adevărat ? Documentul pe care îl reproducem, datat 26 februarie 1491, este prima dovadă expresă a acestui fapt : prin el, Ştefan cel Mare întăreşte dreptul lui Purice spătar, fraţilor şi nepoţilor săi, asupra a două sate cumpărate pentru 150 de zloţi. Mai tîrziu, între anii 1493—1495, Purice este pîrcălab de cetate.

Însă încurcăturile încep abia acum. În actul de faţă, printre martori apare şi întîiul membru cunoscut al familiei Movileştilor : Cozma Moghilă (Mohilă) ceaşnicul. Care dintre cei doi este adevăratul Purice, cel de la Şcheia ? Cum „Cuvintele" lui Neculce se bazează aproape toate pe fapte veridice (vezi concluziile recente ale prof. univ. dr. docent Const. C. Giurescu), rămîne ca această enigmă să fie elucidată prin noi cercetări.

O cronică a Moldovei scrisă în limba germană de un contemporan al lui Ştefan istoriseşte bătălia într-un fel asemănător, astfel că — spunem noi — nu avem nici un motiv să ne îndoim de autenticitatea întîmplării.

MATEI CAZACU

[1] Hroit-Hruet, pretendent la tronul Moldovei, pe care turcii l-au adus pentru a-l înlocui pe Ştefan cel Mare.
[2] Aprod — tînăr din garda domnească, paj.
[3] Armaş — rang de boier din trecut, cel care îngrijea de artilerie, de care depindeau închisorile şi care aplica pedepsele.

(Urmare din pag. 51)

duşmane de-a lungul a aproape 150 km prin deşert, necesitau mari eforturi. Însuşi împăratul este rănit în cursul luptelor din jurul Palmyrei. Dar sorţii sînt de partea Romei. În imperiul sasanid, de unde trebuiau să vină Palmyrei principalele ajutoare, se petrec evenimente neaşteptate. Shapur I, aliatul Zenobiei, moare, iar curtea din Ctesiphon uită de regina încercuită. Cînd în sfîrşit aliaţii îşi fac apariţia, sînt respinşi fără mari dificultăţi de romani. Zenobia încearcă totuşi să străpungă încercuirea romană, reuşind să părăsească oraşul. Începe o dramatică cursă de urmărire. Regina este ajunsă şi capturată de romani pe malul Eufratului.

Oraşul, care avusese curajul să înfrunte un imperiu, îşi deschide larg porţile. Dibaci, învingătorul — care voia să-şi cîştige repede simpatia populaţiei şi adeziunea fruntaşilor politici — nu trece la represalii, dovedind o mărinimie, fără îndoială, interesată.

Visul Zenobiei de a-şi face intrarea în Roma se realizează, dar nu aşa cum sperase ; suverana Palmyrei va străbate oraşul, prizonieră în cortegiul triumfal al împăratului...

Aurelian este rechemat la Dunăre de o puternică invazie a carpilor, triburi de daci liberi din Moldova. La sfîrşitul anului 272 e.n. sau în primele zile ale anului 273, o veste de necrezut îl ajunge în Moesia. Învinsa, dar trufaşa Palmyra se răsculase, masacrase garnizoana romană şi trecuse la pregătiri intense de război ! Aproape concomitent şi la Alexandria, în Egipt, o revoltă antiromană, condusă de un oarecare Firmus, cuprinsese cea mai mare parte a provinciei.

De data aceasta, riposta este necruţătoare. Cu o iuţeală care i-a uimit pe contemporani, Aurelian porneşte în marş forţat spre Orient şi, în mai puţin de două săptămîni, ajunge în faţa Palmyrei, care nu reuşise încă să organizeze nici o rezistenţă eficientă. Revolta este înăbuşită. Soldaţii jefuiesc cumplit oraşul şi apoi îl distrug sistematic. După scurt timp este reprimată şi răscoala din Egipt, Alexandria cunoscînd soarta Palmyrei.

*

* *

Caravanele care timp de un mileniu — începînd cu secolul al VII-lea — poposesc mereu sub umbra palmierilor oazei Tadmor şi lîngă unele dintre cele mai „romantice ruine ale antichităţii" (cum le va numi un arheolog), ignoră cu desăvîrşire pînă şi numele metropolei ce a strălucit odinioară pe acele locuri. Abia la sfîrşitul secolului al XVII-lea Palmyra va ieşi din anonimat, devenind, în secolul nostru, unul din cele mai animate şantiere arheologice ale Orientului.

Avanpremieră editorială

Riscînd mai mult decît viața (II)

Continuăm publicarea de fragmente din lucrarea lui Per Hansson, avînd ca temă rezistența poporului norvegian împotriva cotropitorilor naziști. Traducerea în românește a volumului va apărea în Editura politică.

Toralf Johansen, un tînăr funcționar de birou în vîrstă de 24 de ani, era prietenul intim al lui Tor Njaa și încă din toamna lui 1940 înființase o rețea a Rezistenței. În februarie 1941, Johansen a primit misiunea să înjghebe o organizație militară clandestină la Flekkefjord și în împrejurimi. În cursul primăverii, el alese un mic grup de oameni, selecționați cu multă grijă, care urmau să alcătuiască nucleul armatei secrete. În calitate de șef al acestei organizații militare, era bine informat despre Rezistență, dar nu știa nimic despre jocul dublu de la Helle, așa încît fu cît pe ce să aibă un șoc întîlnindu-l într-o zi pe Gunvald Tomstad, în uniforma de gală a gărzii fasciste locale, la prietenul său Tor Njaa. Fiind în Rezistență, Johansen îl detesta pe nazistul de la Helle și se temea de el mai mult ca de oricine altul ; în plus, în seara cînd avu loc această întîlnire, se întorcea dintr-o misiune deosebit de primejdioasă.

Gunvald îl privi zîmbind pe șeful armatei secrete, care parcă s-ar fi prefăcut în stană de piatră. Cu toată inteligența și calmul său, lui Johansen îi trebuiră cîteva minute pentru a înțelege că nici el, nici prietenul lui nu căzuseră într-o cursă.

Această întrevedere a fost crucială pentru Gunvald, ca și pentru Johansen. Scurt timp după aceea, rețeaua lor a suferit pierderi grele, iar Toralf Johansen a devenit colaboratorul lui Gunvald în cea mai grea dintre sarcini : să asigure funcționarea nestînjenită a emițătorului. Nu mai erau departe zilele cînd Johansen, cu pistolul încărcat, avea să-l privească pe Gunvald, în aparență mereu calm, manipulînd acest emițător în „camera obscură" a fermei ori sub vreo stîncă din muntele învecinat.

Vasul care refuză să se scufunde

La cîteva zile după întîlnirea de la Njaa, un mesaj din Helle îl invită pe Johansen să vină noaptea pe țărm, lîngă Helle, și să semnalizeze pseudonimul lui Gunvald — „Tom" — în direcția mării. Noapte de noapte, el rămase aici împreună cu doi tovarăși, pentru a intra în contact cu vasul ce urma să vină din Anglia, avînd la bord agenți, arme și aparate de radio. În bătaia unui vînt glacial, ei semnalizară ore în șir, scrutînd orizontul cu ochii înroșiți, chinuiți de dureri. Sperau să zărească semnalul luminos — corespunzînd pseudonimului lui Starheim, cuvîntul „Ola" din cod.

A fost o grea încercare pentru nervii lor. Cei trei oameni din Rezistență se aflau exact în drumul navelor controlate de germani. Trebuiau să țină seama de posibilitatea ca inamicul să le intercepteze mesajele. După fiecare serie de semnale, îi cuprindea teama să nu fie descoperiți și se așteptau uneori mai curînd la împușcături decît la semnale luminoase. Cîteodată li se părea chiar că aud șuieratul proiectilelor.

Pe puntea vasului, căruia Johansen și ceilalți doi îi adresau zadarnice semnale, un tînăr viguros nu ridica degetul de pe trăgaciul mitralierei. Un avion german revărsa în jur rafalele mitralierelor sale ; așchii de lemn zburau pe lîngă urechile lui, iar grenadele cădeau în mare sau se înfigeau în trupul vaporului. Tînărul se numea Tor Hugo van der Hagen. Ales, în Anglia, pentru o misiune specială, el urma să colaboreze cu Gunvald Tomstad și

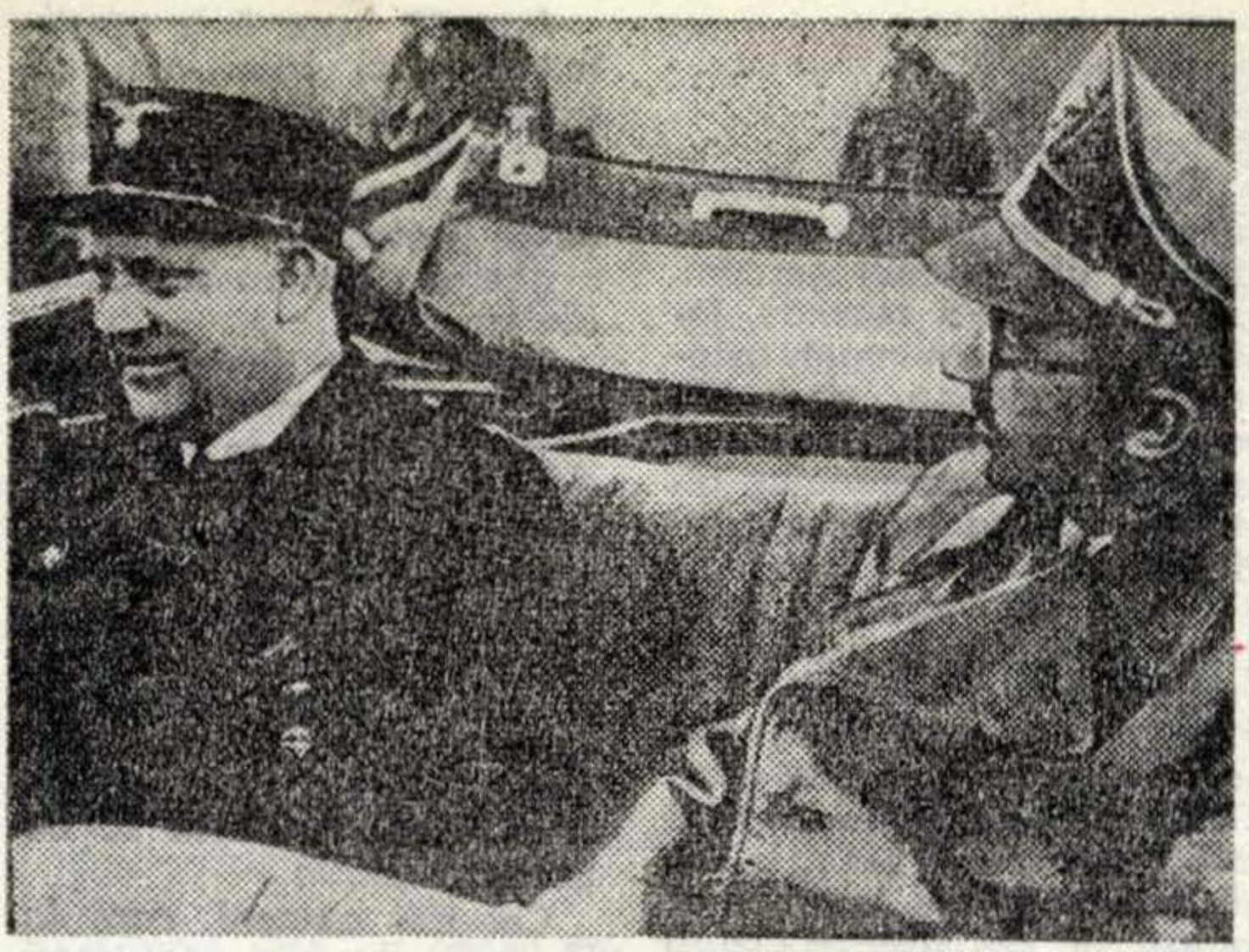

Călăul și unealta lui : Himmler și Quisling

totodată să creeze noi rețele ale armatei secrete. Tor Hugo nu-l văzuse niciodată pe Gunvald, dar, înaintea plecării sale, colonelul Malcolm Muethe din serviciul secret (englez — *N.R.*) îi dăduse numele și adresa fermierului din Helle. Avea să se pună sub ordinele acestui „Tom", despre care colonelul vorbise cu cel mai mare respect. Dar în aceste clipe, Tor Hugo nu avea răgazul să se gîndească nici la Tomstad, nici la Helle. Cu întregul său echipaj își apăra viața în largul coastei pe care o părăsise pe un vas pescăresc, în toamna anului 1941, pentru a ajunge în Anglia.

Dacă Tor și oamenii săi ar fi avut timp să se gîndească la altceva decît la avionul german, era firesc să simtă că moartea aproape că îi și sugrumase. Dar Tor Hugo nu avea nicidecum impresia că viața sa atîrnă numai de un fir. În această clipă era ca o fiară încolțită, ba chiar mai primejdios ca ea.

Părăsiseră un port din Arhipelagul Shetland pe un vas de pescuit măsurînd treizeci și cinci de picioare. După ce străbătuseră cu bine Marea Nordului, se apropiau acum de coasta norvegiană, unde, conform planului lor, trebuiau să se amestece cu flotila de pescuitori de scrumbii și să ajungă la Egersund. Proiectul lor era în general bine conceput, și germanii n-ar fi observat nimic, dar calculele lor aveau lacune. Într-adevăr, în momentul cînd se pomeniră în preajma coastei nu se zărea nici un vas de pescuit cu care să se întîlnească — numai gheață cît vezi cu ochii. Vasul din Shetland era, așadar, singur în aceste ape, unde gheața făcea pescuitul imposibil.

Căpitanul lăsă totuși trei zile și trei nopți micul vas între ghețurile plutitoare, în largul farului de la Egeroey, sperînd să găsească o posibilitate de a se strecura. Nu era dintre aceia care renunță de la prima dificultate la un proiect.

Germanii, care fortificaseră întreaga coastă, scrutau neîncetat această mare ce-i despărțea de englezi. Tinerii de pe punte știau că desfid destinul. Cînd căpitanul văzu însă că dușmanii încep să semnalizeze prezența vasului său, înțelese că jocul era pierdut.

Mărind presiunea motorului la maximum, se strădui să iasă din apele năpădite de gheață. Ajunse în largul mării, în timp ce vasul vibra sub presiunea excesivă a motorului. Se îndreptară spre vest — în linie dreaptă —, deși aveau puține speranțe că scăpau de primejdie. Iluzia ținu un sfert de oră, apoi un avion german se năpusti asupra vasului. Fără nici un avertisment, avionul intră direct în picaj, pentru a ucide, a scufunda. Proiectilele șuierau în jurul echipajului.

La bord este scoasă în grabă o mitralieră Bren, cu care se înarmează Tor Hugo, în timp ce un altul manipulează o mitralieră Louis. Fără a ezita, oamenii ripostează. În picioare pe punte, în vreme ce avionul șuieră și scuipă foc, ei trag cît mai repede cu putință ; încarcă, țintesc... Pistoalele și puștile țăcănesc sec ; arma lui Hugo Tor latră, iar mitraliera Louis tușește.

Avionul descrie un cerc și se reîntoarce pentru un nou atac. Dar de astă dată germanul este mai prudent. Nu numai că violența ripostei l-a surprins, dar a văzut oamenii în salopete și pulovere rămînînd calmi sub ploaia de gloanțe și grenade.

Nu izbutesc să scufunde vasul. Poate că au tras de la prea mare distanță. Aviatorul german vrea să-și termine treaba. El dă avionului maximum de viteză și se năpustește direct asupra punții. Bastingajul[1] este smuls, chioșcul găurit ca o strecurătoare, un om este rănit. Dar restul echipajului și Tor Hugo continuă să reziste ; motorul mai funcționează ; căpitanul răsucește cîrma dintr-o parte în alta, pentru a evita proiectilele.

[1] Totalitatea chesoanelor în care se păstrează efectele echipajului pe o navă (*N.R.*)

Sophie Roervick (Fia) era adesea ultima verigă în lungul lanţ prin care treceau rapoartele clandestine. Împreună cu Gunvald hotăriseră că dacă vor supravieţui să se căsătorească

Esther Johansen era menajeră la Helle. Ea s-a dăruit cu însufleţire rolului de „servitoare" neştiutoare, fiind de fapt un ajutor preţios al lui Gunvald

Grenadele „aranjate" de cehi

Deodată se lasă o tăcere impresionantă. Nori de fum ţîşnesc din avionul german. Timp de cîteva secunde, într-o linişte mormîntală, avionul se clatină deasupra apei, apoi ridică elicea şi plonjează cu ampenajul, întocmai ca un înotător profesionist.

Vasul se îndreaptă spre vest. Viteza este acum mai mică. Nava n-a izbutit să se îndepărteze prea mult, cînd se declanşează un nou atac. Din nou oameni de la bord trag cu toată precizia ce le stă în putere într-o ţintă care se deplasează cu o viteză de cîteva sute de kilometri pe oră. Dar al doilea aviator german este mai prudent şi mai puţin sigur de victorie decît cel care zace deja pe fundul mării ; el păstrează o distanţă apreciabilă, de cinci pînă la şase sute de metri. Majoritatea proiectilelor trec pe deasupra vasului sau la distanţă de el, dar cîteva se înfig în chilă[2] — şi aşa destul de deteriorată. Şi, totuşi, oamenii de la bord continuă să tragă, în acelaşi ritm.

Nu-şi mai simt trupurile, nu mai au decît conştiinţa prezenţei unui avion care scuipă gloanţe şi grenade, fără o clipă de răgaz. Singur căpitanul, care face slalom pentru a-i deruta pe germani, a văzut uraganul ce se apropie. Cîrmeşte drept înainte, fără a se sinchisi de duşman. Vrea să se afunde în acest zid de zăpadă înainte ca vreun proiectil fatal să lovească vasul.

În acest fel, are o mică şansă să se reîntoarcă în Anglia.

Norocul îi surîde ; vasul izbuteşte să scape şi, ciuruit de gloanţe, gata-gata să se scufunde, se reîntoarce în Arhipelagul Shetland.

Această ispravă a constituit obiectul celei mai vii admiraţii şi experţii britanici, care examinară minuţios nava, au înţeles cu greu de ce proiectile neexplodate acopereau puntea şi flancurile vasului.

Expertiza se dovedi foarte utilă şi pe deplin satisfăcătoare. Muniţiile naziste proveneau din Cehoslovacia, unde muncitorii sabotau din răsputeri producţia din fabricile de armament. Bazîndu-se pe aceste rezultate şi pe altele, aliaţii constatară astfel că circa 70% din grenade fuseseră „aranjate" de cehi în aşa fel încît să nu poată exploda.

Cei trei oameni, care la Flekkefjord petrecuseră nopţi în şir pe ţărm, aflară, „via" Helle, că vasul pornit din Anglia, neputînd răzbate pînă la coasta norvegiană, se întorsese în Shetland...

Prost dispus, Tor Hugo se plimba din nou prin Londra. El elabora cu nerăbdare mereu alte proiecte, pentru a ajunge la acest „Tom" de la Flekkefjord, acest Tomstad despre care chiar grangurii din serviciul secret vorbeau cu o stimă cu totul deosebită.

Un om cu simţul umorului

La cartierul general al Gestapoului din Kristiansand, un norvegian torturat lasă să-i scape numele „Tom". Germanii descoperă astfel pseudonimul lui Gunvald !

Omul care-l arestase şi care e mîndru foc de fapta sa este Sturmscharführerul Lipicki, considerat prieten la cataramă cu Gunvald.

Lipicki se simte de minune la Helle. Povesteşte într-una că şi el e fiu de fermier. În timpul vizitelor sale se înfrupta cît putea din produsele fermei, lăcomindu-se mai cu seamă din excelentul lapte nesmîntînit.

Iată-l pe Lipicki părăsindu-şi biroul de la Kristiansand. Cu uniforma strînsă pe corp, bine periată, se aşază, cu un aer arogant,

[2] Piesă de rezistenţă aşezată pe axa longitudinală a fundului unei nave, în exteriorul ei, de care se prind bordurile navei *(N.R.)*.

în mașina care-l așteaptă. Are circa treizeci de ani, e blond, de o statură care întrece puțin pe cea mijlocie. Își cultivă culoarea blondă a părului, expunîndu-l cît mai des la soare.

Scîrnavul Lipicki vrea să fie „teuton pur" nu numai cu sufletul, dar și ca aspect. Este grăbit și, dînd ordin șoferului să-l ducă la Helle, nesocotește batjocoritor viteza legală. Își verifică rezervele de cartușe și se instalează confortabil. „Tom", rostește el de cîteva ori cu glas tare. Șoferul îl privește mirat și întrebător, dar ofițerul nu dă nici o explicație. „Tom" — „Tom" — „Tom"...

Lipicki este un nazist fanatic. Posedă aproape toate însușirile necesare pentru a face carieră în partidul hitlerist. Pentru el, doar cariera contează. De multă vreme Lipicki turbează că a fost expediat într-un colț de provincie, în Norvegia. Ar fi preferat să rămînă acasă, la Berlin, sau să fie trimis în vreo altă capitală europeană, Paris sau Amsterdam — de pildă —, unde desigur vînătoarea de evrei continuă încă, orașe unde superiorii i-ar aprecia zelul, viclenia și cruzimea de care dă dovadă în timpul interogatoriilor. Ca astăzi, de pildă, cînd a izbutit să stoarcă pseudonimul „Tom" !

În calitate de călău, Lipicki se servește de imaginație fără a „interveni" direct. Cultivă cu predilecție metoda căldurii radiante. Victima, legată burduf, este întinsă pe podea, în așa fel încît să nu se poată îndepărta de un radiator. Instalat confortabil într-un fotoliu, el studiază efectul razelor care atacă fața sau alte părți ale corpului dezgolit — o metodă foarte eficace — de pe urma căreia a tras, nu o dată, mari foloase. Curios lucru, adversarul cel mai mut, cel mai îndărătnic devine conciliant cînd pielea, înroșită și plină de bășici, sfîrșește prin a plesni. Vîrful nasului celui torturat reprezintă un fel de apogeu pentru Lipicki ; făcînd apel la simțul umorului ce-l caracterizează, el rîde atît de tare, încît este cît pe ce să se sufoce. Și se gîndește la tot. Cînd victima pare extenuată, el o acoperă cu un pardesiu ud. Da, Lipicki știe cum ajungi om mare în cel de-al III-lea Reich.

Nerăbdător, îl roagă pe șofer să conducă mai repede. De altfel, „a ruga" nu este cuvîntul nimerit. Înjură, urlă. Lipicki i-a urît întotdeauna pe cei bine crescuți și propria lui lipsă de cultură nu l-a stînjenit niciodată. În noua Germanie — Germania lui —, brutalitatea și eficacitatea ei contează mai mult decît examenele. Din cînd în cînd încearcă totuși să se stăpînească, să raționeze. Acum este, într-adevăr, cazul să facă așa ceva. Nu trebuie să se lase dominat de proasta lui dispoziție, căci, înfuriindu-te, acționezi pripit. El recunoaște în silă că Friedrich Lappe, un coleg din serviciul siguranței — și el un obișnuit al fermei de la Helle —, ajunge la rezultate foarte bune recurgînd la metode de interogare mai puțin brutale. Dar oare nu a descoperit el, Lipicki, numele „Tom" datorită radiatorului său electric ?

„TOM" sau „TON": diferența dintre viață și moarte

Frînele scrîșnesc și mașina se oprește în fața fermei din Helle. Lipicki intră în casă, dar nu-și găsește prietenul aici.

— Gunvald este în grajd, spune Esther, ca de obicei, posacă.

— Heil Hitler ! urlă Lipicki, văzîndu-l pe Gunvald care ridică brațul drept și răspunde : „Heil !", „Heil !"

Lipicki e întotdeauna grăbit și Gunvald nici n-a avut răgaz să-și facă o idee asupra rostului acestei vizite cînd acesta se apucă să povestească ce informații, foarte importante, a obținut de la un arestat.

— Pe cinstea mea, nu va trece multă vreme și vom descoperi acest emițător clandestin !

Lipicki e teribil de mîndru. Gunvald continuă să-și panseze calul, dar glasul lui vibrează ceva mai puternic decît obișnuit cînd întreabă : „Ai găsit urme ?"

Lipicki își mîngîie pistolul și răspunde : „Numele «Tom» ! Acesta e firul care ne va duce la spion și la emițător".

Mîna lui Gunvald s-a oprit pe spinarea calului, el strînge mai tare țesala și întreabă : „Tom ?"

Abia dacă-l mai aude pe Lipicki cum își laudă eficientele metode de anchetare, care l-au pus în posesia acestui nume atît de prețios pentru Gestapo.

Știe, oare, Lipicki totul ? Studiază el, oare, acum reacțiile interlocutorului său ? Se joacă de-a șoarecele și pisica, înainte de a da cărțile pe față ? Gunvald nu are la el pistolul. Continuă, totuși, să-și joace rolul. Privirea și chipul său exprimă cea mai mare admirație, cel mai adînc respect, dar simte că nu va mai rezista multă vreme. Se apropie de ușă, vrînd să dea impresia că-și frămîntă de zor creierul pentru a-l ajuta pe Lipicki să descopere pe cel care se ascunde sub pseudonim. În picioare, pe prag, își scutură cîteva fire de păr de cal de pe cămașă, coborîndu-și mîna pînă-n talie. Gunvald apucă, între arătător și degetul mare, capsula cu otravă, dar subit își recapătă tot calmul. A inventat o explicație, o manevră care-i poate da puțin răgaz și care va devia atenția lui Lipicki.

— „Tom", repetă el de cîteva ori, gînditor. Dar n-a spus cumva arestatul „Ton" ?

Lipicki savurează numele de „Ton". N-ar fi imposibil. Arestatul era atît de epuizat, în așa hal, încît nu vorbise prea distinct. Cu cît Lipicki se gîndește mai mult, cu atît pare mai convins că a auzit „Ton" și nu „Tom". Nerăbdător, cu obrajii încinși, el își fixează privirea întrebătoare asupra lui Gun-

vald Tomstad și acesta adoptă tonul lent și nesigur al celor care se zbat să rezolve o problemă dificilă.

— Ei bine, spune el, dacă prizonierul a zis „Ton", e posibil să existe un raport cu fermierul Tonstad din Sirval.

Dintr-o săritură, Lipicki a și ieșit în curte. Trebuie să se ducă de îndată la Sirval, pentru a-l înhăța pe banditul care posedă emițătorul. E necesar ca Gunvald să-l însoțească, e chiar obligatoriu. Lipicki dă ordine și se felicită singur că a cultivat prietenia acestui tînăr țăran idealist, credincios nazismului. Fiindcă Gunvald Tomstad din Helle este cu adevărat un național-socialist. Niciodată nu i-a inspirat Gunvald mai multă încredere ca în această clipă, cînd îi indică drumul spre un infam agent al anglo-saxonilor.

O piatră prost aleasă

În primăvara anului 1942, Gunvald primi o scrisoare de la autoritățile naziste din Oslo. Era chemat să servească în calitate de soldat în unitățile SS.

Din nou se găsea într-o situație extrem de dificilă. Helle *trebuia* păstrată ca bază de emisie. Dar lucrul era cu putință numai dacă continua să locuiască la fermă și să-și mențină poziția de colaborationist fanatic. Cum să mai joace convingător acest rol dacă nu găsea o explicație acceptabilă pentru a evita plecarea spre frontul de est, alături de SS-iști ?

Ca întotdeauna cînd se vedea în încurcătură, Gunvald se instală în fotoliul său balansoar, închipuindu-și că ușoara legănare îi favorizează meditația. Dintr-o dată începu să se gîndească la povestea pe care o spune păstorul din „Peer Gynt"[3] tînărului care-și tăiase un deget pentru a nu pleca în război. Nu ținea

[3] Cunoscuta dramă a lui Henrik Ibsen (N. R.).

Bervik, altădată un liniștit port norvegian...

firește să se rănească serios, intenționa doar să se îndrepte încetișor cu motocicleta spre o piatră mare de pe marginea drumului, provocînd o căzătură pe cît se poate mai puțin neplăcută. Pe urmă avea să simuleze leziuni grave și, pentru mai multă siguranță, să ia contact cu medicul șef de la Farsund, Lund Pettersen. Acest patriot încercat îl va îngriji desigur după accident, declarîndu-l inapt de serviciu și dovedind acest lucru cu ghipsul de rigoare, un certificat medical, poate chiar prin mersul în cîrje.

A doua zi de dimineață, Gunvald își pune proiectul în aplicare. După ce s-a asigurat că „accidentul" său nu va avea martori, pornește motocicleta și se îndreaptă încetișor către locul ales, izbindu-se brusc de piatra cea mare. O clipă mai tîrziu, omul și motocicleta, cu roțile învîrtindu-se înnebunite, se prăbușesc pe o pantă abruptă.

Gunvald și-a ales prost piatra. Împotriva tuturor așteptărilor, aceasta se detașează și alunecă de-a lungul pantei, cu motocicletă și om cu tot.

Puțini sînt cei care circulă pe drumul ce duce spre Helle, așa că presupusul nazist, urît de toată lumea, zace leșinat ore în șir, pînă ce e prevenit spitalul. În sfîrșit, o ambulanță vine să-l ia pe Gunvald. Mîini puțin prietenoase duc brancarda.

O fractură serioasă, cîteva răni la cap și la ceafă, iată rezultatul căderii sale într-o avalanșă de pietre.

Este cu neputință să refuze un pat în spital, dar, după puțin timp, își dă seama că medicul șef și personalul nu-i prea au la inimă pe naziști și, mai cu seamă, pe cel socotit de toți un denunțător în solda Gestapoului. Cel mai rău este însă faptul că nici infirmierele, nici ceilalți bolnavi nu vor să-i adreseze vreo vorbă.

„Odiosul denunțător" și medicul uimit

Într-o bună zi primește însă o vizită. Șeful secției R.N. îi aduce un mare buchet de flori și face tot ce

Şi a venit şi timpul cînd Gunvald nu şi-a mai putut juca dublul său rol... Germanii l-au urmărit prin tot sudul Norvegiei, dar pînă la urmă el a reuşit să ajungă în Anglia, unde „Tom" a fost avansat la gradul de locotenent

poate pentru a-l consola pe Gunvald, „desperat" că este nevoit să-şi amîne ceasul cînd va putea să-şi facă datoria de onoare pe front.

Nicicînd şeful secţiei n-a văzut, de aproape, o asemenea poftă de luptă, iar cînd se întoarce la primărie e mai bucuros ca niciodată.

Gunvald suferă mult din cauza piciorului şi a cefei sale şi nimeni nu se ocupă de el. Suferinţele sale fizice sînt însă neînsemnate faţă de îngrijorarea sa. Atîta timp cît va rămîne la spital, nici un mesaj nu va putea fi expediat către „Home Station", în Anglia. Nici medicul şef nu se grăbeşte. Îşi spune, desigur, că un nazist bolnav, descumpănit, zăcînd în spital, nu poate face rău nimănui.

Gunvald nu încetează să caute un mijloc pentru a se reîntoarce la Helle şi vizita Fiei îl face să întrevadă o posibilitate. Tînăra fată, om de legătură al reţelei, nu riscă nimic venind să-l vadă pe nazistul de la Helle. Şi-aşa, ea figurează de mult pe lista neagră a colaboraţioniştilor şi a persoanelor primejdioase.

Gunvald îi remite Fiei un petic de hîrtie destinat lui Ola Eide: „Fă în aşa fel ca să ies din spital cît mai repede" — scrie el pe această hîrtie.

Sînt cîteva zile de cînd Eide se frămîntă la gîndul că emiţătorul din Helle e mut, atîta vreme cît Gunvald e la spital. El ştie că medicul şi infirmierele sînt în stare, fără nici un scrupul, să-l lase pe „odiosul denunţător" fără un tratament eficace. Ola Eide primeşte mesajul lui Gunvald într-o sîmbătă dimineaţa şi la numai o oră se şi află în biroul medicului şef, Hoffman.

— Îl aveţi pe nazistul Gunvald Tomstad în clinica dumneavoastră, spune Eide.

Medicul dă din cap afirmativ, foarte mirat că de acest Tomstad se interesează un om ca Ola Eide.

Eide continuă, fără ocolişuri:

— El aparţine unei organizaţii secrete şi trebuie scos neîntîrziat de aici.

— Există asemenea organizaţii? întreabă medicul atent şi neîncrezător.

— Da, şi are chiar misiuni importante de îndeplinit, răspunde Eide, fără a-i lăsa timp medicului să-şi exprime rezervele, fie ele chiar şi de ordin medical. Vă rog să faceţi tot posibilul ca Tomstad să iasă de aici marţi. Vă dau, deci, trei zile!

Eide s-ar fi putut dispensa de acest ultimatum. Medicul nu avea o dorinţă mai arzătoare decît să lupte împotriva naziştilor şi a quislingilor şi, de îndată ce-şi reveni din uimire, spuse:

— Iau asta asupra mea!

Hoffman se duse imediat la Gunvald; îşi cunoştea bine meseria.

Marţi Gunvald era din nou la fermă, tot în stare de invaliditate, dar după ce primise suficiente îngrijiri pentru a putea rămîne la Helle. Nu s-a vindecat niciodată complet de rănile de la picior şi de la ceafă. Contactul între Helle şi „Home Station" avea să mai fie menţinut cîtva timp...

Evangheliarul de la Reims scris de un român?

Publicăm ilustrațiile promise cititorilor în numărul trecut al revistei noastre (articolul „Evangheliarul de la Reims"). Ele ne-au fost trimise de profesorul René Brémont, de la Colegiul din Reims, căruia ținem să-i aducem și pe această cale mulțumirile noastre. Analiza fotografiilor confirmă concluziile articolului. Domnia sa ne comunică faptul că manuscrisul avea inițial o îmbrăcăminte în marochin roz (dimensiuni 21 cm × 25 cm) și mai poartă încă urmele cuielor ce fixau coperțile de argint, în care erau încrustate scene și figuri. Aceste coperți au dispărut ulterior, dar descrierea lor există în inventarele vechi.

M.C.

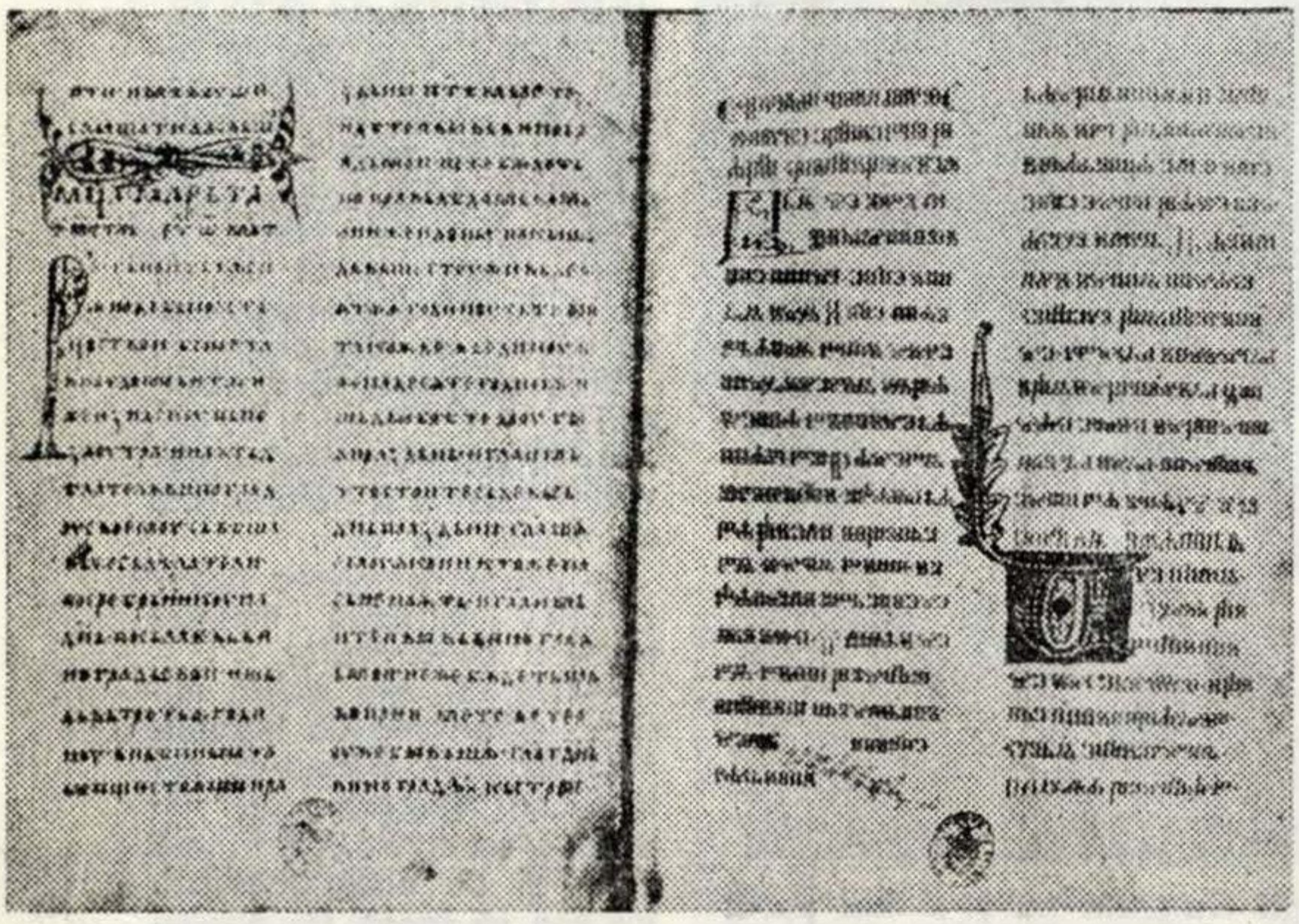

Figura 1 (sus) *reprezintă foaia 16 V-17 (sfîrșitul părții chirilice și începutul celei glagolitice). Forma literelor chirilice pledează pentru originea română a copistului lor*

Figura 2 (jos) *este o pagină din textul glagolitic, împodobit cu miniaturi*

ZEIŢA DE LA VIDRA

Cele mai vechi reprezentări plastice descoperite cu prilejul numeroaselor campanii de cercetare a zonei istorice a orașului București au fost reunite — recent — într-o expoziție. Găzduită într-una din sălile Muzeului de istorie a municipiului București, expoziția s-a bucurat de un remarcabil succes de public. Lucru explicabil dat fiind caracterul insolit al exponatelor create acum patru mii de ani cît și celebritatea unora dintre piesele prezentate. Unul dintre punctele de atracție ale expoziției l-a constituit figurina cunoscută sub denumirea „Zeița de la Vidra". Descoperită în 1934, în apropierea Bucureștiului, la Vidra, este apreciată ca unul dintre cele mai frumoase exemplare de artă primitivă neolitică. Este vorba de fapt de un vas din lut ars, înalt de 43 cm, modelat în forma unui trup de femeie cu mîinile pe piept, amintind, prin maniera de tratare, de figurinele de marmură descoperite pe malurile și în insulele Mării Egee. Întreaga suprafață a vasului este acoperită cu bogate motive ornamentale realizate prin incizii și subliniate prin linii trase cu roșu. „Zeița de la Vidra" personifică, desigur, cultul fecundității. A fost găsită într-un sanctuar, împreună cu alte statuete — majoritatea feminine, din os și lut ars —, exprimînd același cult, precum și o serie de stări sufletești ca rîsul, frica.

În colecția de statuete antropomorfe a muzeului se află și alt fel de piese, realizate cu o remarcabilă știință a proporțiilor și expresiei. Dintre ele se detașează aceea a unui bărbat șezînd într-un jilț, cu bărbia sprijinită în mîna stîngă, într-o atitudine meditativă. Foarte interesantă este statueta reprezentînd un om bătrîn, obosit, cu ochii închiși, ale cărui brațe formau suporturi pentru susținerea unui vas.

Figurinele de animale sălbatice sau domestice, ale căror trăsături viguroase sînt subliniate prin desene incizate sau reliefuri de un realism impresionant, completează suita reprezentărilor create în scopuri magice.

POENARI — CETATEA DE PE STÎNCĂ

Enigmatica cetate de la Cheile Argeșului — Cetatea Poenari — este supusă „tirului" investigației arheologice. În vara anului trecut au fost întreprinse numeroase lucrări de cercetare necesare programului de restaurare și consolidare ce se desfășoară sub egida Direcției monumentelor istorice. Scopul investigațiilor de la Poenari este însă dublu. Pe lîngă lucrările de amenajare, în vederea intrării acestui monument în circuitul turistic, cercetătorii urmăresc dezlegarea numeroaselor probleme legate de construcția și evoluția cetății, verificarea unor informații perpetuate în tradiția populară etc.

Letopisețele de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, de pildă, — preluînd probabil o tradiție populară — atribuie ridicarea cetății lui Vlad Țepeș, care pentru a pedepsi pe orășenii din Tîrgoviște, i-ar fi osîndit să muncească la ridicarea ei. Începînd din ultimele decenii ale secolului al XV-lea și pînă în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, în documente sînt amintiți frecvent pîrcălabi sau mari pîrcălabi ai cetății Poenari, unii dintre ei fiind boieri cu funcții însemnate în sfatul domnesc.

Cei mai mulți cercetători au presupus că cetatea este mai veche decît o socotește tradiția. Unii au căutat să o identifice cu „castrum Argias", amintit de izvoarele maghiare în legătură cu campania din 1330 a lui Carol Robert împotriva lui Basarab, presupunere ce a suscitat destule discuții și care pare puțin probabilă.

Ce au oferit săpăturile arheologice desfășurate în campania anului 1969 ? Mai întîi însemnate precizări privind vechiul aspect al cetății și tehnica de construcție folosită. Apoi indicii semnificative în legătură cu vîrsta cetății. Zidurile, degajate de stratul gros de dărîmături care le acoperea se văd acum bine. Ele se înalță direct pe stînci, traseul lor adaptîndu-se perfect vîrfurilor abrupte pe care se ridică. S-a observat — mai de mult — că într-o primă fază fortificația din vîrf se reducea la un mic turn pătrat din piatră. În jurul lui au fost ridicate celelalte ziduri care alcătuiesc cetatea ce era întărită cu bastioane rotunde avînd ziduri groase din piatră și cărămidă. La începutul secolului nostru o parte a cetății s-a prăbușit împreună cu stîncile pe care a fost clădită.

Dacă despre vechiul turn pătrat — în lipsa unor dovezi concludente — se poate formula doar ipoteza că ar fi din prima parte a secolului al XIV-lea, în legătură cu celelalte ziduri — din piatră și cărămidă — ce alcătuiesc cetatea, materialele arheologice recent descoperite, permit presupunerea că ele au fost ridicate la sfîrșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea, deci *în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn.*

Viitoarea campanie de lucru va aduce, desigur, noi elemente în elucidarea enigmelor cetății de pe stîncă.

1929:

Cuvîntul-manifest al lui PANAIT ISTRATI

GHEORGHE I. IONIȚĂ
doctor în istorie

Personalitate marcantă a culturii românești, Panait Istrati a rămas pentru poporul din mijlocul căruia s-a ridicat un exemplu de scriitor original și inspirat, totodată și de „polemist-proletar" — cum îl numea N. D. Cocea. În același timp, creația sa a atras atenția multor personalități de peste hotare care, admirîndu-l, s-au apropiat de interesanta lui viziune. Romain Rolland îl numea un Gorki al Balcanilor, iar premierul iranian Amir Abbas Hoveida, desăvîrșindu-și la Paris studiile universitare, și-a ales cu ani în urmă ca teză de doctorat problematica complexă a operei scriitorului român. „Panait Istrati a fost un demn și autentic creator, subtil și pătrunzător, dramatic și încîntător, urmărind meandrele sufletului omului și evitînd îndepărtarea de viața societății — mărturisea nu de mult premierul iranian. **Mi se pare că cea mai trainică legătură a scriitorului a fost permanența sa socială. După mine** — observă Amir Abbas Hoveida —, **Panait Istrati a fost nu numai un scriitor popular, nu numai un scriitor fascinant și care reușea să răscolească conștiința prin arta sa, dar mai ales un scriitor dăruit poporului său, a cărui viață i-a inspirat cărțile".**

Forța de convingere inerentă faptelor o probează multiplele împrejurări în care scriitorul s-a situat alături de muncitorimea noastră, care cunoștea greul exploatării capitaliste, alături de țărănimea atît de obidită, alături de toți cei ce sufereau exploatarea omului de către om.

Panait Istrati și-a mărturisit nu o dată atașamentul față de clasa muncitoare, dorința de a o sluji, încredințat că este purtătoarea celor mai înaintate năzuințe de luptă ale poporului român. Sînt semnificative în acest sens cele ce scrie în 1925 despre Ștefan Gheorghiu, pe care îl consideră „cea mai reprezentativă figură de apostol ieșită din rîndurile lucrătorilor noștri", arătînd mai departe: „îmi propun să o așez pe primul plan într-o viitoare lucrare a mea, **Epopeea muncitorimii române".**

Am ales, din marea bogăție de materiale documentare existente, două momente deosebit de semnificative pentru ilustrarea felului în care Panait Istrati s-a apropiat de cei năpăstuiți, străduindu-se să le ușureze suferința.

Sînt bine cunoscute represiunile împotriva Congresului Sindicatelor Unitare de la Timișoara, desfășurat în aprilie 1929, precum și evenimentele sîngeroase petrecute în luna august a aceluiași an la Lupeni unde, într-o încleștare inegală cu forțele represive ale guvernanților, muncitorimea minieră, declanșînd valul unor puternice bătălii revoluționare, care au continuat apoi în întreaga perioadă a crizei economice din 1929-1933, a jertfit pe unii dintre fiii cei mai buni ai ei.

Simpatia față de cauza clasei noastre muncitoare a îndemnat multe minți luminate să se solidarizeze, în acele momente de răscruce, cu cei mai consecvenți luptători pentru dreptatea socială — comuniștii —, organizatori atît ai Congresului Sindicatelor Unitare de la Timișoara, cît și ai eroicei greve de la Lupeni. Printre cei care s-au apropiat de muncitori, înțelegîndu-le durerea și lupta, aducîndu-le un cald cuvînt de îmbărbătare, s-a aflat Panait Istrati.

În mijlocul văduvelor și orfanilor de la Lupeni

Luînd legătura cu luptătorii revoluționari arestați după congresul din Timișoara și ascultînd zguduitoarele lor relatări privitoare la tratamentul neomenos aplicat în închisoare, Panait Istrati se considera dator să comunice fără echivoc opiniei publice constatările sale, în tulburătorul reportaj intitulat **„Se bate și acum“**, publicat în ziarul **„Lupta“** din 25 septembrie 1929. **„Mărturisesc — scria el — că mi-e silă și să ridiculizez caraghioasa provocație polițistă de la Timișoara. Dacă n-ar fi vorba de viața unei mulțimi amărîte, cu femei și cu copii, care a fost stîlcită acolo pe loc ; dacă n-ar mai fi vorba de un precedent care ar îngădui mîine liberalilor să suprime toate drepturile cetățenești, să aresteze și să asasineze la poliție pe oricine [...], nici nu mi-aș mai da osteneala de a lua lucrurile în tragic“.**

El mărturisea că le ia totuși în tragic **„fiindcă prea își fac de cap la noi guvernele, prea își rîd de legile țării și de existența locuitorilor ei“.** Referindu-se pe larg la sălbăticia cu care guvernanții organizaseră represiunea la Timișoara și la valul de teroare ce a urmat, scriitorul nota cu amărăciune și indignare : **„Am asistat la multe nelegiuiri în viața mea.**

Dar chiar înainte de a ajunge la nelegiuirea de la Lupeni, pot să spun că și cea de la Timișoara n-a scăpat decît printr-o minune ca să nu se transforme într-o baie de sînge.

E de ajuns să privești halul în care se află azi Căminul Muncitoresc din Timișoara, ca să-ți dai seama și să te înspăimînți de vremurile în care trăim. Nu bolșevismul comuniștilor [...] e de temut“, remarcă el mai departe, ci fărădelegea guvernelor **„care scot o armată întreagă, cu puști, mitraliere, geniu și chiar două tunuri, care să împrăștie o mulțime căreia, în cazul cel mai arbitrar, trei tulumbe de incendiu i-ar fi dat de hac, deși nici asta nu e scris în vreo lege.**

Primi-procurori fără cap, prefecți ageamii, donchișoțești și bețivi, ofițeri moși-teci, jandarmerie brutală și poliție compusă din bandiți, soldățime speriată și gata să dea cu pușca în om, în lună, ori în apă — iată ce numim autorități, iată ce punem de-a curmezișul chiar și a unei simple înmormîntări“ [1].

Cu sarcasmul ce-l caracteriza, scriitorul evoca episodul în care **„In plin proces, la Timișoara, la 2 septembrie 1929, a fost trimis un subsecretar de stat să decoreze pe cinci dintre polițiștii care «s-au distins» la luarea cu asalt a unei înmormîntări“.** În legătură cu aceasta, observa cu luciditate : **„Nu s-a așteptat nici să se pronunțe justiția, să se vadă dacă nu cumva muncitorii sînt nevinovați, iar polițiștii buni de destituit. Nu. Guvernul știe mai dinainte cine e bun de pușcărie și cine de decorat“.**

Revolta scriitorului a căpătat noi dimensiuni în reportajele pe care le-a publicat în legătură cu evenimentele de la Lupeni, strădania lui fiind în primul rînd consacrată dezvăluirii întregului eșafodaj de argumente mincinoase cu care guvernul burghezo-moșieresc încerca să mușamalizeze faptele petrecute la 6 august 1929.

Sosit la Lupeni, la 7 septembrie 1929, Panait Istrati a luat mai întîi contact cu participanții la grevă, cu răniții din spital, cu soțiile celor uciși, a intrat în mină și a făcut fotografii.

---

[1] Este vorba de înmormîntarea lui Ion Fonaghi (n.a.)

O familie îndoliată

Autorul atîtor opere de seamă n-a putut rămîne indiferent în fața masacrării banditești a muncitorimii. A vrut să vadă și locul sîngeroasei înfruntări — centrala electrică —, cordonul militar l-a împiedicat însă, aceasta deși dispunea de un permis special de la Ministerul de Interne în baza căruia avea dreptul să ia legătură cu cine dorea.

A privit însă, de pe o colină apropiată, tragica incintă unde atîția oameni și-au găsit moartea. A putut vedea bine canalul, adînc de trei metri și lat de doi metri, în a cărui apă fierbinte au fost nevoiți să intre muncitorii greviști în august 1929.

Bazat pe declarațiile muncitorilor, Panait Istrati a ajuns la convingerea de nezdruncinat că vinovată de cele petrecute era societatea mineră care, folosindu-se de orice împrejurare, înșela pe mineri. **„Oricît ar fi de întins pașalîcul clicii care sugrumă țara de un sfert de veac** — a scris el apoi — **nu-mi puteam închipui că există în România un sistem de exploatare care să împingă perversitatea dincolo de limitele îngăduite doar în întunericul unor anumite colonii".**

Articolele lui Panait Istrati din această perioadă constituie adevărate piese de dosar împotriva regimului de dominație al burgheziei și moșierimii, privind atît exploatarea minerilor de la Lupeni cît și din întreaga Vale a Jiului. Scriitorul se vedea nevoit să noteze în ziarul **„Lupta"** din 24 septembrie 1929, în reportajul semnificativ intitulat **„Între Timișoara și Lupeni"**: **„Nu e rolul meu să dau sfaturi de guvernare înțeleaptă unei burghezii, oricare ar fi ea. Dar viața mă obligă azi să car apă la moara oricui e gata să macine făină pentru toată lumea. O fac din pornire absolut dezinteresată, dintr-un simțămînt de datorie cetățenească. De trei săptămîni alerg ziua și noaptea, ca să mă încredințez de cele ce se petrec între Timișoara și Lupeni. Am văzut, am pipăit lucruri dureros de triste".**

Marele scriitor își amintește că la spitalul pe care l-a vizitat a văzut numai muncitori. **„Dintre jandarmi și soldați, cu ocazia măcelului, nici unul nu a fost nevoie să fie pansat, ceea ce a dovedit și directorul spitalului. Primului muncitor rănit i-au amputat brațul drept și piciorul stîng mai sus de gleznă. Al doilea: două împușcături în plămîn pe la spate; pe al treilea, l-a lovit pe la spate cu patul armei în cap, așa că i-a pleznit craniul și și-a pierdut graiul; al patrulea — două împușcături în ambele picioare..."** și așa mai departe [2].

Pentru a înfățișa veridic măcelul, Panait Istrati a ascultat martori oculari. O văduvă, anume Golcea, a povestit că împușcăturile au început tocmai cînd ducea mîncare bărbatului ei, care se afla lîngă dînsa. Acesta a fost rănit ușor. Ea a încercat să-i bandajeze rana, dar un soldat a împins-o și, cu baioneta, a împuns în spate pe nenorocitul muncitor care a murit pe loc.

Se știe că, după masacrul de la Lupeni, guvernanții au trecut la persecutarea cruntă a familiilor celor uciși ca și a participanților la grevă rămași în viață. Văduva Ana Golcea a fost de pildă evacuată din locuință, aceeași soartă fiindu-le hărăzită și altor văduve, care rămăseseră fără nici un sprijin.

Ecoul reportajelor scrise de Panait Istrati despre lupta muncitorilor de la Timișoara și Lupeni a fost foarte puternic în opinia publică din România. Cuvîntul-manifest al scriitorului a răsunat vibrant în inimile tuturor acelora care, de la un capăt la altul al țării, au urmărit cu emoție desfășurarea principalelor evenimente politice ale anului 1929. Nici autoritățile burghezo-moșierești n-au rămas indiferente. Aceasta ne-o dovedește din plin chiar reacția lor așa cum s-a reflectat de pildă în paginile gazetei **„Vremea"** din 10 octombrie 1929, unde el este învinuit că a alcătuit un adevărat **„rechizitoriu"**, că și-a permis **„să urecheze (!) guvernul".**

Deși au trecut peste patru decenii de atunci, evenimentele din 1929 rămîn însă vii în inimile poporului nostru, ca un simbol nestins al luptelor trecute pentru libertate și dreptate socială. Ele rememorează drumul de lupte și de jertfe al clasei noastre muncitoare, în frunte cu comuniștii. Rămîn la fel de vii și dovezile de afectuoasă solidaritate cu clasa muncitoare pe care Panait Istrati și alte minți luminate ale României le-au făcut în acei ani ai grelelor încercări.

---

[2] A se vedea și articolele lui Panait Istrati publicate în substanțiala culegere îngrijită de Al. Oprea, sub titlul „Pentru a fi iubit pămîntul", București, Editura tineretului, 1969.

O CAMPANIE CARE A DURAT TREI SĂPTĂMÎNI

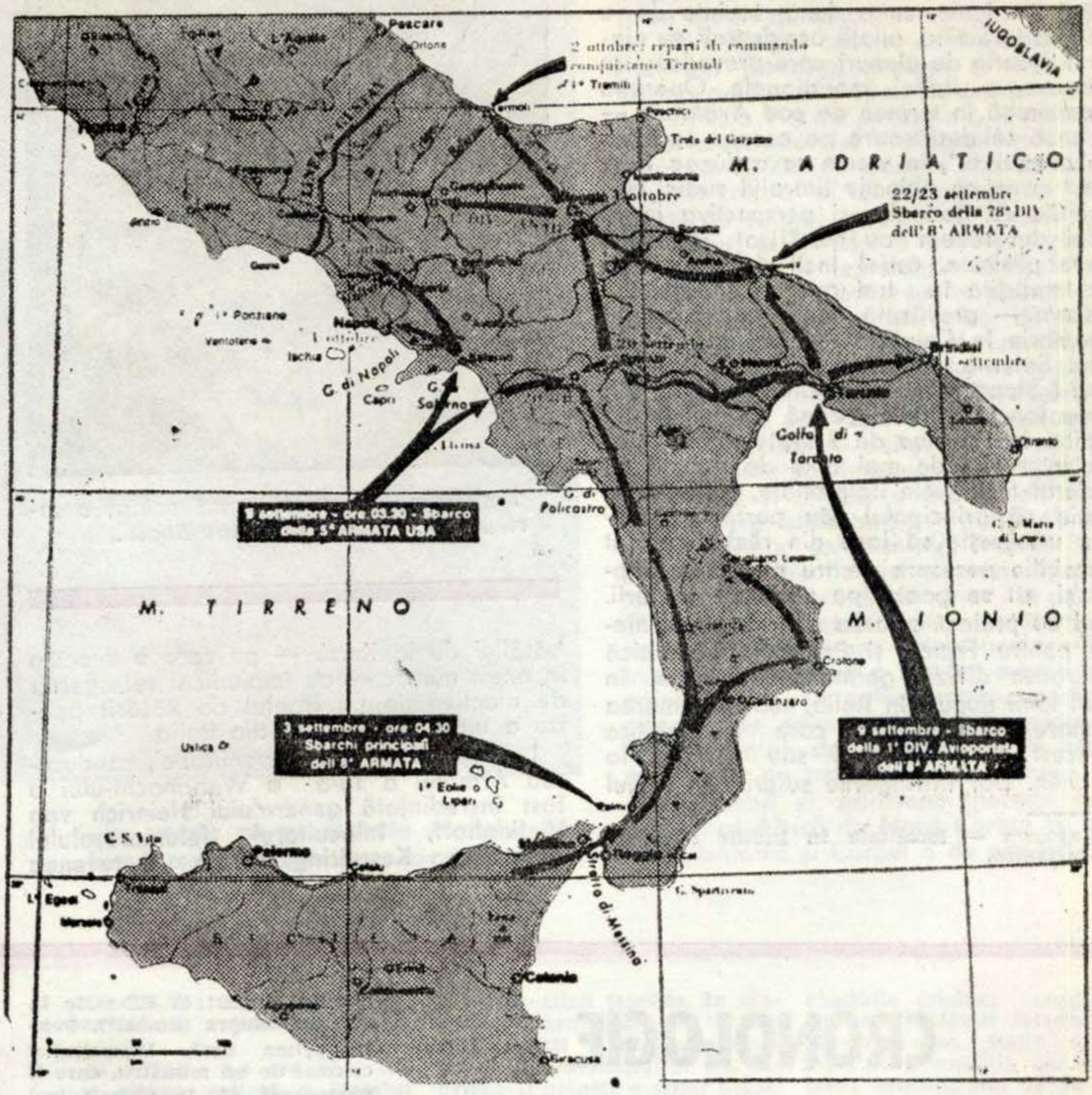

Harta zonei în care s-au desfăşurat operaţiile Avalanşa, Baytown *şi* Farsa

ASALTUL ITALIEI MERIDIONALE

CĂLIN IONESCU

Trei teritorii italiene — insulele Pantelleria, Lampedusa şi Sicilia — fuseseră ocupate, în vara anului 1943, de forţele americane şi britanice, care întîmpinaseră o rezistenţă destul de redusă. Astfel, Pantelleria, căreia i se mai spunea şi „Anti-Malta", se bucura de reputaţia de a fi inexpugnabilă. Dar guvernatorul insulei, amiralul Gino Pavesi, în fruntea unei garnizoane de 11 000 de italieni şi 87 de germani, a capitulat fără împotrivire, după 12 zile de bombardamente aeriene. A rămas celebru raportul britanic asupra operaţiei, care semnala că „singurul nostru rănit este un soldat muşcat de un şacal".

La 25 iulie, Mussolini încetase să mai fie conducătorul unic şi nedisputat al Italiei, iar guvernul prezidat de mareşalul Badoglio iniţiase tratative secrete cu aliaţii, care aveau să ducă la semnarea armistiţiului în ziua de 3 septembrie.

Trei operații în septembrie

Încă în iunie, cu o lună înainte de a debarca în Sicilia, aliații occidentali au elaborat o serie de planuri care prevedeau un atac asupra Italiei meridionale. Operația — denumită în termen de cod *Avalanșa* — urma să se desfășoare pe coasta occidentală a „cizmei", în vreme ce acțiunea *Baytown*[1] avea ca obiectiv litoralul sudic. Negocierile cu Badoglio și perspectiva ieșirii Italiei din război au modificat întrucîtva aceste proiecte, astfel încît debarcarea a fost împărțită în trei operații distincte: *Baytown* — prevăzută pentru începutul lui septembrie în Calabria —, *Avalanșa* — în golful Salerno, din Marea Tireniană — și *Farsa* („Slapstick") — în golful Taranto, din Marea Ionică. Ultimele două acțiuni urmau să aibă loc în ziua de 9 septembrie.

În intervalul de mai bine de o lună cît au durat tratativele italo-aliate, Hitler, care bănuia că principalul său partener european urmărește să iasă din război, a dat dispozițiile necesare pentru ocuparea treptată și cît se poate pe nesimțite a țării. Luînd ca pretext crearea de rezerve strategice pentru Franța și Peninsula Balcanică numeroase divizii germane au intrat în cursul lunii august în Italia, sub îndrumarea feldmareșalului Rommel, care își stabilise în acest scop cartierul său general la München. Dar înfrîngerile suferite în cursul

[1] Baytown — localitate în Indiile occidentale britanice.

Transfuzie efectuată unui soldat american pe străzile orașului Eboli...

bătăliei de la Kursk — pe care o evocăm în acest număr — au împiedicat retragerea de efective de pe frontul de Răsărit pentru a întări liniile Axei din Italia.

La capătul de sud al peninsulei, conducerea Armatei a 10-a a Wehrmacht-ului a fost încredințată generalului Heinrich von Vietinghoff, înlocuitorul feldmareșalului Albert von Kesselring, căruia îi revenea

CRONOLOGIE

mai — septembrie 1943

7-8 MAI: Forțele americane și britanice (debarcate în Africa de Nord la 8 noiembrie 1942) ocupă orașele Tunis și Bizerta.

12 MAI: Generalul german Jürgen von Arnim, care l-a înlocuit pe Rommel la conducerea D.A.K.-ului (Deutsches Afrikakorps) și a trupelor Axei în Africa de Nord, se predă aliaților cu întregul său stat-major, autorizîndu-l pe generalul Giovanni Messe, comandantul Armatei I-a italiene, să procedeze cum va crede de cuviință. Mussolini îl numește pe Messe mareșal al Italiei și îi ordonă să înceteze lupta.

13 MAI: Predîndu-se generalului britanic Montgomery, Messe capitulează fără condiții, și pune astfel capăt ultimei rezistențe a trupelor Axei în Africa de Nord (unde războiul începuse efectiv în septembrie 1940). Aliații anunță capturarea a 250 000 de ofițeri și soldați germani și italieni.

11 IUNIE: Aliații ocupă insula italiană Pantelleria, iar o zi mai tîrziu mica insulă Lampedusa.

19 IUNIE: Ultima ședință a Consiliul de Miniștri al regimului fascist (a 452-a de la „marșul asupra Romei"). Pentru prima oară, Mussolini e criticat de un ministru, care îi reproșează că, în ultimii trei ani, s-a lăsat mereu surprins de evenimente.

10 IULIE: Armata a 7-a americană și Armata a 8-a britanică debarcă în Sicilia (operația Husky). Corpul expediționar este alcătuit din 160 000 de oameni, transportați de 2 500 de nave și dispunînd de 14 000 de vehicule, 600 de tancuri și 1 800 de tunuri. Debarcarea se efectuează sub protecția a 750 de vase militare și 4 000 de avioane. Efectivele Axei în Sicilia: 230 000 de italieni și 40 000 de germani. Cucerirea insulei durează 38 de zile, încheindu-se la 17 august, o dată cu intrarea Corpului 2 de armată american în orașul Messina.

...în vreme ce pe străzile portului Salerno trupele britanice continuă lupta

acum comandamentul trupelor naziste din Italia meridională. Vietinghoff avea la dispoziție : în extremitatea sudică a „cizmei" două divizii de tancuri — a 26-a și a 29-a ; iar de-a lungul coastei occidentale Divizia *Hermann Goering*, precum și diviziile de tancuri a 15-a și a 16-a. La acestea se adăuga Divizia 1-a de parașutiști, totalul general al efectivelor lui Vietinghoff ridicîndu-se la peste 90 000 de oameni. La Roma, sub directul control al lui Kesselring, se găseau 45 000 de soldați, aparținînd Diviziei a 2-a de tancuri și Diviziei a 2-a de parașutiști.

În ziua de 3 septembrie 1943, la exact patru ani de la intrarea în război a Angliei, Armata a 8-a britanică, de sub comanda generalului Bernard Law Montgomery, debarca pe continentul european. Locul : coasta nord-vestică a Calabriei ; momentul : ora 4,30 dimineața. Simultan — și tot în Calabria — debarcau Corpul 13 de armată britanic, împreună cu Divizia 1-a canadiană și Divizia a 5-a britanică, care traversaseră strîmtoarea Messinei, dintre Sicilia și Italia continentală. Trupele italiene nu au opus practic nici o rezistență, numeroși soldați oferindu-se chiar să ajute la descărcarea vaselor de transport. Cele două divizii germane aflate acolo s-au retras, prudente, fără a încerca măcar să angajeze lupta. În calea anglo-canadienilor, principalele dificultăți le reprezentau reliefu accidentat, drumurile puține și proaste, mijloacele de transport insuficiente...

În aceeași zi, păraseau litoralul mediteranean al Africii de Nord Corpul 10 de armată britanic și Corpul 6 de armată ameri-

19 IULIE : Roma este bombardată de aviația americană.

24 IULIE : La ora 17,00 are loc ultima ședință a Marelui consiliu fascist (organul suprem al partidului fascist). După nouă ore de dezbateri, se adoptă, cu majoritate de voturi, propunerea lui Grandi de a se aboli regimul mussolinian.

25 IULIE : Mussolini este demis din postul de prim-ministru și arestat. Se formează un nou guvern, prezidat de mareșalul Pietro Badoglio, care declară că „războiul continuă" și îi asigură pe naziști că Italia rămîne un partener fidel al Reich-ului.

26 IULIE : Mari manifestații de stradă în toată Italia : milioane de demonstranți cer ieșirea țării din război și pedepsirea clicii fasciste. În săptămînile următoare au loc noi manifestații și numeroase greve ale muncitorilor din fabricile și uzinele marilor orașe.

29 IULIE : Noul guvern dizolvă „partidul național fascist" și pseudoparlamentul mussolinian.

12 AUGUST : Badoglio trimite emisari secreți la Tanger și Lisabona pentru a iniția tratativele de armistițiu cu aliații occidentali.

19 AUGUST : Puternice bombardamente ale aviației aliate asupra orașelor Milano, Torino și Bologna. Muncitorii din aceste orașe organizează mari greve.

3 SEPTEMBRIE : După lungi negocieri, generalul Giuseppe Castellano, în numele guvernului Badoglio, semnează la Cassibile (Sicilia) armistițiul cu reprezentanții forțelor anglo-americane. Italia capitulează fără condiții, dar anunțarea armistițiului se va face la o dată ce se va stabili ulterior de către aliați. Comitetul de eliberare națională (organ de conducere a grupărilor de rezistență) cheamă toate comitetele locale, pe toți patrioții și antifasciștii la lupta împotriva hitleriștilor.

8 SEPTEMBRIE : La amiază, noul ambasador al Reich-ului, Rahn, este primit în audiență de prezentare de către Victor Emanuel al III-lea. Regele, care e la curent cu armistițiul de la Cassibile, declară totuși diplomatului că Italia va continua să lupte alături de Germania. Dar, peste cîteva ore, posturile de radio aliate transmit cuvîntarea generalului Eisenhower, care face publică semnarea armistițiului.

can. Cel dintîi s-a îmbarcat în porturile Tripoli și Bizerta din Libia, pe vase de tonaje și viteze diferite, alcătuind cîteva convoaie, pe cînd americanii au pornit din Oran (Algeria) pe vase care formau un singur convoi. Ruta pe care o urma toată această flotă trecea pe la vest de Sicilia și se îndrepta spre golful Salerno, unde urma să ancoreze în seara de 8 septembrie. Protecția aeriană și navală era furnizată de 6 port-avioane, 4 cuirasate și o divizie de crucișătoare. În plus, mai patrulau în văzduh aparatele aviației de coastă, formată din unități britanice, franceze și americane, precum și Corpul 12 aerian al Statelor Unite.

Operația de debarcare pe țărmul golfului Salerno și cucerirea primului obiectiv important — orașul Napoli — fuseseră încredințate generalului american Mark Wayne Clark, care avea sub ordinele sale pe generalul Richard McCreery în fruntea Corpului 10 de armată britanic și pe generalul Ernest Dawley în fruntea Corpului 6 de armată american. Laolaltă, cele două corpuri formau Armata a 5-a S.U.A., în ciuda preponderenței engleze (100 000 de oameni) asupra americanilor (69 000).

Timpul bun și vizibilitatea perfectă au permis convoaielor să se strecoare cu ușurință prin strîmtele trecători croite de dragoare în cîmpurile de mine. Pentru a proteja flancul de nord al trupelor ce urmau să debarce, un grup de torpiloare de patrulă engleze au executat două atacuri de diversiune — unul în golful Napoli, celălalt în golful Gaeta —, fără prea mult succes însă.

Ramura de măslin și biletul de operă

Pe bordul vaselor aliate domnea o atmosferă aproape festivă. La ora 18,30, posturile de radio transmiseseră o cuvîntare a generalului Eisenhower, pe atunci comandantul suprem al teatrului de operații din Mediterana, care anunța armistițiul încheiat cu cinci zile în urmă între reprezentanții săi și cei ai guvernului Badoglio[2]. În memoriile sale, generalul Dawley evocă starea de spirit a oamenilor de sub comanda sa : „Imaginația îi făcea să prevadă numai lucruri bune. Li se părea că pînă la Napoli nu vor întîmpina nici o rezistență și că, în fermecătorul port al Mării Tireniene, locuitorii îi vor întîmpina cu o ramură de măslin într-o mînă și cu un bilet de operă în cealaltă".

Înainte de debarcare, englezii au efectuat un bombardament naval, pentru a submina liniile de apărare inamice. Americanii, însă, care contau pe efectul surprizei, s-au abținut de la orice tir pregătitor. La miezul nopții a început debarcarea propriu-zisă : britanicii, ajutați în flancul stîng de trei batalioane de *rangers*[3] au atacat zona de nord a litoralului, între Maiori și Montecorvino, în vreme ce americanii s-au concentrat asupra unei fîșii relativ înguste, la sud de rîul Sele.

După lupte îndîrjite cu trupele germane, englezii au reușit să pătrundă în orașul Salerno. Dar Divizia a 15-a de tancuri germană, care ocupa localitatea Vietri sul Mare, ținea sub focul ei plajele, astfel încît britanicii nu mai puteau primi întăriri. La flancul drept al frontului lor, aeroportul din Montecorvino constituia un obiectiv vital, deoarece avioanele de tip *Spitfire*, care își aveau bazele în Sicilia, ajungeau abia pînă la Salerno, deasupra căruia nu puteau rămîne decît 20 de minute — și asta numai cu un rezervor de benzină suplimentar. Montecorvino a fost atacat pe la nord de Divizia a 46-a și pe la sud de Divizia a 56-a britanice, dar ambele tentative au eșuat și aeroportul a rămas în mîinile inamicului.

În sectorul sudic al golfului, consecvenți intenției de a-i lua pe naziști prin surprindere, soldații Diviziei a 36-a au debarcat în tăcere și pe întuneric în apropiere de străvechea așezare Paestum. Pe neașteptate, însă, o voce vorbind englezește cu accent german a răsunat într-un difuzor puternic : „You're covered ! Come on and give up !" („Sînteți sub focul armelor noastre ! Veniți încoace și predați-vă !"). Imediat după aceea, toate reflectoarele bateriilor de coastă germane s-au aprins în același timp și servanții lor au deschis un foc intens împotriva atacatorilor. Suferind pierderi grele, americanii erau pe punctul să se lase pradă panicii, mai ales că multe dintre șalupele amfibii de debarcare, care o porniseră în goană spre larg, de cum începuse bombardamentul, primeau lovituri în plin, transformîndu-se în adevărate ruguri plutitoare.

În cele din urmă, calmul a putut fi totuși restabilit. În zori, aliații erau stăpîni pe calea ferată paralelă cu plaja și situată la 2,5 km depărtare de aceasta. În zilele următoare, americanii au atins pozițiile care le fuseseră fixate.

În general, însă, bilanțul operației *Avalanșa* nu era prea strălucit. Aliații reușiseră să debarce în toate punctele prevăzute în plan, dar Wehrmacht-ul continua să țină sub tirul său majoritatea plajelor. Nici unul dintre cele două corpuri de armată nu izbutise să-și sprijine flancul pe rîul Sele, așa cum prevedea proiectul acțiunii. Deosebit de îngrijorătoare erau mișcările de trupe germane semnalate de avioanele de observație : Diviziile a 26-a și a 29-a blindate veneau în grabă din Calabria spre teatrul de luptă de la Salerno.

---

[2] Badoglio ceruse un răgaz și mai lung pînă la anunțarea oficială a armistițiului, deoarece se temea de represaliile hitleriștilor.

[3] **Ranger — localitate din Texas (S.U.A.),** sediu al unui fort. Garnizoana acestuia a luat numele orașului ; numele s-a extins apoi asupra unor corpuri de grăniceri americani.

Acțiunile detașamentelor de partizani au avut un rol hotărîtor în succesul debarcării aliate în Italia

În schimb, cea de-a treia operație, *Farsa*, vrînd parcă să-și dezmintă numele, s-a desfășurat în condiții mult mai bune. La Taranto au debarcat, în dimineața de 9 septembrie, soldații Diviziei 1-a aeropurtată britanică. De data aceasta, transportul se efectuase nu cu ajutorul avioanelor, ci la bordul a patru crucișătoare grele, precum și a cîtorva crucișătoare ușoare și a unor dragoare de mine. Ca întăriri ulterioare, urmau să sosească Divizia a 78-a britanică, cantonată în Sicilia, Divizia a 8-a indiană, care se afla în Egipt și alte unități, din Africa de Nord și Orientul Mijlociu.

La Taranto nu se aflau decît italieni. Ei au făcut o primire foarte călduroasă celor pe care, cu numai 24 de ore în urmă, erau obligați să-i considere „oficial" drept inamici. Neîntîlnind nici o rezistență, englezii au progresat rapid, ocupînd două zile mai tîrziu orașul Brindisi. Divizia 1-a germană de parașutiști se retrăgea treptat spre Foggia, menținînd doar un contact sporadic cu britanicii.

Un nou Dunkerque?

În aceeași zi în care debarcarea triumfa pe litoralul de est, situația se agrava pe coasta occidentală a Italiei. La 9 septembrie, cu aprobarea lui Kesselring, generalul von Vietinghoff s-a decis să arunce împotriva aliaților Divizia a 16-a de tancuri, cu un efectiv de 17 000 de oameni și dispunînd de aproximativ o sută de care blindate și 36 de tunuri autotractate. El a atacat pe un front de 42 km, dar unitățile sale erau lipsite de experiență, iar moralul trupelor foarte scăzut. Atacul german nu a obținut nici un rezultat. Încă din prima zi s-au pierdut 65 de tancuri.

Fără a renunța la luptă, în urma acestui insucces și contînd pe sosirea Diviziei a 29-a *Panzer* din Calabria, Vietinghoff a ordonat Diviziei a 16-a să se concentreze exclusiv asupra Corpului 10 de armată britanic. Presiunea exercitată asupra englezilor a crescut și mai mult în ziua de 10 septembrie, cînd Kesselring a trimis împotriva lor încă o divizie din forțele de care dispunea la Roma.

Corpul 6 de armată american avea o misiune mult mai ușoară. Divizia a 29-a de tancuri, care trebuia să-i țină piept, nu ajunsese la timp pe frontul de la Salerno. Partizanii italieni incendiaseră majoritatea depozitelor de carburanți de pe litoral, paralizînd astfel carele blindate ale hitleriștilor, care nu s-au putut urni din loc decît după ce le-au sosit aprovizionări pe calea aerului. Pentru a degaja într-o oarecare măsură pe englezi, generalul Clark a lansat o serie de atacuri pe flancul său stîng. Ajutat în felul acesta, generalul britanic McCreery a putut cuceri, cu mare dificultate, la 11 septembrie, aeroportul din Montecorvino. Dar prezența artileriei germane pe înălțimile din jurul localității făcea în continuare pistele de aterizare inutilizabile pentru aliați.

Pe măsură ce dificultățile acestora creșteau, spaima inițială a hitleriștilor se spulbera. De altfel, încă în primele trei zile de la debarcare, piloții lor efectuaseră peste 550 de ieșiri, atît deasupra plajelor ocupate de aliați, cît și împotriva convoaielor sosite în golful Salerno. Bombardierele naziste au scufundat un crucișător greu, patru nave de transport și șapte șalupe de debarcare, rezultat care se datora îndeosebi unei noi arme folosite de *Luftwaffe* — și anume așa-numitele „bombe planante", ghidate prin radio.

La 12 septembrie, cînd Divizia a 29-a de tancuri a ajuns în sfîrșit pe teatrul de luptă, agresivitatea naziștilor a crescut considerabil : Divizia a 36-a americană a trebuit să evacueze localitatea Altavilla Silentina, pe care o ocupase cu o zi mai înainte, iar Divizia a 56-a britanică a fost silită să părăsească Battipaglia. În acea zi, aterizarea cîtorva avioane *Spitfire*, pe o pistă improvizată lîngă Paestum, a fost singurul succes al aliaților. Era prima lor bază aeriană pe continentul european de la prăbușirea Franței, în iunie 1940.

În dimineața zilei de 13 septembrie, Vietinghoff, descoperind că între englezi și americani nu se făcuse joncțiunea — a atacat din patru direcții simultan, comunicînd la amiază lui Hitler și Kesselring că „dușmanii noștri vor avea parte aici de un nou Dunkerque". Germanii au înregistrat, într-adevăr, o serie de succese, ajungînd

la șoseaua de coastă de lîngă Vietri, nimicind un batalion american lîngă rîul Sele, fiind cît pe-aci să izoleze pe britanici de *ranger*-ii din aripa lor stîngă și amenințînd să reocupe portul Salerno. În rada lui, bombardierele naziste au scufundat două crucișătoare — unul englez, *Uganda*, celălalt american, *Philadelphia* — și au incendiat o navă-spital.

Spre seară, elemente înaintate ale Diviziei a 16-a *Panzer* ajunseseră la numai 8 km de mare, în imediata apropiere a postului de comandă al generalului Mark Clark. Pentru a-l proteja, a intrat în luptă un detașament pestriț, format la iuțeală din furierii, bucătarii și șoferii Armatei a 5-a, care au reușit pînă la urmă să stăvilească atacul. Impresionat, Clark a înjghebat imediat un plan de evacuare a capului de pod, informîndu-l despre aceasta și pe viceamiralul H. Kent Hewitt, din marina militară a Statelor Unite, comandantul escadrei de debarcare anglo-americane, și cerîndu-i să ia toate măsurile necesare pentru o astfel de eventualitate. Deși a formulat numeroase obiecții tehnice, Hewitt s-a declarat gata să execute ordinul, pe care l-a comunicat și subalternului său imediat, contra-amiralul Oliver, comandantul flotilei britanice care transportase Corpul 10 de armată.

Oliver a protestat cu toată energia împotriva proiectului, declarînd că este „atît de imposibil de pus în practică, încît echivalează cu o sinucidere". Cînd a aflat și el despre intențiile lui Clark, generalul britanic McCreery s-a urcat furios la bordul unei vedete rapide, ducîndu-se în sectorul colegului său american, pentru a-i cere socoteală. În cele din urmă, Clark a cedat și trupele S.U.A. s-au limitat la o retragere de 3 km, în spatele unei noi linii de apărare.

Naziștii se socoteau învingători. În noaptea de 13 spre 14 septembrie, Vietinghoff telegrafia lui Kesselring : „După o bătălie defensivă care a durat patru zile, rezistența inamicului se apropie de sfîrșit". Posturile de radio ale Reich-ului jubilau : „Tentativa anglo-americanilor de a debarca în Italia a dat faliment. Pe coasta occidentală a peninsulei sînt în curs operații de curățire".

„Considerați aceste rînduri drept un ordin..."

Între timp, Eisenhower și adjunctul său britanic, generalul Alexander, împreună cu comandantul forțelor aeriene din Mediterana, Sir Arthur Tedder, și cu comandantul forțelor navale din această zonă, amiralul Sir Andrew Cunningham, luau măsuri pentru a veni în ajutorul trupelor aliate din Italia. Cuirasatele *Valiant* și *Warspite* au părăsit Malta, cu destinația golful Salerno. Aceleiași regiuni i-au fost repartizate escadrile de bombardament cu rază lungă de acțiune, a căror misiune fusese pînă atunci

de a distruge obiectivele industriale, depozitele de armament și căile de comunicații de pe cuprinsul Reich-ului. Divizia a 3-a americană, staționată în Sicilia, a primit ordin de îmbarcare pentru a fi transportată pe cîmpul de luptă de pe litoralul occidental al Italiei.

Se pare că în promptitudinea cu care s-a acționat, un rol destul de important l-a jucat și un factor cu caracter subiectiv. Eisenhower aflase că Churchill și Roosevelt căzuseră de acord să încredințeze unui american comandamentul suprem al operației *Overlord* (proiectata debarcare în Franța). Candidatul cu cele mai mari șanse era el însuși... cu condiția unui succes în Italia. „Dacă treaba de la Salerno merge prost, m-am ars...", a mărturisit generalul unui intim.

Montgomery, solicitat încă din ziua de 11 septembrie să vină cît mai repede în sprijinul diviziilor anglo-americane de la Salerno, se afla, la 13 septembrie, la o distanță de 160 km — mult prea departe pentru ca ajutorul lui să fie eficace. Clark a recurs atunci la Divizia a 82-a aeropurtată, care se afla în Sicilia, trimițînd prin avion o scrisoare comandantului ei, generalul Matthew Ridgway. „Considerați aceste rînduri drept un ordin, scria Clark. Îmi dau bine seama de timpul necesar în mod normal pentru a pregăti lansările, dar vă cer să le efectuați încă în noaptea aceasta. Este o necesitate absolută".

Ridgway s-a executat. Cu puțin înainte de miezul nopții dintre 13 și 14 septembrie, 1 300 de parașutiști, aparținînd unui prim eșalon, au fost lansați în vecinătatea localității Paestum, de unde au fost transportați imediat cu camioanele în primele linii de luptă. Sosirea lor a constituit nu numai un sprijin de ordin material, ci și moral : soldații de la Salerno nu se mai simțeau singuri și abandonați de comandamentul suprem.

Piatră comemorativă la Cassibile, locul unde s-a semnat armistițiul dintre guvernul Badoglio și forțele anglo-americane

În retragerea lor naziștii distrugeau totul, lăsînd în urmă ruine

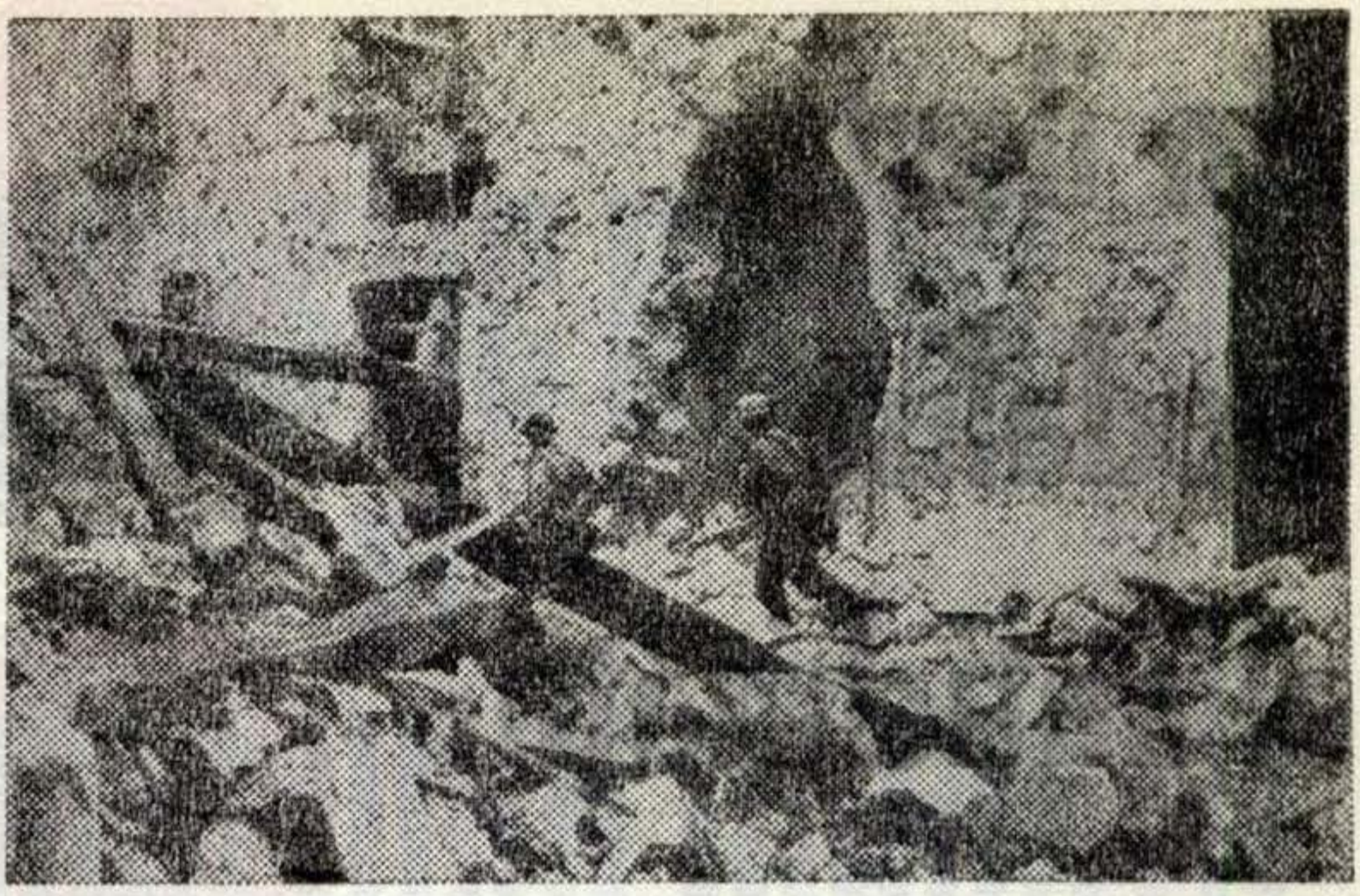

La 14 septembrie, atacurile naziste împotriva aliaților nu au mai avut nici un rezultat. În schimb, propriile lor linii au fost supuse, în repetate rînduri, tirului flotei anglo-americane și atacurilor întreprinse de avioane de tipurile 187 B-25, 166 B-26 și 170 B-17, cele mai grele bombardiere fabricate atunci în S.U.A. Capul de pod a căpătat ca întăriri : Divizia a 7-a cuirasată britanică, ultimul regiment încă nearuncat în luptă din Divizia a 54-a americană și un al doilea eșalon, de 2 100 de oameni, din Divizia a 82-a aeropurtată americană. Dar un alt batalion de parașutiști americani, lansat în spatele liniilor germane lîngă Avellino, s-a risipit pe o distanță de 38 km și nu a putut contribui în mod efectiv la bătălie.

În următoarele două zile, situația a continuat să evolueze în favoarea aliaților, cu atît mai mult cu cît înaintarea lui Montgomery, deși lentă, începuse să exercite o presiune tot mai intensă asupra forțelor Wehrmacht-ului. La 17 septembrie, Vietinghoff a cerut și a obținut de la Kesselring aprobarea de a se retrage pe o altă linie de apărare. La 20 septembrie, Montgomery ocupa Potenza, situată la 80 km est de Salerno și făcea joncțiunea cu americanii. Cu cîteva ore mai înainte, Divizia 1-a canadiană, aparținînd tot grupului de armată comandat de Montgomery, luase contact cu britanicii debarcați la Taranto. Pentru prima oară forțele care participaseră la cele trei operații — *Avalanșa*, *Baytown* și *Farsa* realizau astfel un front unitar.

La 27 septembrie, Montgomery ocupa Foggia, localitate care dispunea de un foarte important aeroport. Clark și McCreery și-au concentrat eforturile în direcția Napoli. La 1 octombrie, englezii pătrundeau în periferiile orașului, dar nu se opreau, continuîndu-și marșul spre fluviul Volturno, de-a lungul căruia naziștii își organizaseră o linie de apărare. În fapt, Napoli fusese eliberat încă cu patru zile înainte de către antifasciștii italieni, ale căror detașamente, organizate cu luni în urmă sau improvizate, pricinuiseră hitleriștilor mari pierderi. Divizia a 82-a aeropurtată americană a putut intra astfel în minunatul port de la poalele Vezuviului, fără a fi nevoită să tragă aproape nici un foc de armă. Un rezultat suplimentar al succeselor aliate l-a constituit evacuarea de către hitleriști a insulelor Sardinia (19 septembrie) și Corsica (4 octombrie).

Campania aliată din Italia de sud se încheiase.

După 21 de zile, anglo-americanii își atinseseră obiectivul propus — Napoli —, deși orașul era în mare parte distrus. În furia lor, pentru a face imposibilă aprovizionarea populației cu energie electrică, apă și produse alimentare, hitleriștii au aruncat în aer numeroase obiective civile. Pierderile aliaților se ridicau la un total de 12 000 de oameni, dintre care 2 000 de morți, 7 000 de răniți și restul dispăruți. Germanii înregistrau și ei aproape 5 000 de morți, răniți și dispăruți.

La 13 octombrie, guvernul Badoglio declara război Germaniei. Principalul efect al acestei măsuri a fost intensificarea considerabilă a luptei de partizani în întreaga țară. Dar campania avea să mai dureze mult în peninsulă, deoarece anglo-americanii o considerau un teatru de război secundar și își concentrau eforturile în vederea debarcării din nordul Franței. La 9 mai 1945, cînd prăbușirea celui de-al III-lea Reich a devenit un fapt împlinit, Italia era una dintre puținele țări europene în care se mai găseau trupe de ocupație hitleriste.

BIBLIOGRAFIE SUMARĂ

Angelo Solmi și colaboratorii : **Storia della Seconda Guerra Mondiale**, vol. IV, Milano, 1967 ; Vincent Esposito și colaboratorii : **A Concise History of the World War II**, New York, 1964 ; Max Gallo : **Italia lui Mussolini**, București, 1969 ; A. Russel-Buchanan : **The United States and World War II**, New York 1968 ; Achille Ramo : **Sabotaggio oltre le linee inamiche**, Milano, 1965 ; Winston Churchill : **The Second World War**, vol. IX, Londra, 1967.

Un ilustru medalist al antichității: EVAINETOS

CORNELIU SECĂȘANU*

Prima monedă a lui Evainetos. Deși respecta tradiția monetăriei siracuzane, personalitatea viitorului maestru se vădește de pe acum în tratarea quadrigei

Această monedă reprezintă apogeul creației gravorului lui Gelon. Realizarea quadrigei, de un dinamism excepțional, denotă o remarcabilă știință a mișcării și echilibrului formelor (avers). Cu Arethuza, maestrul siracuzan introduce în arta monetăriei sinteza frumuseții antice

În 1830, o descoperire ieșită din comun aducea celebritate unui nume de mult uitat: **Evainetos.** În acel an, învățatul colecționar Luynes a descoperit, între monedele siracuzane de stil vechi, o creație neobișnuită: **demareteion**-ul. De atunci au ieșit la iveală, în Sicilia, multe alte monede care purtau semnătura lui Evainetos. Încetul cu încetul, o întreagă pleiadă de savanți numismați, printre care Lenormant, Weil, Winkelman, au întregit cunoștințele noastre despre unul dintre cei mai iluștri medaliști pe care i-a avut Grecia Mare, în vremea tiranului Gelon, cîrmuitor al Siracuzei, învingător, în anul 480 î.e.n., al cartaginezilor.

Se pare că Evainetos și-a însușit arta gravării pe matrițe în familie, fratele său, Euclidas, fiind și el cunoscut ca avînd o bogată operă în acest domeniu. În a doua jumătate a secolului al V-lea, cînd artistul gravor și-a desfășurat activitatea, Siracuza, cel mai mare oraș-colonie pe care-l crease lumea greacă în Sicilia, era în plină înflorire. După victoria asupra cartaginezilor, efemeră în perspectiva istoriei, dar prețioasă în acel moment, Gelon îi dă lui Evainetos argint din tezaurul statului, comandîndu-i să execute monede cum nu se mai văzuseră pînă atunci. Așa au apărut vestitele **decadrahme** siracuzane care, prin realizarea lor artistică, uimesc, și astăzi, deopotrivă, pe specialist și pe profan.

Arta monetăriei siciliene, în special a celei siracuzane, avea o veche tradiție, ale cărei rădăcini trebuie căutate în antica Eladă. Meșterii din Siracuza înfățișau pe aversul monedelor o quadrigă (car de luptă, la vechii greci), iar pe revers, capul Arethuzei (nimfă ce reprezenta emblema localității și personifica izvorul de apă dulce de pe malul insulei Ortygia).

Cînd Evainetos a primit comanda lui Gelon, a trebuit să confecționeze o monedă festivă, o dată și jumătate mai mare în diametru decît tetradrahma obișnuită și de două ori și jumătate mai grea decît aceasta. El a înțeles să creeze o monedă care să fie nu numai cea mai mare, ci și cea mai frumoasă.

A rezultat o Arethuză cu totul nouă. Ea nu mai este nimfa de la izvor, ci o făptură olimpică, o soră a marilor zei, cum a conceput-o arta clasică elină, o adevărată regină divină a Siracuzei.

Maestrul matrițelor este în această operă la apogeul creației sale, așa cum o dovedește și transformarea similară a reprezentării quadrigei de pe avers. Quadriga, simbolul principalei sărbători a orașului — glorificarea luptelor de care —, a suferit o primă modificare prin aceea că nu mai merge spre dreapta, ci spre stînga. Imaginea are un caracter dinamic, exprimat prin mișcarea celor patru cai, prin poziția conducătorului, care este aplecat peste peretele din față al quadrigei, ținînd în mîini hățurile și biciul, prin îmbrăcămintea lui, care fîlfîie în bătaia vîntului. Caracteristica noului mod de reprezentare se vădește și la Nike — zeița Victoriei — care vine în zbor spre conducătorul quadrigei.

Pe monedă mai figurează o platoșă și o cască cu penaj, a cărei explicație o găsim în faptul că vechii coloni, veniți de la Corint pe la anul 734 î.e.n., au adus cu ei, o dată cu cursele de care, și obiceiul de a se acorda premii în arme și obiecte. Acest șir de obiecte, rînduit simetric, constituie premiul pe care-l va cîștiga atelajul biruitor.

Evainetos a exercitat prin producția sa o influență atît de intensă și profundă cum nu a fost hărăzită multor gravori de matrițe la vechii greci. Aprecierea lui Winkelman, care susține că numai cu mare greutate se vor găsi monede mai frumoase ca ale lui Evainetos, dă măsura prețuirii pe care trebuie s-o purtăm acestui maestru antic al monedelor.

---

* Corneliu Secășanu, numismat de prestigiu, fost vicepreședinte al Societății numismatice române, ne-a încredințat acest scurt articol cu puțin timp înainte de a fi smuls pentru totdeauna de la preocupările sale științifice. Publicîndu-l, revista noastră aduce modestul său omagiu memoriei unui cunoscut truditor pe ogorul istoriei.

PSEUDOISTORIE

Diagnostic medical și enigma unor dinastii

dr. MARIN DRĂGAN

Ludovic al IX-lea conducătorul ultimei cruciade (miniatură din secolul al XV-lea păstrată în Muzeul Luvru)...

Istoria te întîmpină adesea acolo unde te aștepți mai puțin. De exemplu, în savantele periodice medicale unde, alături de articole de strictă specialitate pe temele cele mai actuale ale patologiei și terapeuticii, apar uneori comunicări în legătură cu unele investigații surprinzătoare. Ele nu se efectuează în prezent, ci într-un trecut destul de îndepărtat, asupra unor „pacienți" care aparțin de mult cronicilor și arhivelor.

Astfel o serie de volume, precum și reviste ca „Presse Médicale" (Paris), „The Lancet" și „British Medical Journal" (Londra) sau „The Journal of the American Medical Association" (New York), precum și publicații de popularizare științifică, cum sînt „Science" din Marea Britanie sau „Science et Avenir" din Franța, oferă cititorilor lor o serie de articole menite să restabilească adevărul cu privire la maladiile, afecțiunile sau rănile de care au suferit și au murit cîteva dintre cele mai cunoscute personaje ale istoriei universale.

În majoritatea cazurilor, este vorba de regi și împărați. De ce această preferință pentru capete încoronate? Deoarece orice monarh care se respecta (și n-a existat nici unul care să nu se respecte) avea cel puțin un medic permanent, care-i era atașat. Fără îndoială, în urmă cu cîteva secole, competența în materie de diagnostic și tratament a discipolilor lui Esculap lăsa încă mult de dorit: Molière a avut de făcut în privința aceasta unele remarci foarte puțin măgulitoare — și nu s-a sfiit să le facă. Dar cei mai mulți dintre doctorii personali ai diverșilor suverani aveau cel

...Îngeri şi călugăriţe veghează la patul său de suferinţă. Ceea ce îl va răpune pe cucernicul rege al Franţei va fi o banală dizenterie

Prea norocoşii ciumaţi, care nu erau cu totul părăsiţi, duceau în mormînt o ciudată imagine a omului: medicul şi eventualii lor vizitatori nu se apropiau de ei decît îmbrăcaţi într-o robă şi purtînd pe faţă o mască, al cărei nas prelung era umplut cu esenţă de parfumuri

puţin o calitate: ei înregistrau în scris, cu deosebită minuţiozitate, cele mai mici amănunte ale bolii de care sufereau Maiestăţile Lor. Ceea ce îi îndemna la asta nu erau considerente de ordin ştiinţific. Foarte adesea, agravarea stării bolnavilor regali sau imperiali, şi cu atît mai mult moartea lor, aduceau medicilor tot felul de bănuieli că, mituiţi de duşmani, şi-au otrăvit pacienţii, le-au făcut farmece sau pur şi simplu nu le-au acordat îngrijirea cuvenită. Nu rare sînt cazurile cînd rivalii la succesiune au făcut din medicul monarhului defunct, ţapul ispăşitor al competiţiei lor pentru tron. „Condica" în care doctorul nota evoluţia maladiei şi diferitele ei manifestări îi putea servi, în asemenea împrejurări, la respingerea învinuirilor ce i se aduceau.

Oricare ar fi cauza, important rămîne rezultatul: bogăţia de însemnări ale medicului de odinioară îngăduie cercetătorului de astăzi să reconsidere unele evenimente, aducînd rectificări unor teze clasice, acceptate fără discuţie vreme de secole, în ceea ce priveşte starea sănătăţii şi cauzele morţii unor persoane de acest rang.

Simple curiozităţi, fără nici o semnificaţie? Nu tocmai! Interpretările furnizate de cercetători explică în bună măsură nu numai comportările aparent bizare ale bolnavilor cu hlamidă şi sceptru, ci şi unele hotărîri luate de ei, care, dată fiind puterea fără limite de care se bucurau, au determinat anumite influenţe în curgerea istoriei.

Bătrîna însoţitoare a oştirilor

Toate tratatele, manualele şi enciclopediile afirmă că regele francez Ludovic al IX-lea a murit de ciumă. Se ştie că acest monarh, aflat sub completa dominaţie a bisericii, a organizat două expediţii extraeuropene, care aveau să fie considerate drept ultimele cruciade. În cea de-a doua,

„Cavalerul, moartea şi diavolul" se intitulează această gravură în cupru a lui Albrecht Dürer, inspirată de viaţa veşnic primejduită de spadă şi molime a cavalerilor din evul mediu

el a plecat din Paris la 15 martie 1270 şi a debarcat la Cartagina, în apropiere de capitala Tunisiei de astăzi, după o călătorie de patru luni şi două zile. Doborît la pat scurtă vreme după aceea, Ludovic a încetat din viaţă la 25 august, după o lungă agonie petrecută „pe un culcuş de cenuşă", semn al preacreştinei sale umilinţi.

Ridicat de Vatican în rîndul sfinţilor (1297), Ludovic a devenit, începînd cu secolul al XIII-lea, un fel de ocrotitor ceresc împotriva ciumei, căruia i se înălţau rugi speciale atunci cînd omenirea era ameninţată de groaznicul flagel.

Dar versiunea clasică a decesului său este acum combătută de doi bacteriologi de la Institutul Pasteur din Paris, Henri Mollaret şi Jacqueline Brossolet. Ei susţin că nu ciuma a fost vinovată de moartea cucernicului monarh şi că greşeala istoricilor ar porni de la o confuzie de ordin lingvistic. În evul mediu, cînd în privinţa terminologiei ştiinţifice vocabularul limbii franceze era încă plin de imprecizii, poporul dădea numele generic de „ciumă" tuturor maladiilor care se manifestau prin epidemii de oarecare amploare. În cazul lui Ludovic, caracterul epidemic al bolii care i-a provocat moartea nu poate fi pus la îndoială, deoarece ea a făcut ravagii în rîndurile armatei sale. Însăşi familia regală a fost greu lovită : unul dintre fiii suveranului — Jean Tristan, fiica lui — Isabelle, soţul acesteia — regele Navarei, ca şi fratele lui Ludovic — contele Alphonse de Poitiers, împreună cu soţia lui au căzut victime ale aceleiaşi maladii.

Dar, în ciuda hecatombelor provocate, această maladie nu era ciuma, afirmă cei doi bacteriologi, şi ei aduc, în sprijinul tezei lor, următoarele argumente :

1) **Inexistenţa bubonului** — umflătura ganglionară atît de caracteristică varietăţii de ciumă răspîndită în evul mediu, încît figurează în numele complet al bolii (ciuma bubonică). Nici un document referitor la cea de-a opta (şi ultima) cruciadă nu menţionează un astfel de „stigmat", în legătură fie cu regele, fie cu vreunul dintre ceilalţi contaminaţi. Este cu neputinţă ca un simptom atît de evident să fi scăpat nu numai tuturor cronicarilor, ci şi tuturor medicilor care au însoţit expediţia — declară, nu fără îndrituire, Mollaret şi Brossolet.

2) **Lipsa panicii** — acea psihoză de masă, care mergea mînă în mînă cu ciuma sau o preceda cu cîteva etape în itinerarul ei. Teroarea pe care o stîrnea totala neputință a omului de atunci față de neiertătoarea boală infecțioasă a lăsat numeroase mărturii, printre care și pe cea a lui Boccaccio, referitoare la epidemia din secolul al XIV-lea. „Ea făcea pe oameni să lase în părăsire pe bolnavi — scrie autorul **Decameronului** — și semăna o astfel de spaimă în inimile lor, încît „fratele pleca de lîngă frate, unchiul de lîngă nepot și adesea, nevasta de lîngă bărbatul ei. [...] Pînă și părinților le era teamă să vegheze la căpătîiul copiilor lor".

În timpul șederii lui Ludovic al IX-lea la Cartagina nu s-a înregistrat acest fenomen impresionant. Dimpotrivă, autorii de relatări despre ultima cruciadă insistă asupra faptului că membrii suitei regale se îmbulzeau în cortul bolnavului, în vreme ce acesta „copleșea cu povețe și îndrumări dintre cele mai înțelepte pe fiul și urmașul său, care nu se clintea de lîngă el". Mai mult decît atît, după moartea suveranului, trupul lui a fost supus autopsiei ; or, chiar dacă ignorau multe dintre procesele patologice, medicii secolului al XIII-lea nu erau cu desăvîrșire lipsiți de cunoștințe, fie ele și căpătate pe cale empirică. De aceea, nici unul nu ar fi practicat disecția în cazul unei epidemii de ciumă.

3) **Prezența simptomelor caracteristice dizenteriei bacilare** — triada de manifestări care constituie cartea de vizită a acestei grave maladii intestinale : infecție, dureri abdominale, diaree violentă — sînt exact suferințele pe care le acuza Ludovic al IX-lea și despre care vorbesc cronicile. Supranumită **bătrîna însoțitoare a oștirilor,** apărută și răspîndită pe baza condițiilor specifice epocii — promiscuitatea cazării, lipsa generală de curățenie, transportul și pregătirea neigienică a hranei, slaba rezistență a unor organisme epuizate de marșuri și lupte etc. —, dizenteria bacilară are în palmaresul ei, de la începuturile evului mediu și pînă în secolul al XIX-lea, un număr mai mare de victime decît totalul celor răpuși de spade, lăncii sau săgeți pe cîmpurile de bătălie.

În continuarea demonstrației lor, Henri Mollaret și Jacqueline Brossolet se întreabă dacă, în afara confuziei lingvistice amintite, nu mai există și un alt motiv pentru care moartea lui Ludovic al IX-lea a fost atribuită ciumei. Răspunsul pe care și-l dau este afirmativ. Pe vremea aceea, dizenteria era socotită o afecțiune vulgară, pe cînd ciuma trecea drept un „flagel divin" — ceea ce reprezintă, de altfel, o explicație suplimentară pentru proporțiile panicii : oamenii se simțeau obiectul mîniei lui Dumnezeu. Dar chiar și sub acest aspect se considera că unui rege — și încă unuia deosebit de cuvios — i se potrivește mai bine să primească o lovitură direct de la stăpînul ceresc decît să sucombe, asemenea unui soldat de rînd, în urma unei banale infecții intestinale.

Conform cercetărilor efectuate de bacteriologii de la Institutul Pasteur, se pare că „alegerea" maladiei care a pricinuit moartea lui Ludovic al IX-lea a avut loc în secolul al XVII-lea, cînd, în mod premeditat, adevărul a fost înlocuit cu legenda.

Demența stă cu regele la masă...

Unul dintre cele mai studiate cazuri medicale ale istoriei este cel al regelui George al III-lea al Angliei. Urcat pe tron în 1760, la vîrsta de 22 de ani, el a murit în 1820, dar încă din 1811 nu a mai domnit efectiv, căci parlamentul britanic a încredințat regența fiului său, viitorul George al IV-lea. Motivul acestei „puneri în retragere" era alienarea mintală de care suferea monarhul și care risca să creeze grave complicații politice.

Epoca lui George al III-lea a fost marcată de numeroase evenimente istorice de prim plan, dintre care e suficient să citățm avîntul luat de revoluția industrială din

Pentru medici Maria Stuart a fost doar o femeie foarte bolnavă

Anglia, războiul victorios de eliberare purtat împotriva metropolei britanice de către coloniile din America de Nord care aveau să devină Statele Unite și lunga luptă dusă cu Franța napoleoniană în primii cincisprezece ani ai secolului al XIX-lea. Firește, aceste evenimente s-au desfășurat conform legilor obiective de dezvoltare a societății, dar istoricii sînt de părere că unele dintre contradicțiile ivite s-ar fi putut rezolva cu mai puține zguduiri păgubitoare sau cu mai puține conflicte sîngeroase dacă pe tronul ocupat cîndva de Elisabeta I s-ar fi aflat un om cu mintea echilibrată.

Nebunia lui George al III-lea, care apărea ca indiscutabilă contemporanilor săi, nu s-a manifestat ca atare de la începutul domniei, cînd s-au făcut simțite însă cu deosebire tendințele lui autocratice, josnicele manevre la care a recurs în arena politică internă, aroganța și brutalitatea cu care a acționat pe plan internațional. În a sa **Istorie prescurtată a Angliei,** G. M. Trevelyan subliniază perfidia cu care regele a reușit „să facă din prim-miniștri simple instrumente ale voinței sale [...] și să corupă, în același scop, Camera Comunelor".

Accesele de demență ale suveranului au devenit din ce în ce mai frecvente o dată cu trecerea anilor. Ele erau însoțite și de alte simptome, printre care medicii lui curanți au notat : colici abdominale, vărsături abundente, accelerarea ritmului de bătaie a inimii (tahicardie), tulburări vizuale, slăbiciune musculară, crampe ale membrelor superioare și inferioare, convulsii.

În perioadele de criză, bolnavul răgușea, suferea de insomnii și devenea extrem de irascibil. Starea de anxietate care punea stăpînire pe el se intensifica rapid, ajungînd pînă la delir și halucinații. O versiune necontrolată pretinde că ar fi declarat războiul cu coloniile americane ca urmare a unei astfel de crize.

Studiind cu atenție simptomele enumerate pînă acum, medicii britanici Ida Macalpine și Richard Hunter au ajuns la concluzia că George al III-lea suferea de o maladie destul de rară — identificată abia la începutul secolului nostru — **porfiria.** Manifestările acestei boli coincid întru totul cu suferințele prin care a trecut monarhul englez. Cum porfiria este însă o afecțiune ereditară, cei doi cercetători s-au gîndit să meargă pe filierele ascendenților și descendenților lui George al III-lea, pentru a verifica măsura în care acesta **moștenise** și **transmisese** maladia.

În materie de urmași, investigațiile s-au dovedit repede fructuoase. Cei patru fii ai regelui au suferit de porfirie, care a luat forme deosebit de violente la succesorul său direct, George al IV-lea. Fiica acestuia, de asemenea marcată de boală, a murit în 1817, la vîrsta de 21 de ani, imediat după ce dăduse naștere unui copil mort și el. Nemaiexistînd descendenți, tronul urma să fie ocupat de primul copil care avea să se nască în familia unuia dintre frații regelui.

Frederic al II-lea a trăit 74 de ani, in ciuda chinurilor provocate de porfirie

Tot porfiria a ucis-o pe Henriett Ann, cumnata Regelui-Soare

Peste doi ani, ducele de Kent, cel de-al patrulea fiu al lui George al III-lea, căpăta o fetiță : era viitoarea regină Victoria.

Iată dar că porfiria, pe atunci o maladie încă misterioasă și anonimă, eliminînd descendenții direcți, a adus pe tronul Angliei o suverană care avea să-și pună pecetea pe o întreagă epocă, domnia ei coincizînd cu apogeul imperiului britanic.

Din Scoția pînă în Prusia

Mult mai numeroase au fost dificultățile care s-au ridicat în calea cercetătorilor atunci cînd au abordat ascendența lui George al IV-lea. Dintre părinții, bunicii și strămoșii lui aparținînd casei de Hanovra, întemeiată de marele elector Ernest August, nici unul nu suferise de porfirie. În schimb, Sofia, soția lui Ernest August, care era un vlăstar al dinastiei Stuart, familie domnitoare în Scoția și Anglia, a deschis calea unei explicații concludente. Frunzărind dosarele medicale ale Stuarților, doctorii Macalpine și Hunter au descoperit cinci cazuri de porfirie, cel mai vechi fiind al celebrei și nefericitei Maria Stuart. Romantica suverană a Scoției, al cărei trist destin a înflăcărat imaginația multor scriitori — în frunte cu Schiller —, ocupă un loc deosebit în istorie, reprezentînd pentru ceea ce am numi „marele public" un simbol al frumuseții, grației și vulnerabilității feminine.

Istoricii nu sînt de acord cu această imagine, căreia îi aduc multe și esențiale retușuri. Pornind de la alte premise, medicii cunosc și ei o Maria Stuart care seamănă destul de puțin cu versiunea „laică". Pentru ei, regina Scoției a fost o sărmană femeie chinuită de boli : ulcer la stomac, reumatism articular cronic, tendință pronunțată la isterie...

Tuturor acestora li s-a adăugat acum porfiria. Încă din adolescență, rivala Elisabetei I suferea de crize caracterizate prin dureri abdominale de o intensitate aproape insuportabilă, convulsii, tulburări mintale, o șchiopătare temporară etc. În 1566, pe cînd avea doar 24 de ani, una dintre aceste crize a apărut atît de brusc și violent, încît s-a crezut că e vorba de o otrăvire : colicile îi smulgeau strigăte de durere, accesele de convulsii se succedau aproape fără întrerupere, hrana și somnul deveniseră imposibile. Pe neașteptate, tînăra femeie a orbit și n-a mai putut articula nici un cuvînt. În cele din urmă, ea a căzut într-un fel de leșin, care i-a făcut pe cei din jur să creadă că murise.

Zece zile mai tîrziu, simptomele pieriseră fără urmă. E un argument în plus pentru ca cercetătorii de astăzi să considere că Maria Stuart suferise de o formă gravă de porfirie. Aceeași maladie a provocat moartea unei alte Stuart, Henriett Ann, fiica lui Carol I și soția ducelui d'Orléans, fratele lui Ludovic al XIV-lea. Cumnata Regelui-Soare a murit la vîrsta de 26 de ani, în urma unei crize acute de porfirie.

Tot prin intermediul casei de Hanovra (fiica lui Ernest August s-a căsătorit cu primul rege al Prusiei), boala s-a transmis și dinastiei de Hohenzollern. Simptomele ei s-au manifestat la Frederic-Wilhelm I și mai ales la fiul său, Frederic al II-lea (cel Mare). În scrisorile sale, acesta se plîngea de crize groaznice de dureri stomacale, grețuri, ameteli, precum și de dificultăți în mers care ajungeau uneori pînă la adevărate paralizii. Dar o constituție fizică extraordinar de robustă i-a permis lui Frederic să atingă vîrsta de 74 de ani.

Auschwitz explică Via Appia

Medicina modernă a pus și alte diagnostice peste veacuri, explicînd fenomene care rămăseseră de neînțeles. După primul război mondial, un medic din Cehoslovacia, dr. Hyneck, a descris în amănunțime o pedeapsă curentă în armata austro-ungară, așa-numitul **aufbinden.** Mîinile condamnatului erau suspendate de un stîlp, astfel încît picioarele abia atingeau solul. Brațele suportau deci toată greutatea corpului, provocînd contracții violente ale întregii musculaturi. Pedeapsa dura maximum zece minute, dar, în cîteva cazuri, osîndiții au murit, deoarece toracele comprimat de mușchii încordați nu mai permitea evacuarea aerului din plămîni.

În cursul celui de-al doilea război mondial, hitleriștii au aplicat aceeași pedeapsă în lagărul de exterminare de la Dachau, cu deosebirea că, de data aceasta, condamnații erau lăsați în mod intenționat să moară. Dacă deținutul era viguros și agonia risca să se prelungească prea mult, călăii îi atîrnau greutăți de picioare, pentru a grăbi procesul de asfixie.

Studiindu-se din punct de vedere fiziopatologic crimele comise de naziști, s-a putut ajunge la explicarea modului în care piereau, în antichitate, cei condamnați la moarte prin răstignire. După cum se știe, acest supliciu era metoda curentă de execuție în Imperiul roman. Devenită ulterior simbol religios, crucea a jucat, vreme de secole, rolul atribuit mai tîrziu spînzurătorii, ghilotinei sau scaunului electric.

De altfel, ea nu avea de regulă forma sub care e cunoscută astăzi și care apărea doar atunci cînd, execuția fiind improvizată, lipseau „instalațiile" necesare. Crucea confecționată special pentru suplicii semăna cu un T : porțiunea verticală — **sti-**

pes — era permanent înfiptă în pămînt, ca un stîlp, în vreme ce piesa orizontală — **patibulum** — era mobilă și nu se fixa pe **stipes** decît după ce se prindeau de ea mîinile condamnatului bătute în cuie. Acestea se înfigeau nu în palme, așa cum se crede îndeobște — căci greutatea corpului nu ar fi putut fi susținută —, ci în oasele metacarpului (încheietura mîinii).

Pentru ca supliciul să dureze mai mult, romanii țintuiau de **stipes** și picioarele osînditului, care constituiau astfel un punct suplimentar de sprijin. În funcție de înălțimea la care se fixau picioarele varia și durata agoniei, care putea atinge cîteva ore. Quintilianus menționează cazuri cînd răstigniții au trăit două zile și două nopți, „ceea ce plictisea pe spectatori și obosea pe soldații de pază".

Răstignirea era precedată adesea de **flagellatio** — biciuirea cu un fel de cnut numit **flagrum.** Acesta era alcătuit dintr-un mîner scurt de lemn, cu cîteva „cozi" de care erau prinse bile de plumb sau arșice de miel. Cînd călăii voiau să grăbească sfîrșitul supliciului, se recurgea la **crurifragium** — zdrobirea oaselor gambelor cu ajutorul unor bare de fier. Lovitura de grație era dată de unul dintre soldații de pază, care își înfigea lancea în trupul condamnatului.

Tortură atroce, răstignirea a fost înfierată de spiritele avansate ale lumii romane. Unul dintre cei mai vehemenți adversari ai acestui supliciu a fost Cicero. Dar conducătorii republicii și apoi ai imperiului, ca și ai numeroaselor sale provincii, nu au ținut seama de aceste proteste, folosind în continuare răstignirea ca metodă cea mai frecventă de executare a condamnaților la moarte.

O deosebită preferință era acordată acestui supliciu drept mijloc de represiune în masă. După înfrîngerea lui Spartacus de către Crassus (71 î.e.n.), Via Appia, celebra cale de acces spre Roma, a fost „tivită" de o parte și de alta a ei de peste 6000 de cruci pe care au fost răstigniți sclavii răsculați.

BIBLIOGRAFIE

Dr. Frank Hanson : Microbes and Thrones, Londra, 1968 ;

Mathieu Roland : L'Histoire au microscope, Paris, 1969 ;

J. Van Cleef : Doctors' View of History, New York, 1968 ;

Robert Dingle : History and Diseases, New York, 1969.

Studii românești în reviste străine

Revista „ARCHEOLOGIA" din Paris, care apare sub direcția lui Jacques Lacroix, publică, într-un număr recent (28/1969), două substanțiale studii ale unor istorici români :

TEZAURE DE ARHEOLOGIE ALE TRANSILVANIEI de acad. **CONSTANTIN DAICOVICIU**

și

UN SIMPOZION INTERNAȚIONAL ASUPRA INTERPRETĂRII ARHEOLOGIEI PREISTORICE de **VLADIMIR DUMITRESCU**

ROUMANIE

TRESORS ARCHEOLOGIQUES DE LA TRANSYLVANIE

PAR CONSTANTIN DAICOVICIU

Professeur à l'Université de Cluj
Membre de l'Académie Roumaine

bronze, sur les deux versants des Carpates, nous tenons surtout à souligner que la population sédentaire et constituée la plus ancienne, connue dans cette partie du Sud-Est européen (zone Carpato-Danubienne) sont les Daces de Cotes, qui occupent le territoire entier de la Roumanie d'aujourd'hui et y sont établis d'une manière permanente dès le commencement de l'époque du fer (premier millénaire avant notre ère). L'ancienneté de cette population d'origine indo-européenne sur ce territoire remonte certainement à l'an 2000 avant notre ère. C'est également sur ce vaste territoire de la Roumanie d'aujourd'hui que se constitua le puissant royaume de Burébista et de Décébal (du premier siècle av. notre ère jusqu'au début du IIe siècle de notre ère), qui fut conquis par les Romains et devint la province romaine de Dacie laquelle comprenait la région intracarpatique (la Transylvanie) et d'importants territoire au Sud de la chaîne méridionale des monts Carpates (l'Olténie avec quelques zones de la Valachie occidentale et la Moldavie méridionale).

La même unité culturelle, ethnique et économique se maintient aussi après l'abandon de la Dacie par les Romains (en l'an 271 après J.C.) : les descendants des Daco-Romains, le peuple roumain, occupent le territoire entier de l'ancienne Dacie, en deçà et au-delà des Carpates du Sud-Est.

A l'occasion de la célébration du demi-centenaire qui n'est écoulé depuis l'union définitive de la Transylvanie (province qui, durant ces deux derniers siècles, a appartenu à l'empire des Habsbourg) avec la Roumanie, nous nous proposons de présenter ici quelques-uns des trésors archéologiques qui ont été découverts sur la terre transylvaine. Avant de le faire, nous jugeons nécessaire de

UN SYMPOSIUM INTERNATIONAL SUR L'INTERPRÉTATION DANS L'ARCHÉOLOGIE PRÉHISTORIQUE

PAR VLADIMIR DUMITRESCU

Membre du Conseil Permanent de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques

Dès le siècle passé, les archéologues qui étudiaient les plus anciennes étapes de l'histoire humaine — c'est-à-dire les étapes d'avant les sources écrites — ont cru nécessaire à juste titre de participer aux congrès savants à côté de leurs collègues anthropologues pour discuter les problèmes liés aux découvertes et aux recherches de plus en plus nombreuses faites un peu partout dans l'ancien monde.

panoramic

O piatră de hotar a istoriei naționale *

Apărută sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., în cadrul colecției „Mica bibliotecă de istorie", lucrarea *Revoluția română din 1848* reprezintă o sinteză a desfășurării, semnificației și importanței revoluției burghezo-democratice din cele trei Țări române.

Autorii analizează atît situația social-politică a Principatelor române în preajma evenimentelor de la 1848, cît și mișcările revoluționare premergătoare revoluției. Programele mișcării pașoptiste, prezentate în mod unitar, ca o reflectare a deziderateloi comune ale românilor, subliniază caracterul burghezo-democratic al revoluției. Totodată sînt evidențiate clasele sociale interesate în sfărîmarea orînduirii feudale.

Lucrarea prezintă desfășurarea unitară a revoluției, accentuînd momentele de maximă tensiune și menționează aportul unor fruntași pașoptiști la alcătuirea și aplicarea programului revoluționar, ca și rolul lor în mobilizarea maselor. O interpretare judicioasă se dă și raportului dintre obiectivul social al revoluției și cel național.

Evenimentele care au dus la înăbușirea mișcării revoluționare sînt tratate amplu în volum, subliniindu-se însă că lupta revoluționarilor români a continuat atît în țară, cît și în emigrație.

M.P.

* C. Căzănișteanu, Dan Berindei, Marin Florescu, Vasile Niculae, *Revoluția română din 1848*, Editura politică, 1969.

Arhiva orașelor *

Colecția de documente *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Tîrgșor*, datorată lui George Potra și Nicolae Simache, vine în ajutorul rezolvării unor probleme importante referitoare la cele două așezări citadine începînd cu secolul al XVII-lea și mergînd pînă la jumătatea veacului al XIX-lea.

Din documente se desprind aspecte caracteristice din viața orașului Ploiești în cei aproape două sute cincizeci de ani de la întemeiere pînă la revoluția burghezo-democratică din 1848, dezvoltarea localității în acest interval urmînd etape ce marchează evoluția ei economică-socială și edilitar-urbanistică. De asemenea, volumul de documente mai cuprinde informații prețioase despre străvechea așezare a Tîrgșorului, care, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, atinsese treapta cea mai înaltă a dezvoltării sale ca oraș și piață comercială, fiind chiar, pentru scurt timp, reședință domnească.

Lucrarea constituie un util instrument de lucru pentru istoricii epocii feudale în Țara Românească, prezentînd noi documente care contribuie la cunoașterea mai aprofundată a acestei perioade.

S.M.

* George Potra, Nicolae Simache, *Contribuții la istoricul orașelor Ploiești și Tîrgșor*. Editată de Comitetul de cultură și artă al județului Prahova și de Comitetul de cultură și artă al municipiului Ploiești, 1969.

De vorbă cu Henri Coandă *

„Știința românească este azi la nivelul celei internaționale, intrată viguros în circuitul gîndirii și creației". Cuvintele acestea aparțin marelui savant Coandă, inventatorul și pilotul primului avion cu reacție din lume și descope-

* V. Firoiu, *Din nou acasă...*, Cuvînt înainte de acad. Miron Nicolescu ; *Rolul lui Henri Coandă în aerodinamica aplicată* de acad. Elie Carafoli, Editura tineretului, 1969.

panoramic

DIN NOU ACASĂ...

Convorbiri cu HENRI COANDĂ

ritorul „efectului Coandă". În volumul pe care V. Firoiu i l-a consacrat, cititorul interesat în problemele istoriei ştiinţei şi tehnicii găseşte grăitoare mărturii privitoare la creaţia multilaterală a învăţatului român, la părerile sale despre cele mai variate probleme ale civilizaţiei moderne, la aprecierea de care România se bucură astăzi pe plan mondial. Lucrarea prezintă, pentru prima dată, publicului o serie de fapte şi documente inedite din viaţa marelui om de ştiinţă.

I.M.Ş.

Amintiri despre V. I. Lenin *

Cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la naşterea

lui V. I. Lenin, Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. editează cinci volume de amintiri ale celor care l-au cunoscut şi care au lucrat cu genialul teoretician, întemeietor al partidului comunist şi al statului sovietic, conducătorul şi învăţătorul muncitorilor din întreaga lume.

Primul volum al ediţiei jubiliare cuprinde amintirile rudelor lui Vladimir Ilici Lenin, ale soţiei, colaboratoarea şi prietena sa N. K. Krupskaia, ale surorilor sale Ana Ilicina Ulianova Elizarova şi Maria Ilicina Ulianova, ale fratelui său Dimitrie Ilici.

Cel de-al doilea volum reuneşte amintiri despre viaţa şi activitatea lui Lenin în perioada 1892-1917.

Volumele III şi IV sînt alcătuite din relatări care pun în lumină activitatea lui Lenin de la victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi pînă în anul 1924.

Al cincilea volum inserează amintiri despre Vladimir Ilici ale conducătorilor mişcării muncitoreşti şi comuniste internaţionale care l-au cunoscut şi au activat alături de el.

D. S.

* *Vospominania o V. I. Lenine*, Moskva, 1969.

Mari navigatori *

Pierre Chaunu arată că centrele de cultură de pe glob din secolele XIII-XV — Europa (apuseană, şi răsăriteană), califatul arab, India brahmanică, Imperiul chinez şi civilizaţiile atît de originale de pe continentele african şi american — constituiau adevărate „universuri închise", cu prea puţine sau chiar inexistente contacte între ele. Marco Polo, Giovanni Piano del Carpine, Guillaume de Rubrouck ş.a. se înscriu printre călătorii cei mai celebri ai acestei epoci, datorită cărora Orientul Îndepărtat începe să prindă oarecari contururi în lumea europeană, deşi încă învăluite în legendă şi mister.

Autorul reconstituie cu migală etapele „periplurilor" africane iniţiate de prinţul Henric Navigatorul, călătoriile lui Nuno Tristão, Bartolomeo Diaz şi cele ale lui Vasco da Gama.

Drumul spre Indii devine stimulentul marilor descoperiri geografice, iniţiate prin călătoriile lui Cristofor Columb spre Lumea Nouă. Partea finală a lucrării se referă la mijloacele tehnice care au permis „explozia" geografică a lumii mediteraneene în secolul al XV-lea.

P. C.

* Pierre Chaunu, *L' expansion européenne du XIII-e au XV-e siècle* (Expansiunea europeană din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XV-lea), Presses Universitaire de France, Paris, 1969.

poșta redacției

MONUMENTE BUCUREȘTENE

RADU COJOCARU din București ne roagă să-i prezentăm, în cîteva cuvinte, Arcul de Triumf și, de asemenea, să-i recomandăm o lucrare în care va găsi date despre istoricul diferitelor edificii bucureștene :

Arcul de Triumf — unul din monumentele cu care se mîndrește Capitala — a fost ridicat în cinstea Armatei române, după primul război mondial. Inițial, construcția a fost realizată din lemn și stuc (1922). Între anii 1935—1936 a fost refăcută după planurile marelui arhitect Petre Antonescu, folosindu-se ca materiale de construcție betonul armat și granitul. Monumentul, conceput după modelul clasic, are o singură deschidere. Privit în ansamblu, este de formă paralelipipedică ; măsoară 27 m pînă la cornișă, iar la bază are 25×11,50 m. Fațadele au fost decorate în stil românesc, prin colaborarea unor artiști de seamă (I. Jalea, C. Medrea, Fr. Storck, D. Paciurea, O. Spăthe, D. Mățăoanu, C. Baraschi).

În ceea ce privește cea de-a doua solicitare, vă recomandăm „Istoria Bucureștilor" de Constantin C. Giurescu, apărută în Editura pentru literatură, București, 1966 ; „Monumente din București — ghid", Editura meridiane, București, 1966 ; „București de la a la z", Editura meridiane, București, 1969 ; Virgil Teodorescu : „Arcul de Triumf din București. Contribuții documentare", în „Studii și cercetări de istoria artei, seria artă plastică", tomul 16, nr. 2/1969.

ȘTEFANIA TUDOSE — București, **ne roagă să răspundem la următoarele întrebări:**

1. ...O statuie a fost dăruită orașului București, în 1906, de către orașul Roma. Ea este o copie în bronz a unei celebre statui. Ce reprezintă și unde se află expusă în prezent ?

Este vorba, într-adevăr, de o copie a celebrului monument „Lupoaica Romei". Inițial, ea a fost plasată în Piața Sf. Gheorghe (actualmente Piața 1848), iar azi se află în Piața Dorobanți. Nu fără emoții, însă. Un act reprobabil a avut ca urmare sustragerea, cu cîteva luni în urmă, a unuia dintre gemeni, monumentul fiind astfel descompletat. Acțiunea organelor de urmărire din sectorul respectiv i-a depistat pe vinovați. Fapta lor necugetată a fost dată în vileag, iar monumentul își va recăpăta forma inițială.

2. Un alt monument este numit „Leul" și se află în Cotroceni. Cărei arme îi aparțineau ostașii în memoria cărora a fost ridicat monumentul ?

Statuia armei geniului, „Leul", din Bulevardul Armata Poporului, este una dintre cele mai frumoase pe care le are Capitala. Pe un soclu monumental, a fost montat grupul sculptural compus dintr-un leu (simbolul forței) și patru ostași geniști amplasați în fiecare dintre cele patru colțuri. Monumentul este opera sculptorului Spiridon Georgescu și a fost realizat în anul 1926.

VOLUNTARI TRANSILVĂNENI ÎN RĂZBOIUL INDEPENDENȚEI (1877—1878)

STANCIU STROIA — medic pensionar din București, **ne-a trimis o fotografie înfățișînd un grup de tineri din Transilvania care au participat, ca voluntari, la războiul din**

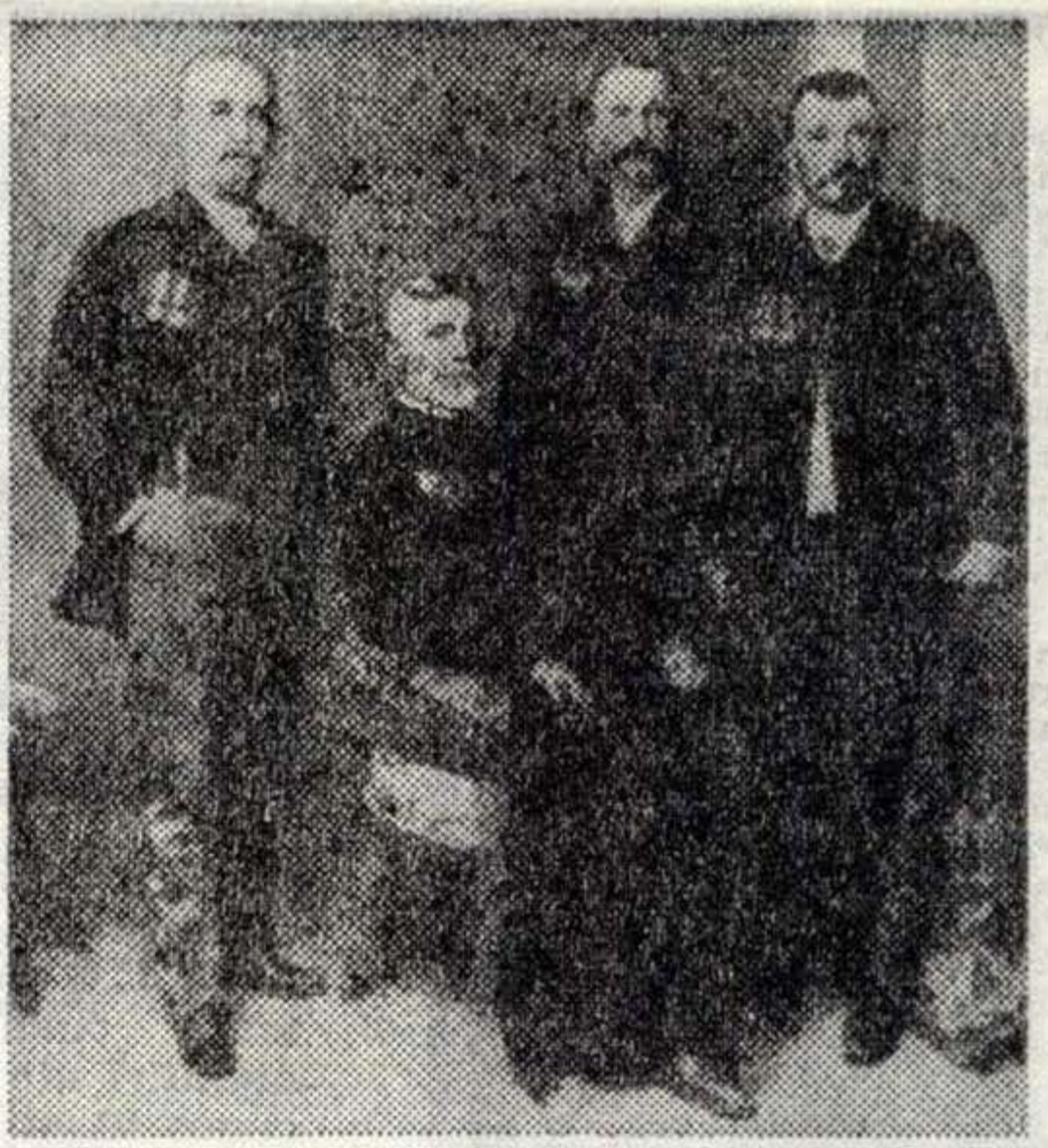

1877—1878. Originalul fotografiei se află în colecția personală a Floricăi Moldoveanu, nepoată a unuia dintre voluntari. O dată cu fotografia ne-au fost furnizate următoarele date :

A fost executată în anul 1908, probabil la București, cu prilejul unei revederi, și prezintă chipurile lui Ghiță Borzea și Vicente Grama din Făgăraș, al lui P. Petrescu, probabil, un fost camarad moldovean, și al lui C. I. Berceanu din Zărnești. Toți au luptat în Regimentul 2 linie.

ȘI TOTUȘI — ILUSTRAȚIA NU E INVERSATĂ !

AD. POPOV din București **ne scrie, în legătură cu figura apărută în nr. 11/1969, p. 13, înfățișînd schița unui elicopter conceput de Leonardo da Vinci, că a sucit-o în toate felurile și, în sfîrșit, a descoperit cum se poate citi textul din figură,** prin pagina următoare, nr. 14.

Cu toate acestea, ilustrația nu este tipărită pe dos, după cum presupuneți ; da Vinci obișnuia să scrie în oglindă, textul desfășurîndu-se de la dreapta la stînga. Îl puteți citi deci într-o imagine răsfrîntă în oglindă.

SE AUDE ATÎT DE MULT DESPRE ROMÂNIA...

GH. NEACȘU din București **ne scrie că, citind articolele publicate de noi în nr. 1/1970 privitoare la activitatea lui Panait Mușoiu, dorește să le completeze cu un nou document. Este vorba de o scrisoare expediată pe adresa lui Mușoiu de către un socialist din S.U.A., privitoare la evenimentele din 1907. Documentul se află în Arhivele statului București, Fondul Direcția poliției și siguranței generale, dosarul nr. 24/1907, nepaginat. Iată cîteva fragmente :**

Mușoiule !

De cîtva timp se aude atît de mult despre România, încît m-a făcut și pe mine, necrezătorul, să cred că se petrec lucruri neobișnuite în Țara Românească.

Ce se petrece ? Asta nu o știu și îmi pare rău că nu o scrie nimeni pe la noi. În presa americană nu am prea multă încredere și din altă sursă nu am auzit nimic. Pot doar numai să ghicesc ce se întîmplă acum pe la voi și iată ce gîndesc eu : cum că țăranul român a pierdut răbdarea tot așteptînd ca boierul să-i îmbunătățească starea, ca guvernul să-i dea pămînt și a pornit să-și ia singur ceea ce cu drept îi aparține. Ideea me, Mușoiule, mă umple de fericire. În sfîrșit, și țăranul român vrea ceva. și țăranul român pornește la drum, îmi vine să-mi iau căciula și s-o arunc în sus de bucurie, îmi vine să țip, să alerg, să..., dar probabil cînd vei avea tu scrisoarea aceasta în mînă, dacă o vei avea vreodată, mișcarea aceasta va fi potolită, va fi stinsă în sînge, în sîngele poate a celor mai buni dintre țăranii români.

Dar poate nu, poate mișcarea va fi tocmai în toi, poate focul abia se va fi încins bine, poate soldatul român de data asta nu a uitat că și dînsul nu-i altceva decît țăran, că și dînsul, după ce își va fi isprăvit slujba, va fi despuiat de același stăpîn, va suferi aceleași nevoi ca frații săi contra cărora el este acum trimis, poate... nu știu de ce, dar sînt așa plin de încredere, sper acum mai mult decît am sperat oricînd în viața mea.

Pe tine, Mușoiule, te rog să-mi scrii lămurit totul ce se petrece în România, în caz dacă ți-e posibil scrie-mi dacă mișcarea este spontană ori e o mișcare organizată [...]

Aștept dar informații de la tine.

Al tău S. Most 1744 Washington aprilie 8, 1907

CINE NU ȘTIE TRIȘEAZĂ ?

Într-un răspuns intitulat „Cine știe cîștigă ?“ (nr. 4/1969) ne exprimam mirarea față de șirul de întrebări pe care ni le punea tov. VALERIU TOMULESCU din jud. Vrancea. Cu o timidă ironie, îl întrebam pe autorul scrisorii dacă nu cumva ne supune la un concurs și ne interesam ce premiu ne oferă în eventualitatea unor răspunsuri exacte.

Au trecut de atunci multe luni. În acest interval, s-au petrecut cîteva fapte — mărunte, dar semnificative — pe care ținem să le aducem la cunoștința cititorilor. Iată-le, în palpitanta lor înlănțuire :

1) Tov. V. T. ne trimite o a doua scrisoare, pe un ton destul de supărat, începîndu-și misiva cu fraza : Întrebările adresate dv. în scrisoarea anterioară nu cred că sunau în sensul unui concurs pe care l-ați sugerat dv. la Poșta redacției. **Trecînd peste stilul și sintaxa frazei, reținem esențialul din afirmațiile corespondentului nostru :** nu e vorba de nici un concurs !

2) O bizară coincidență face ca, între timp, aceleași întrebări **să ne fie puse și în alte scrisori, semnate de :** ROMULUS TODEA **(str. Potaissa nr. 2, Turda),** MARGARETA POPESCU **(București, str. Brezoianu nr. 30),** MARIAN GHEORGHE **(Piatra Neamț, str. Brîndușii nr. 6) etc. Pe toți îi pasionează data primului Congres al Comitetelor de luptă pentru pace din țara noastră, premiul obținut la expoziția de la Brno de către utilajul petrolier românesc și alte probleme care îl preocupau, în egală măsură, pe tov. V. T. Nici unul dintre ei** — absolut nici unul — nu pomenește de participarea la vreo competiție. Așadar : nu e vorba de concurs !

3) Pe adresa noastră sosesc și alte scrisori, legate de aceleași întrebări. Semnatarii lor, ca, de pildă, MONA DIMA **(Bîrlad),** DARIE SUMARY **(București) și** ILIE PĂLIE **(amuzantul pseudonim al unui corespondent zeflemist din Piatra Neamț) etc. ne lămuresc psihoza grupului** TOMULESCU ET COMP. **: Întrebările respective fac parte din chestionarul unui concurs organizat de Comitetul național pentru apărarea păcii din Republica Socialistă România. Așadar :** e vorba de un concurs !

Iată deci un nou joc : cine știe cîștigă, cine nu — trișează, adresîndu-se unei redacții și solicitîndu-i, asemenea trîntorului lui Creangă, posmegii gata mulțeți. În ce ne privește, nu am contribuit cu nimic la cîștigarea vreunuia dintre cele 500 de premii oferite concurenților. Poate că am fi întins o mînă de ajutor, dar vorba altui clasic al literaturii noastre, inegalabilul Caragiale : dacă era trădare, să fi știut și noi !

MIRCEA SUCIU — București, str. Stejarului nr. 21—23, **se declară foarte, foarte mulțumit de revista noastră. Totuși, nu îl satisface locul ocupat de arheologie în paginile „Magazinului istoric“ și ar dori să i se acorde o importanță mai mare. Este ceea ce încercăm să facem și noi de la apariție. Dată fiind publicarea, nu de mult, a unui material despre fenicieni, nu este deocamdată de actualitate articolul trimis de dv. În privința deficiențelor de ordin grafic, aveți perfectă dreptate. Alături de muncitorii și tehnicienii din tipografie, ne străduim și noi să îmbunătățim prezentarea „Magazinului istoric“. Să sperăm că vom reuși, așa cum ne urați dv. Totuși, vă sîntem recunoscători cînd ne semnalați orice fel de deficiențe.**

SIMONA C. — Ploiești, **I. ROSETTI** — Cîmpulung și alții. **Evident, Capul Bunei Speranțe se află în extremitatea sudică a continentului Africa ; o neglijență de transcriere a făcut din Sud, Nord („Descoperirea Terrei“, nr. 2/1970).**

IANA SALVIU — Timișoara, **PAUL ABRUDAN** — Sibiu, **RADUDEM** — Brașov, **FLOAREA COSTACHE** — Roșiori de Vede, **G. I. CIRESANU** — București, **CORNEL ALBU** — Brașov, **ALEXANDRU KOVÁCS** — Carei, **VICTOR I. POPOVICI, GH. I. FUȘALAU** — Iași, **VIRGINIA GRECU** — Sebeș, **JULA MUGUREL** — Timișoara, **ISAC MOCANU** — București : **Regretăm, nu.**

COLECȚIA „MAGAZIN ISTORIC“

VĂ OFERĂ :

C. COZMIUC — Zalău, str. Crasnei nr. 58, județul Sălaj **(nr. 2—9/1967 ; 1—12/1968 ; 1—6 și 9—12/1969) ; GUSTAV WEINHOLD** — Ocna Mureș, str. M. Viteazul nr. 2, județul Alba **(nr. 2—28).**

DORESC :

IOSIF COBZARU — Gh. Gheorghiu-Dej, str. Cireșoaia nr. 39, județul Bacău **(nr. 5/1968) ; DRAGOTĂ ȘTEFAN** — Petroșani, str. Horia nr. 11, județul Hunedoara **(nr. 1—4 și 8/1967) ; NICOLAE MITRACHE** — Sibiu, str. Negoi nr. 5 **(nr. 1, 3, 5/1967) ; MIHAI TIMOFTE** — Hunedoara, str. Mureșului nr. 4, Bloc C-41, ap. 18 **(nr. 1—9/1967, 1—2/1969) ; MARINETA STOICA** — satul Zagavia, comuna Scobinți, județul Iași **(nr. 1—33) ; ARTIMON ȘTEFAN** — Timișoara, str. Aurel Novac nr. 1 **(nr. 1—9/1967 și 1—8/1968) ; EUGEN BALAZS** — Brașov, str. Soarelui nr. 10, Bloc V, ap. 99 **(nr. 1—5/1967).**

CONTENTS

MIRON CONSTANTINESCU V.I. Lenin and the Historical Sciences 2
* Romanians Who Knew Lenin. Introduction by I. Babici 10
L. SĂRĂŢEANU I Named My Boy after Lenin 13
* The Road to Victory. Interviews with Commanders of Large Romanian Units on the Anti-Hitler Front 16
VASILE MACIU B.P. Hasdeu, an Ardent Champion of Romania's State Unity 25
DAN DUMITRESCU Macarie, the First Printer of Wallachia 28
VASILE NIŢESCU Kursk 1943: the Greatest Battle of Armoured Cars in History 37
HORIA C. MATEI Palmyra against Rome: a Town Defies an Empire 46
PETRE Ş. NĂSTUREL The Millenary History of Byzantium 52
FLORIAN TUCĂ For You Did We Die, Holy Liberty. Monuments to the Romanian Soldiers Who Fell for the Liberation of Hungary 62
N. CONSTANTINESCU Revealing Discoveries at Curtea de Argeş 64
PER HANSSON Risking More than One's Life (II) 70
GH. I. IONIŢĂ Panait Istrati about the Workers' Movements of 1929 at Timişoara and Lupeni 78
CĂLIN IONESCU The Anglo-American Landing in Southern Italy 81
CORNELIU SECĂŞANU A Famous Medal Engraver of the Antiquity: Evainetos 88
MARIN DRĂGAN The Enigma of Certain Dynasties in the Light of Medical Diagnosis 89

SOMMAIRE

MIRON CONSTANTINESCU V.I. Lénine et les sciences historiques 2
* Roumains qui ont connu Lénine. Présentation par I. Babici 10
L. SĂRĂŢEANU J'ai donné à mon enfant le nom de Lénine 13
* Le chemin de la victoire. Interviews avec les commandants de grandes unités roumaines sur le front antihitlérien 16
VASILE MACIU B.P. Hasdeu un militant passioné pour l'unité d'Etat de la Roumanie 25
DAN DUMITRESCU Macarie, le premier typographe de Valachie 28
VASILE NIŢESCU Kursk 1943: la plus grande bataille de blindés de l'histoire 37
HORIA C. MATEI Palmyre contre Rome: une ville défie un empire 46
PETRE Ş. NĂSTUREL Le millénaire d'histoire de Byzance 52
FLORIAN TUCĂ C'est pour toi que nous sommes morts, sainte liberté. Monuments aux soldats roumains morts pour la libération de la Hongrie 62
N. CONSTANTINESCU Découvertes révélatrices à Curtea de Argeş 64
PER HANSSON Risquant plus que la vie (II) 70
GH. I. IONIŢĂ Panait Istrati sur les mouvements ouvriers de 1929 à Timişoara et Lupeni 78
CĂLIN IONESCU Le débarquement anglo-américain en Italie Méridionale 81
CORNELIU SECĂŞANU Un illustre médailliste de l'antiquité: Evainétos 88
MARIN DRĂGAN L'énigme de certaines dynasties à la lumière du diagnostic médical 89

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОН КОНСТАНТИНЕСКУ В.И. Ленин и исторические науки 2
* Румыны знавшие Ленина. Рассказывает И. Бабич 10
Л. СЭРЭЦЯНУ Ребёнка назвали именем Ленина 13
* Дорога победы. Интервью дают командующие крупными румынскими частями на антигитлеровском фронте 16
ВАСИЛЕ МАЧУ Б.П. Хасдеу, страстный борец за идеал государственного единства Румынии 25
ДАН ДУМИТРЕСКУ Макарие, первый типограф Валахии 28
ВАСИЛЕ НИЦЕСКУ Курск 1943: величайшая в истории битва броневиков 37
ХОРИЯ К. МАТЕЙ Пальмира против Рима: город сопротивляется империи 46
ПЕТРЕ Ш. НЭСТУРЕЛ Тысячелетие византийской истории 52
ФЛОРИАН ТУКЭ Ради тебя я умер, святая свобода. Памятники румынским воинам павшим за освобождение Венгрии 62
Н. КОНСТАНТИНЕСКУ Многозначительные открытия в Куртя де Арджеш 64
ПЕР ХАНССОН Рискуя более чем жизнью (II) 70
Г.И. ИОНИЦЭ Панаит Истрати о рабочих движениях 1929-го г. в Тимишоаре и Лупенах 78
КЭЛИН ИОНЕСКУ Англо-американский десант в южной Италии 81
КОРНЕЛИУ СЕКЭШАНУ Выдающийся медалист древности: Эвайнетос 88
МАРИН ДРЭГАН Тайна некоторых династий в свете медицинского диагноза 89

INHALT

MIRON CONSTANTINESCU V.I. Lenin und die Geschichtswissenschaften 2
* Rumänen, die Lenin kannten. Vorgestellt von I. Babici. ..10
L. SĂRĂŢEANU Ich gab meinem Sohn den Namen Lenins 13
* Der Weg des Sieges. Interviews mit Kommandanten grosser rumänischer Einheiten an der anti hitleristischen Front 16
VASILE MACIU B. P. Hasdeu, ein leidenschaftlicher Kämpfer für das Ideal des rumänischen Einheitsstaates.....25
DAN DUMITRESCU Macarie, der erste Buchdrucker in der Walachei.....28
VASILE NIŢESCU Kursk 1943: die grösste Panzerschlacht der Geschichte.....37
HORIA C. MATEI Palmyra gegen Rom: eine Stadt trotzt einem Reich 46
PETRE Ş. NĂSTUREL Die tausendjährige Geschichte des Byzantinischen Reiches 52
FLORIAN TUCĂ Für Dich sind wir gestorben, heilige Freiheit. Denkmäler der für die Befreiung Ungarns gefallenen rumänischen Soldaten 62
N. CONSTANTINESCU Ausschlussreiche Entdeckungen in Curtea de Argeş 64
PER HANSSON Mehr als sein Leben aufs Spiel setzen (II) ..70
GH. I. IONIŢĂ Panait Istrati über die Arbeiterbewegungen von 1929 in Timişoara und Lupeni 78
CĂLIN IONESCU Die anglo-amerikanische Landung in Süditalien 81
CORNELIU SECĂŞANU Ein berühmter Medaillenstecher des Altertums: Evainetos 88
MARIN DRĂGAN Das Rätsel einiger Dynastien im Lichte der medizinischen Diagnose 89

ABONNEMENTS, CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie: B.P. 134—135; Telex: 226

magazin istoric
Bucureşti, str. Oneşti nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poştal Nr. 22. telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăţ, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Şimandan, Marian Ştefan.
SECRETARI DE REDACŢIE: Valeriu Buduru şi I. M. Ştefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" – Bucureşti

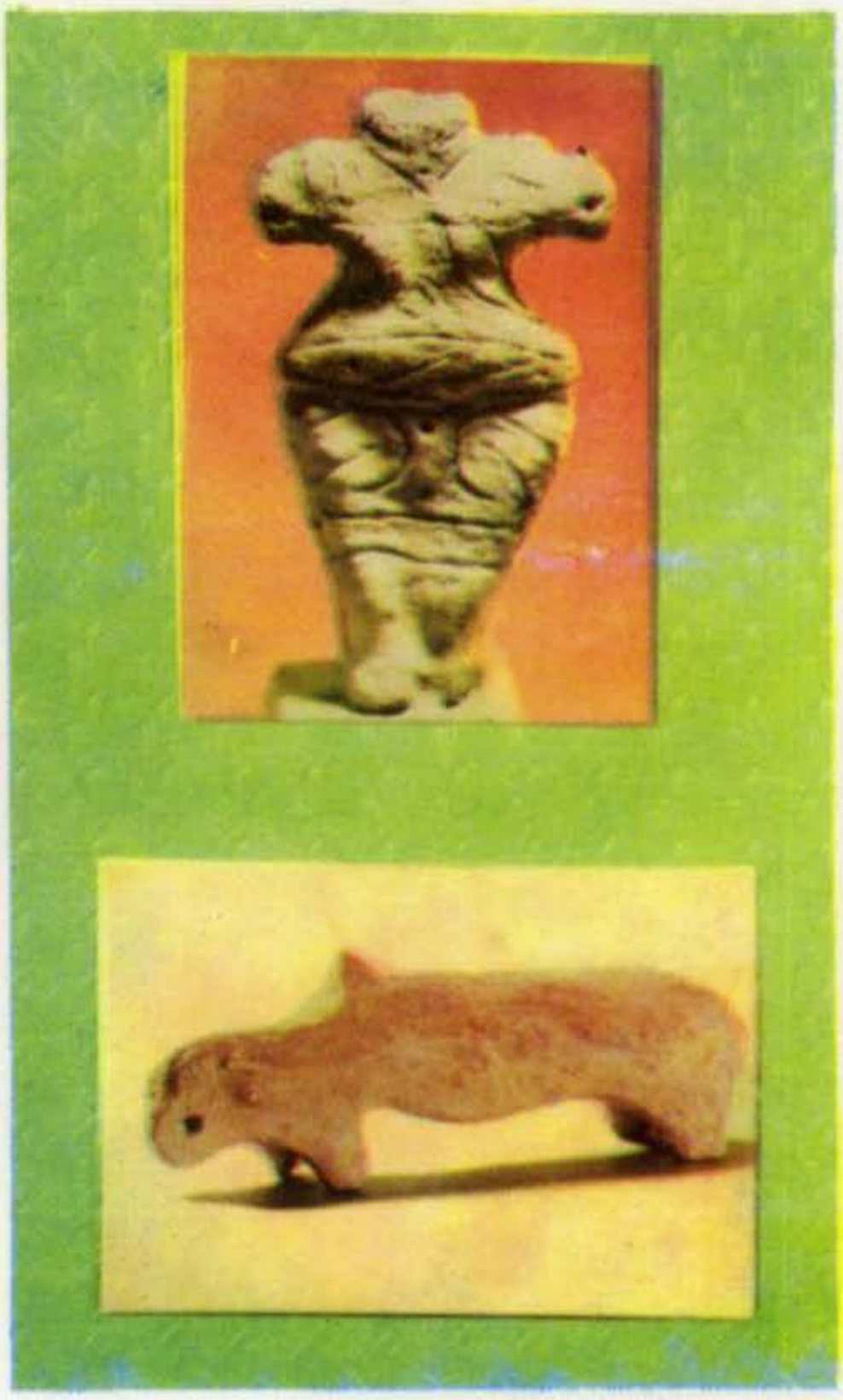

«ZEIȚA DE LA VIDRA»

Unul dintre cele mai frumoase exemplare de artă neolitică, personificînd străvechiul cult al fecundității. Alături de ea, alte cîteva statuete antropomorfe, din aceeași epocă. Colecția Muzeului de istorie a orașului București. (**Zeița de la Vidra,** pag. 77)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Pagină din **Tetraevanghelul** tipărit de Macarie, capodoperă de artă și tehnică poligrafică (dreapta)

Inițialele din același **Tetraevanghel,** tipărite bicrom pe pergament și iluminate manual în aur, carmin, albastru și verde (stînga)

O splendidă vignetă decorativă, alcătuită din inițiale și lujere împletite, în stilul vechilor manuscrise românești. (**Meșterul tiparelor,** pag. 28)